

DRET ECLESIASTIC POSITIU¹

¹ Versió catalana de l'obra publicada a la col·lecció OMADO *Derecho eclesiástico positivo*, a càrrec dels Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona, Punt d'Atenció als Usuaris de la Facultat de Dret.

INTRODUCCIÓ: PLA DE L'OBRA	7
TAULA D'ABREVIACIONS	8
1. CONCEPTE DE DRET ECLESIASTIC	11
1.1. Definició doctrinal	11
1.2. Definició legal	11
1.3. La denominació de la disciplina	11
1.4. L'autonomia científica	11
1.5. Formació històrica del concepte	12
1.6. La consolidació del concepte modern del dret eclesiàstic: aportacions dogmàtiques	12
2. MODELS HISTÒRICS DE DRET ECLESIASTIC	13
2.1. El monisme imperialista	13
2.2. El dualisme cristià	13
2.3. El constantinisme polític o cesaropapisme	13
2.4. El dualisme gelasià	14
2.5. El hierocratisme	14
2.6. La reforma protestant i les seves conseqüències (s. XVI-XVIII)	14
2.7. El regalisme	15
2.8. De la tolerància a la llibertat religiosa: les declaracions de drets (segona meitat del s. XVIII)	16
2.9. Separatisme liberal (s. XIX en endavant)	16
3. MODELS HISTÒRICS DE DRET ECLESIASTIC A ESPANYA: CONSTITUCIONALISME VUITCENTISTA, SEGONA REPÚBLICA I FRANQUISME	18
3.1. La Constitució de 1812	18
3.2. La Constitució de 1837	18
3.3. La Constitució de 1845	18
3.4. La Constitució de 1869	19
3.5. La Constitució de 1876	19
3.6. La Constitució de 1931	19
3.7. Les lleis fonamentals del règim franquista	20
4. EL MODEL DE DRET ECLESIASTIC A LA CONSTITUCIÓ DE 1978: PRINCIPIS CONSTITUCIONALS DEL DRET ECLESIASTIC ESPANYOL	22
4.1. El principi de llibertat religiosa	22
4.2. El principi d'igualtat religiosa	26
4.3. El principi d'aconfessionalitat	28
4.4. Principi de cooperació	31
5. FONTS DE DRET ECLESIASTIC DE L'ESTAT	32
5.1. Esquema de les fonts del dret eclesiàstic de l'Estat:	32
5.2. La Constitució	32
5.3. Llei orgànica de llibertat religiosa, amb el contingut següent:	33
5.4. Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu	33
5.5. Acords de cooperació de l'Estat amb les confessions religioses «minoritàries»	34
6. EL DESENVOLUPAMENT DIRECTE DEL DRET FONAMENTAL DE LLIBERTAT RELIGIOSA EN LA LLEI ORGÀNICA DE LLIBERTAT RELIGIOSA (LOLR)	36
6.1. Contingut de la llibertat religiosa: l'article 2 de la LOLR	36

6.2.	Límits a l'exercici de la llibertat religiosa (art. 3.1 de la LOLR)	38
6.3.	Activitats no protegides per la LOLR (art. 3.2 de la LOLR)	38
6.4.	Tutela judicial del dret de llibertat religiosa (art. 4 de la LOLR)	39
6.4.1.	Tutela penal del dret de llibertat religiosa	39
6.5.	L'objecció de consciència	42
6.5.1.	L'objecció de consciència com a causa d'exempció del servei militar obligatori	42
6.5.2.	L'objecció de consciència en la jurisprudència del TC	43
6.6.	Jurisprudència del TC relativa a l'exercici del dret de llibertat religiosa	45
7.	ESGLÉSIES, CONFESSIONS I COMUNITATS RELIGIOSES	49
7.1.	Adquisició de personalitat jurídica per les confessions religioses i Registre d'Entitats Religioses (art. 5 de la LOLR)	49
7.2.	Autonomia de les esglésies, confessions i comunitats religioses (art. 6 de la LOLR)	55
7.3.	Acords de cooperació amb les confessions (art. 7)	55
7.4.	La Comissió Assessora de Llibertat Religiosa (art. 8)	56
7.5.	Competències de la Generalitat de Catalunya en matèria de relacions amb les entitats religioses	56
7.6.	Estatut jurídic bàsic de l'Església catòlica: Acord amb la Santa Seu sobre afers jurídics (AAJ)	59
7.6.1.	Reconeixement de la llibertat de culte (art. 1.1 de l'AAJ)	60
7.6.2.	Reconeixement de l'autonomia de l'Església i de la personalitat jurídica dels ens que la componen	60
8.	PROTECCIÓ INTERNACIONAL DEL DRET DE LLIBERTAT RELIGIOSA	63
8.1.	Protecció de la llibertat ideològica i religiosa en l'àmbit de l'ONU	63
8.1.1.	Declaració universal dels drets humans (Assemblea General de les Nacions Unides, 10 de desembre de 1948)	63
8.1.2.	Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics (Organització de les Nacions Unides, 19 de desembre de 1966)	63
8.2.	Protecció de la llibertat ideològica i religiosa en l'àmbit del Consell d'Europa	64
8.3.	La tutela de la llibertat ideològica i religiosa als tractats de la Unió Europea	65
8.3.1.	Tractat de Maastricht de 7 de febrer de 1992, per a la integració política dels estats membres	65
8.3.2.	Declaració 11 del Tractat d'Amsterdam	66
PART II		67
9.	ENSENYAMENT DE LA RELIGIÓ	68
9.1.	Normativa estatal	68
9.1.1.	Article 27 de la CE	68
9.1.2.	Article 2.1.c de la LOLR	69
9.1.3.	Llei orgànica 2/2006, d'educació	69
9.1.4.	Llei orgànica 10/2002, de qualitat de l'educació	73
9.2.	Dret acordat	76
9.2.1.	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals	77
9.2.1.1.	L'ensenyament de la religió catòlica	77

9.2.1.2.	Altres qüestions contingudes en l'Acord relatives a l'ensenyament	81
	Centres docents de l'Església.....	81
	Centres d'estudis religiosos	81
9.2.2.	Ensenyament de les religions protestant, jueva i musulmana (article 10 dels acords de cooperació de l'Estat amb la FEREDE, la FCIE i la CIE .	82
9.2.2.1.	L'ensenyament de la religió a l'escola	82
9.2.2.2.	Altres qüestions relacionades amb l'ensenyament	84
10.	FINANÇAMENT DE LES ENTITATS RELIGIOSES.....	85
10.1.	Finançament de l'Església catòlica (Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers econòmics).....	85
10.1.1.	Justificació de l'actual sistema de cooperació econòmica de l'Estat amb l'Església catòlica	85
10.1.2.	Recursos econòmics propis de l'Església.....	85
10.1.3.	Col·laboració de l'Estat al sosteniment econòmic de l'Església	86
10.1.3.1.	L'assignació tributària	86
10.1.3.2.	Sistemes transitoris de col·laboració	86
10.1.3.3.	Autofinançament de l'Església	88
10.1.3.4.	Avantatges o beneficis fiscals.....	89
10.2.	Finançament de les esglésies i comunitats evangèliques, jueves i musulmanes (article 11 dels acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE).....	90
10.2.1.	Recursos propis.....	90
10.2.2.	Cooperació econòmica: beneficis fiscals.....	90
11.	ASSISTÈNCIA RELIGIOSA EN LES FORCES ARMADDES, EN ELS HOSPITALS PÚBLICS, EN ELS CENTRES PENITENCIARIS I EN ALTRES CENTRES ANÀLEGS	92
11.1.	Assistència religiosa en les forces armades.....	92
11.1.1.	Normativa acordada.....	93
11.1.1.1.	Assistència religiosa catòlica.....	93
	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre l'assistència religiosa a les forces armades i el servei militar de clergues i religiosos	94
11.1.1.2.	Assistència religiosa evangèlica (article 8 de l'Acord de cooperació amb la FEREDE)	95
11.1.1.3.	Assistència religiosa jueva i musulmana (article 8 dels acords de cooperació amb la FCIE i la CIE).....	96
11.1.2.	Normativa estatal.....	97
11.1.2.1.	Llei 17/1999, de 18 de maig, de règim del personal de les forces armades	97
11.1.2.2.	Reial decret 1145/1990, de 7 de setembre, pel qual es crea el Servei d'Assistència Religiosa en les Forces Armades i es dicten normes sobre el seu funcionament.....	98
11.1.2.3.	Altres normes que regulen l'assistència religiosa en les forces armades	99
11.2.	Assistència religiosa en centres penitenciaris, establiments hospitalaris, assistencials i anàlegs.....	101
11.2.1.	Normativa acordada.....	101
11.2.1.1.	Assistència religiosa catòlica.....	101

	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics.....	101
	Ordre de 24 de novembre de 1993, per la qual es disposa la publicació de l'Acord sobre l'assistència religiosa catòlica als establiments penitenciaris	102
	Ordre de 20 de desembre de 1985 per la qual es publica l'Acord sobre assistència religiosa catòlica en centres hospitalaris públics (INSALUD, AISNA, comunitats autònomes, diputacions, ajuntaments i fundacions públiques)	103
	11.2.1.2. Assistència religiosa a evangèlics, jueus i musulmans (article 9 dels acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE)	105
	11.2.2. Normativa unilateral de l'Estat sobre assistència religiosa en centres penitenciaris	105
	11.2.2.1. Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària	105
	11.2.2.2. Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari (Article 230. Llibertat religiosa)	106
12.	MATRIMONI RELIGIÓS: EFICÀCIA CIVIL	108
12.1.	El matrimoni religiós en el dret unilateral de l'Estat.....	108
12.1.1.	Constitució espanyola.....	108
12.1.2.	Codi civil.....	109
12.2.	El matrimoni religiós en els textos acordats.....	109
12.2.1.	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics (art. VI).....	110
12.2.2.	Acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE	111
13.	DESCANS SETMANAL I FESTIVITATS RELIGIOSES	113
13.1.	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics.....	113
13.2.	Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE (article 12)	114
13.3.	Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCI (article 12).....	117
13.4.	Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE (article 12).....	117
14.	MINISTRES DE CULTE: RÈGIM JURÍDIC	118
14.1.	Ministres de culte evangèlics: Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE	118
14.2.	Ministres de culte israelites: Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE	120
14.3.	Dirigents religiosos islàmics i imams: Acord de l'Estat espanyol amb la CIE	121
14.4.	Ministres de culte de l'Església catòlica	122
15.	LLOCS DE CULTE I CEMENTIRIS	124
15.1.	Normativa acordada.....	124
15.1.1.	Llocs de culte evangèlics (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE).....	124
15.1.2.	Llocs de culte jueus (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE).....	124
15.1.3.	Llocs de culte musulmans (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE).....	125

15.1.4.	Llocs de culte catòlics (article 1.5 de l'Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics).....	126
15.2.	Normativa estatal.....	126
15.2.1.	Normativa estatal central.....	126
15.2.1.1.	Reial decret 2159/1978, de 23 de juny. Reglament de planejament per al desplegament de la Llei sobre règim del sòl i ordenació urbana (desplega la Llei sobre règim del sòl i ordenació urbana de 1976).....	126
15.2.1.2.	Llei 49/1978, de 3 novembre, d'enterrament en cementiris municipals	127
15.2.2.	Legislació autonòmica. Catalunya: Llei 2/2002, de 14 març, d'urbanisme	127
16.	ALTRES QÜESTIONS CULTURALS	129
16.1.	Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals	129
16.1.1.	Mitjans de comunicació social.....	129
16.1.2.	Patrimoni històric artístic i documental.....	129
16.2.	Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE.....	130
16.2.1.	Patrimoni històric, artístic i cultural jueu.....	130
16.2.2.	Denominacions de productes alimentaris i cosmètics	130
16.2.3.	Sacrifici d'animals	131
16.3.	Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE	131
16.3.1.	Patrimoni històric, artístic i cultural	131
16.3.2.	Denominació de productes alimentaris	131
16.3.3.	Sacrifici d'animals	132
16.3.4.	Alimentació en centres públics	132
	APÈNDIX	133
17.	DRET ECLESIASTIC COMPARAT: MODELS ACTUALS DE DRET ECLESIASTIC EN L'ÀMBIT DE LA UNIÓ EUROPEA	134
17.1.	ALEMANYA: principals trets del dret eclesiàstic alemany	134
17.2.	ÀUSTRIA: Principals característiques del dret eclesiàstic austríac	137
17.3.	BÈLGICA: Principals aspectes del dret eclesiàstic belga	139
17.4.	DINAMARCA: Principals aspectes del dret eclesiàstic danès	142
17.5.	FINLÀNDIA: principals aspectes del dret eclesiàstic finlandès	143
17.6.	FRANÇA: principals aspectes del dret eclesiàstic francès	144
17.7.	GRÈCIA: principals aspectes del dret eclesiàstic grec	145
17.8.	IRLANDA: principals aspectes del dret eclesiàstic irlandès	147
17.9.	ITÀLIA: principals aspectes del dret eclesiàstic italià	148
17.10.	LUXEMBURG: principals aspectes del dret eclesiàstic luxemburguès 150	
17.11.	HOLANDA: principals aspectes del dret eclesiàstic holandès	151
17.12.	PORTUGAL: principals aspectes del dret eclesiàstic portuguès	153
17.13.	REGNE UNIT: principals aspectes del dret britànic quant al tractament del factor religiós	155
17.14.	SUÈCIA: principals aspectes del dret suec quant al tractament del factor religiós	155

INTRODUCCIÓ: PLA DE L'OBRA

El dret eclesiàstic de l'Estat, des d'una perspectiva positivista, és un concepte equivalent o que es desenvolupa alhora que les normes que regulen matèries que són considerades de dret eclesiàstic. Es consideren matèries de dret eclesiàstic les que comunament estudien els docents-investigadors del dret eclesiàstic. Que coincideixen, consegüentment, en l'estudi de les mateixes normes, malgrat que puguin produir-se algunes divergències per raó de mantenir-se conceptes diferents sobre aquesta disciplina o ciència jurídica. Aquestes divergències portarien a ampliar l'objecte d'estudi a altres matèries o normes, encara que també podrien reduir-lo o canviar-lo. Es podria formular la pregunta següent: Què és abans, la norma o la disciplina? Sense unes normes (dret positiu) de referència no es podria plantejar una disciplina jurídica. Però sense uns conceptes previs tampoc no es podrien agrupar certes normes per fer-les particular objecte d'estudi. Tindria sentit parlar de dret eclesiàstic de l'Estat com a branca del dret si en el dret espanyol no hi hagués un específic tractament normatiu del factor religió present en la societat? Ja succeeix en molts països (Estats Units d'Amèrica i França, per exemple) que la circumstància de no haver-se legislat específicament sobre la llibertat religiosa i les confessions religioses produeix una absència d'autonomia científica del dret eclesiàstic. No és aquest el cas d'Espanya o d'Itàlia. En tot cas, sent la norma la matèria primera sobre la qual treballa el científic del dret, i la màxima referència per a qui estudia i explica el dret eclesiàstic, la present obra ho té en compte i pren sempre la norma com a punt de partida per explicar el dret eclesiàstic: hi ha tant dret eclesiàstic com normes o fonts de dret eclesiàstic identificades, interpretades i aplicades.

L'obra, sistemàticament, es divideix en dues parts i un apèndix. La primera part, de caràcter bàsic o fonamental, inclou les lliçons corresponents als principis, les fonts i el desenvolupament directe i essencial del dret fonamental de llibertat religiosa. La segona part inclou, per matèries, el dret acordat amb les confessions religioses. L'apèndix és un breu estudi de dret comparat.

Per la seva importància en la interpretació i l'aplicació del dret, s'ha prestat una especial atenció a la jurisprudència, sobretot a la del Tribunal Constitucional, pel seu valor en la definició del dret fonamental de llibertat religiosa i dels principis adjacents. És freqüent, per això, la citació de jurisprudència aplicable a propòsit de les qüestions més significatives.

Finalment, es pot afegir que l'obra té, sobretot, la pretensió de servir d'obra de consulta per a l'estudi de dret eclesiàstic dins d'un programa de llicenciatura en dret (o grau, depenent de les reformes dels plans d'estudis), encara que no renuncia a l'exposició crítica.

TAULA D'ABREVIACIONS

- AAE: Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers econòmics
- AAFA: Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre assistència religiosa en les forces armades i servei militar de clergues i religiosos
- AAJ: Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics
- AEAC: Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals
- CC: Codi civil
- CE: Constitució espanyola
- CIC: Codi de dret canònic
- CIE: Comissió Islàmica d'Espanya
- CP: Codi penal
- DGAR: Direcció General d'Afers Religiosos
- EGB: educació general bàsica
- FCIE: Federació de Comunitats Israelites d'Espanya
- FEREDE: Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya
- FJ: fonament jurídic
- LEC: Llei d'enjudiciament civil
- LOCE: Llei orgànica 10/2002, de 23 de desembre, de qualitat de l'educació
- LODE: Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació
- LOE: Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació
- LOGP: Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària
- LOGSE: Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu
- LOLR: Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa
- ONU: Organització de les Nacions Unides
- RD: reial decret
- RER: Registre d'Entitats Religioses
- STC: sentència del Tribunal Constitucional
- STS: sentència del Tribunal Suprem
- TC: Tribunal Constitucional
- TS: Tribunal Suprem

PART I

1. CONCEPTE DE DRET ECLESIASTIC

1.1. Definició doctrinal

- Segons Lombardía, el dret eclesiàstic de l'Estat és «aquell sector de l'ordenament jurídic de l'Estat que regula el fenomen religiós en tant que es manifesta com a factor social específic». Aquest concepte, que prenem com a bo, té les implicacions següents:
 - Incompetència estatal sobre «el religiós»
 - Objectes de regulació:
 - la llibertat religiosa
 - les relacions estat - confessions religioses.
- S'acusa una tendència a ampliar (o substituir) l'objecte d'estudi a la llibertat de consciència (llibertat d'obrar de l'home d'acord amb les seves pròpies conviccions) i a altres llibertats «intel·lectuals» afins (associació, reunió, manifestació, etc.).

1.2. Definició legal

- El Reial decret 1424/1990, de 26 d'octubre, que estableix el títol de llicenciat en dret i les directrius generals dels plans d'estudis, preveu el contingut següent de l'assignatura troncal Dret Eclesiàstic de l'Estat: «La tutela de la llibertat religiosa en el dret espanyol i comparat. Reflexos jurídics (ensenyament, matrimoni, assistència religiosa, objecció de consciència). Règim jurídic de les relacions entre l'Estat i les confessions religioses.»

1.3. La denominació de la disciplina

- La qüestionable denominació de la disciplina («eclesiàstic») té el seu origen en la formació del seu propi concepte, i es remunta, segons opinió comuna, al moment de la reforma protestant i de la separació dels cristians:
 - Els estats protestants van legislar sobre matèria eclesiàstica (aspectes dogmàtics i orgànics), cosa que es va dir *dret eclesiàstic de l'Estat*: normes eclesiàstiques o religioses emanades de l'Estat, diferents de les actuals normes de dret eclesiàstic, que només es refereixen a la remoció d'obstacles per al lliure exercici de la llibertat religiosa, individualment i col·lectivament.

1.4. L'autonomia científica

- L'autonomia del dret eclesiàstic de l'Estat com a branca de l'ordenament jurídic de l'Estat es basa en diversos indicadors, entre d'altres:
 - Objecte propi d'estudi
 - Connexió amb altres branques de l'ordenament jurídic
 - Autonomia legal (cos normatiu de referència)

- Dret especial (sobre el factor religiós)
- Reial decret 1424/1990, de 26 d'octubre, que estableix el títol de llicenciat en dret i les directrius generals dels plans d'estudis
- Comunitat científica (estudiosos del dret eclesiàstic).

1.5. Formació històrica del concepte

- Fins i tot al s. XVI, *dret eclesiàstic* era sinònim de *dret canònic* (l'Església era l'única font de producció de normes sobre afers religiosos).
- La Reforma protestant va suposar la secularització de l'Estat, i el dret eclesiàstic va passar a ser un dret de l'Estat sobre qüestions religioses (se'n dirà dret eclesiàstic per la matèria, però no per la font de producció de normes).
 - En els estats regalistes (països catòlics que no van acceptar la Reforma), la situació es tradueix en la intervenció del poder reial en els afers de l'Església catòlica, la qual cosa es coneix com els *iura maiestatica circa sacra*: drets sobre la matèria religiosa que els monarques s'atribueixen per raó de l'origen diví del seu poder (a canvi de certs privilegis). Conseqüència:
 - Dret eclesiàstic = dret de procedència estatal + dret canònic (prevalent en la denominació el criteri de la *matèria*)
 - El dret concordatari articula les relacions Estat-Església.

1.6. La consolidació del concepte modern del dret eclesiàstic: aportacions dogmàtiques

- L'escola racionalista del dret natural (Alemanya, s. XVIII)
 - Dret eclesiàstic com a producte de la raó humana
 - Dret sobre matèria religiosa (amb independència de la font)
 - Afirmar el dret de llibertat religiosa com a dret individual (influeix en l'il·luminisme que propicia les revolucions del final del s. XVIII).
- L'escola històrica del dret (Alemanya, s. XIX)
 - Concepte dinàmic del dret, com a producte de la història d'un poble
 - L'escola positivista del dret (Alemanya, s. XIX)
 - No hi pot haver dret fora de l'Estat (dret eclesiàstic únic per font i matèria)
 - Es nega el caràcter jurídic del dret canònic.
- L'escola dogmàtica italiana (últim quart del s. XIX - primer quart del s. XX)
 - Recepció crítica del positivisme jurídic alemany
 - Reconeixement del caràcter jurídic de l'ordenament de l'Església (teoria dels ordenaments primaris, Santi Romà)
 - Hi ha una ciència del dret eclesiàstic i una ciència del dret canònic (autonomia científicodidàctica entre ambdues).

2. MODELS HISTÒRICS DE DRET ECLESIASTIC²

- Un determinat model de dret eclesiàstic és, certament, un determinat model de relació entre política i religió. En el nostre cas l'estudi dels models de relació entre poder polític i poder religiós queda circumscrit a les religions de base cristiana i a l'àmbit geopolític occidental.

2.1. El monisme imperialista

- En la polis grega i la *civitas* romana el poder polític assumeix la religió com a funció de l'Estat, cosa que porta a la inexistència d'un vincle eclesiàstic diferent del vincle civil i a la instrumentalització política de les qüestions religioses. El monisme imperialista romà es tradueix en un politeisme religiós oficial controlat per l'Estat.

2.2. El dualisme cristià

- Davant la manera monista d'entendre les qüestions religioses pròpia de l'època imperial romana, s'erigeix la doctrina cristiana resumida en la frase evangèlica «al Cèsar el que és del Cèsar i a Déu el que és de Déu»: significa sotmetre les qüestions civils a l'autoritat civil (i la consegüent obediència a l'autoritat civil sobre les qüestions d'indole civil) i les religioses a l'autoritat religiosa (amb la consegüent norma d'obediència a l'autoritat eclesiàstica en les qüestions espirituals).
- La reacció davant aquesta doctrina cristiana va ser una legislació imperial persecutòria que, amb diferent intensitat segons les èpoques, va durar fins i tot entrat el s. IV (se citen com a últimes normes persecutòries els decrets de l'emperador Dioclecià dels anys 303-304).

2.3. El constantinisme polític o cesaropapisme

- És la manera tardoimperial d'entendre les relacions entre l'Imperi i l'Església, basada en l'assimilació del cristianisme com a religió oficial (amb un trànsit previ per estadis de tolerància i obertura a la llibertat de culte) i en l'assumpció per l'emperador de les potestats pròpies de la màxima autoritat eclesiàstica: el papa.
- Com a etapes en la consolidació d'aquest model de relacions Estat-Església se solen citar l'Edicte de tolerància de l'emperador Galeri de l'any 311; l'Edicte de Milà de l'any 313, dels emperadors Constantí i Licini, pel qual es concedeix als cristians llibertat per professar la seva religió, i l'Edicte *Cunctos populos* de l'emperador Teodosi I (any 360), pel qual es va declarar el cristianisme religió oficial de l'Imperi.

² Aquest capítol històric (com l'anterior) no conté més aportació per la meua part que la síntesi i esquematització d'una sèrie de dades àmpliament conegudes, contingudes a qualsevol manual clàssic de l'assignatura. La major aportació, si és que ho és, consistiria en la titulació del capítol, que es correspon amb el que tradicionalment s'explica sota el títol de «Doctrines (o Història de les doctrines) sobre les relacions Estat-Església (o poder temporal - poder espiritual)».

- El resultat juridicopolític d'aquesta evolució en les relacions entre el poder terrenal i l'espiritual va ser la intervenció (intromissió) dels emperadors en els afers eclesiàstics: nomenament de prelats, convocatòria de concilis, legislació sobre qüestions dogmàtiques i d'organització de l'Església, etc.

2.4. El dualisme gelasià

- Va ser la primera exposició doctrinal del dualisme formulada per un papa, Gelasi I (494), qui en missiva dirigida a l'emperador oriental de l'època va exigir el reconeixement per part dels emperadors de la potestat dels sagrats pontífexs en afers religiosos, encara més, per la seva condició també d'emperadors cristians els va advertir del seu deure de sotmetre's al poder moral de l'Església. La formulació de la superioritat moral del poder espiritual sobre el civil prepara el trànsit cap a l'etapa hierocràtica següent.

2.5. El hierocratism

- Hierocratism és el nom que rep el sistema medieval de relació entre el poder civil i el religiós, a partir de la caiguda de l'Imperi romà d'Occident (cap al 476). En la part oriental de l'Imperi, a causa de la seva continuïtat fins al s. XV, es mantenen les relacions en la forma cesaropapista. De fet, la consolidació de la figura del bisbe de Roma com a papa o primer de tots els bisbes no es produeix fins iniciada l'edat mitjana.
- El nucli doctrinal del hierocratism, també conegut com a *potestas ecclesiae in temporalibus* o «agustinisme» polític, es basa en la superioritat del poder espiritual sobre el temporal i la submissió de l'Estat a l'Església, amb les conseqüències següents:
 - Competència de l'Església per jutjar per raó del pecat (és pecat tota acció política contrària a la doctrina de l'Església, i com que és pecaminosa és il·legítima i antijurídica).
 - El poder prové de Déu i l'espasa del príncep té com a missió essencial imposar per la força el que els sacerdots no poden imposar mitjançant la paraula.
 - L'autoritat política es justifica fonamentalment en la preservació de la fe.
 - L'Imperi continua transmutat en la idea de la «comunitat cristiana» sota la supremacia del papa.
 - Només el papa pot posar i depositar bisbes i emperadors.
- La màxima esplendor d'aquest model politicoeclesiàstic es produeix amb la «reforma gregoriana» (Gregori VII, 1073-1085) i amb la butlla *Unam sanctam* de Bonifaci VIII (1302).
- Aquesta doctrina desemboca a l'últim en una concepció monista del que és polític i el que és religiós.

2.6. La reforma protestant i les seves conseqüències (s. XVI-XVIII)

- La crisi de l'ordre medieval i la formació dels estats nacionals coincideix amb la crisi del papat, de la qual són fites el trasllat de la cort papal a Avinyó (1309), resultat de la disputa entre Felip IV, el Bell, de França, i el papa Bonifaci VIII, i el Cisma d'Occident (1378-1417), pel qual es van establir dues corts papals, una a Roma i una altra a Avinyó.
- La independència dels monarques provoca la ruptura de la unitat religiosa i la nacionalització dels credos, que culminarà en la pau de Westfàlia (1648) i en el principi *cuius regi eius (illius) religio*, amb les conseqüències següents:
 - Intolerància religiosa i intromissió creixent de l'Estat en la vida eclesiàstica.
 - Divisió entre estats confessionals catòlics i estats confessionals protestants.
 - La pertinença a una religió es converteix en element d'identificació nacional.
 - La religió és un instrument polític al servei dels prínceps.
- Aquest moviment d'emancipació nacional se sustenta ideològicament en la doctrina protestant, el nucli de la qual consisteix a combatre l'Església jurídica i jeràrquica, amb el papa al capdavant, amb el resultat de la integració de l'estructura eclesiàstica en l'organització estatal, pròpia dels estats protestants.

2.7. El regalisme

- En els estats catòlics la confessionalitat es tradueix doctrinalment en el «regalisme», que té les característiques següents:
 - Manteniment dogmàtic del principi dualista de separació.
 - L'Església manté una *potestas indirecta ecclesiae in temporalibus*, que li permet exercir una potestat sobre les coses temporals que resulten necessàries per al fi espiritual, partint de la premissa de la superioritat de l'ordre espiritual sobre l'ordre temporal i material.
 - Com a contrapartida, l'Estat s'arroga drets inherents a la majestat en el que constitueix un *Ius (maiestatica) circa sacra*, expressat, entre d'altres, en les figures següents:
 - Patronat regi (*ius nominationis*): dret a intervenir en el nomenament de bisbes i altres prelats de l'Església.
 - Passi regi (*placet* o *exequatur* regi): cap document provinent de la Santa Seu no podia publicar-se o executar-se a Espanya sense autorització reial.
 - Recurs de força en conèixer (*ius apellationis*): possibilitat de recórrer davant dels tribunals del rei qualsevol sentència dels tribunals eclesiàstics.
 - *Ius advocatione*: dret a controlar la puresa de la fe a través del Tribunal de la Santa Inquisició.
 - *Ius supremæ inspectionis*: control sobre l'organització i la disciplina de l'Església.

- *Ius dominii eminentis*: control sobre el patrimoni de l'Església.

2.8. De la tolerància a la llibertat religiosa: les declaracions de drets (segona meitat del s. XVIII)

- L'elaboració dogmàtica de la llibertat religiosa i dels drets fonamentals es deu a l'escola racionalista del dret natural i al corresponent il·lustracionisme polític:
 - La primera plasmació jurídica es produeix, a conseqüència de la revolució nord-americana, en la declaració de drets de Virgínia de 1776: «Que la religió, o el deure que tenim per al nostre Creador, i la manera de complir-lo, només pot regir-se per la raó i la convicció, no per la força o la violència; i, per tant, tots els homes tenen igual dret al lliure exercici de la religió, d'acord amb els dictats de la seva consciència; i que és un deure de tothom practicar la benevolència cristiana; l'amor i la caritat envers els altres.»
 - Al continent europeu té la seva correspondència en la Revolució Francesa i la seva Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà (1789): «Ningú no ha de ser inquietat per les seves opinions, fins i tot religioses, sempre que la seva manifestació no alteri l'ordre públic establert per la llei.»

2.9. Separatisme liberal (s. XIX en endavant)

- La consolidació de les llibertats individuals suposa el pas del pluralisme cristià al pluralisme religiós i a la separació entre l'Estat i les confessions. Aquest nou model de relacions es manifesta jurídicament en la primera esmena a la Constitució nord-americana de 1787 (1791): «El Congrés no podrà fer cap llei per al reconeixement de qualsevol religió, o per prohibir el lliure exercici del culte, o per limitar la llibertat de paraula o de premsa, o el dret que tenen els ciutadans de reunir-se de manera pacífica i de dirigir peticions al Govern per a la reparació dels errors soferts.»
- Contemporàniament, els models d'estat quant a la consideració del factor religiós oscil·len entre la tolerància i la llibertat (exclouen la persecució), i es caracteritzen per la complexitat de solucions en les relacions institucionals entre l'Estat i les confessions. Amb totes les precaucions, es podrien identificar els models següents:
 - Model confessional
 - L'Estat s'identifica ideològicament amb una determinada confessió, i situa els seus dogmes i preceptes per sobre del mateix dret de l'Estat.
 - Les altres confessions o no es reconeixen o són discriminades, i han d'exercir el seu culte en un àmbit estrictament privat.
 - Aquest model és propi dels estats islàmics, i també històricament ho va ser dels estats catòlics.
 - Model formalment confessional (la Gran Bretanya i els països nòrdics):

- Es produeix una defensa eficaç de la llibertat religiosa, compatible amb el manteniment de certa identificació ideològica amb determinada confessió, que és tractada amb preferència davant les altres confessions reconegudes.
 - La confessionalitat també es manifesta en el manteniment d'un dret eclesiàstic de caràcter històric, normes emanades de l'Estat que tenen com a objecte regular aspectes orgànics de la confessió estatal.
 - Encara que cada vegada més matisat, aquest model es manté a la Gran Bretanya i als països nòrdics.
- Model de cooperació
 - Imperen els principis de llibertat religiosa i laïcitat o aconfessionalitat de l'Estat, junt amb el principi de cooperació amb les confessions, que permet establir acords amb les que tinguin major arrelament en la societat.
 - Aquest model està constitucionalitzat a Espanya, Itàlia i Alemanya.
 - Model separatista
 - Respectant els principis de llibertat religiosa i laïcitat o aconfessionalitat de l'Estat, no considera específicament les confessions, que són tractades com a simples associacions sotmeses a les normes generals de l'ordenament.
 - Encara que se cita França com a model paradigmàtic, d'una banda, està evolucionant cap a polítiques de col·laboració i, d'altra banda, també existeixen alguns exemples de consideració positiva del factor religiós, com l'assistència religiosa en l'àmbit de la forces armades o l'ensenyament de la religió a l'escola pública en determinats àmbits geogràfics.

3. MODELS HISTÒRICS DE DRET ECLESIASTIC A ESPANYA: CONSTITUCIONALISME VUITCENTISTA, SEGONA REPÚBLICA I FRANQUISME

- La superació del regalisme com a forma d'entendre les relacions entre l'Estat i l'Església no es pot dir que es produís totalment a Espanya fins al final del règim franquista i una vegada aprovada la Constitució de 1978 (deixant a part el petit interval de la Segona República). D'altra banda, la superació del regalisme coincideix amb la superació de la confessionalitat, ja que una cosa va amb l'altra, si més no en la perspectiva espanyola.

3.1. La Constitució de 1812

- Primera de totes les lleis fonamentals que diposita la sobirania en la nació espanyola, comença amb la invocació del «nom de Déu totpoderós, Pare, Fill i Esperit Sant autor i suprem legislador de la societat», i en l'article 12 proclama la confessionalitat de l'Estat amb la fórmula següent: «La religió de la nació espanyola és i serà perpètuament la catòlica, apostòlica, romana, única vertadera. La nació la protegeix per lleis sàvies i justes i en prohibeix l'exercici de qualsevol altra.» L'expressa prohibició d'altres cultes és consubstancial a la confessionalitat pròpia d'aquella època.

3.2. La Constitució de 1837

- Sense abandonar la confessionalitat, la Constitució de 1837 no és tan explícita i en l'article 11 declara que «la nació s'obliga a mantenir el culte i els ministres de la religió catòlica que professen els espanyols». Aquesta obligació de manteniment del culte i el clero és conseqüència de la política liberal desenvolupada a partir de 1836 i culminada el 1855 amb la Llei de desamortització general. La confiscació i la venda en pública subhasta dels béns immobles de l'Església junt amb la supressió dels delmes i primícies (tributs propis de l'Església, que cobrava amb l'auxili de l'Estat) van suposar l'eliminació de les principals fonts d'ingressos de l'Església. Al costat d'aquestes mesures d'ordre econòmic, la política eclesiàstica dels governs liberals tendeix a la dissolució i extinció de tots els ordes religiosos, cosa que efectivament es va produir mitjançant una llei de 1837 respecte dels masculins i, en gran manera, respecte dels femenins.

3.3. La Constitució de 1845

- La Constitució de 1837 no reflecteix en la seva breu referència a la qüestió religiosa les tensions existents entre l'Estat i la Santa Seu, que van portar les seves relacions a punt de la ruptura. Superada aquesta etapa crítica, la Constitució de 1845, aprovada en un període de govern moderat, proclama formalment la confessionalitat catòlica de l'Estat i manté el compromís de manteniment del culte i el clero: «La religió de la nació espanyola és la catòlica, apostòlica, romana. L'Estat s'obliga a mantenir el culte i els seus ministres» (art. 11). La reconciliació entre la monarquia isabelina i l'Església

queda especialment reflectida en el concordat de 1851, que en l'article primer declara que la religió catòlica, apostòlica, romana «amb exclusió de qualsevol altre culte continua sent l'única de la nació espanyola».

3.4. La Constitució de 1869

- La vigència del concordat de 1851 no va impedir, tanmateix, l'avenç de la política liberal desamortitzadora. La Constitució de 1869, encara que també s'obligava a mantenir el culte i el clero, proclama la llibertat religiosa a través d'un circumloqui: «Article 21. La nació s'obliga a mantenir el culte i els ministres de la religió catòlica [...]. L'exercici públic o privat de qualsevol altre culte queda garantit a tots els estrangers residents a Espanya, sense més limitacions que les regles universals de la moral i del dret [...]. Si alguns espanyols professen una altra religió que la catòlica, els és aplicable tot el que disposa el paràgraf anterior.» Juntament amb la llibertat de cultes, es van adoptar altres mesures de caràcter anticlerical o, si més no, secularitzador, com la supressió de la Companyia de Jesús, la desaparició de l'ensenyament de la religió a les escoles o la imposició del matrimoni civil obligatori per Llei de 1870.

3.5. La Constitució de 1876

- La Restauració borbònica va suposar la derogació de certes mesures anticlericals o secularitzadores, com l'obligació del matrimoni civil, però es van mantenir alguns assoliments del liberalisme. La Constitució de 1876, encara que proclama la confessionalitat catòlica de l'Estat i l'obligació de manteniment del culte i el clero, també es manifesta per la tolerància, que no certament llibertat, religiosa: «Article 11. La religió catòlica, apostòlica, romana, és la de l'Estat. La nació s'obliga a mantenir-ne el culte i els ministres. Ningú no serà molestat en territori espanyol per les seves opinions religioses, ni per l'exercici del seu respecte a culte, llevat del respecte a causa de la moral cristiana. No es permetran, tanmateix, altres cerimònies ni manifestacions públiques que les de la religió de l'Estat.»

3.6. La Constitució de 1931

- Les relacions entre l'Estat i l'Església van transcórrer en harmonia durant la Restauració, i més propícia per a l'Església fins i tot va ser la dictadura de Primo de Rivera, que va suspendre la Constitució de 1876. Després de la caiguda del dictador el règim de la II República opta per una política radical de separació Església-Estat, esperonada pel suport que la jerarquia eclesiàstica havia expressat cap a l'anterior règim. El convenciment que l'Església suposava un perill per al projecte republicà va impedir que a aquesta se li reconegués llibertat i autonomia, cosa que seria pròpia d'un règim aconfessional que respecta els drets fonamentals. És en el contrari afany de fiscalització que la Constitució de 1931 es perd en un abundant articulat, en el qual, al costat de declaracions homologables a les de qualsevol constitució moderna, es troben importants restriccions a les activitats de l'Església.

- En l'aspecte que podríem qualificar com a positiu l'article 3 declara l'aconfessionalitat de l'Estat mitjançant la fórmula: «L'Estat espanyol no té religió oficial»; i els articles 2 i 25 declaren el principi d'igualtat en matèria religiosa: «Tots els espanyols són iguals davant de la llei», i «no podran ser fonament de privilegi jurídic: la naturalesa, la filiació, el sexe, la classe social, la riquesa, les idees polítiques ni les creences religioses», respectivament. Encara que l'article 27 proclama el principi de llibertat religiosa («1. La llibertat de consciència i el dret de professar i practicar lliurement qualsevol religió queden garantits al territori espanyol, llevat del respecte a causa de les exigències de la moral pública», i «3. Ningú no podrà ser compel·lit a declarar oficialment les seves creences religioses»), aquesta llibertat queda restringida a l'àmbit privat, ja que per a l'exercici públic del culte es requereix autorització governamental («2. Totes les confessions podran exercir els seus cultes privadament. Les manifestacions públiques del culte hauran de ser, en cada cas, autoritzades pel Govern»).
- En l'aspecte negatiu, aquesta constitució prohibeix tota col·laboració econòmica amb les confessions religioses, en la qual cosa va més enllà d'una pura declaració d'aconfessionalitat de l'Estat: «L'Estat, les regions, les províncies i els municipis no mantindran, afavoriran, ni auxiliaran econòmicament les esglésies, associacions i institucions religioses» (art. 26.2). Al costat d'aquest «principi de no col·laboració», abundant en la desconfiança cap a l'Església, la Constitució declara la dissolució d'un determinat tipus d'ordes religiosos (els que estatutàriament «imposin, a més dels tres vots canònics, un altre d'especial d'obediència a autoritat diferent de la legítima de l'Estat,» els béns dels quals seran «nacionalitzats i afectats amb fins benèfics i docents»),³ i respecte dels altres ordes religiosos disposa les bases per sotmetre les seves activitats a condicions molt restrictives: «1r. Dissolució dels que, per les seves activitats, constitueixin un perill per a la seguretat de l'Estat. 2n. Inscripció dels que hagin de subsistir en un registre especial dependent del Ministeri de Justícia. 3r. Incapacitat d'adquirir i conservar, per si o per persona interposada, més béns que els que, amb la justificació prèvia, es destinin al seu habitatge o al compliment directe dels seus fins privatis. 4t. Prohibició d'exercir la indústria, el comerç o l'ensenyament. 5è. Submissió a totes les lleis tributàries del país. 6è. Obligació de retre anualment comptes a l'Estat de la inversió dels seus béns en relació amb les finalitats de l'associació. Els béns dels ordes religiosos podran ser nacionalitzats» (art. 26). A això cal afegir la prohibició de l'ensenyament de la religió a l'escola (art. 48) i la pèrdua de l'autonomia de l'Església (i altres confessions), per a la qual estava prevista la condició d'associació subjecta a una Llei especial (art. 26).

3.7. Les lleis fonamentals del règim franquista

- Una de les principals conseqüències del final de la Guerra Civil va ser la completa derogació del dret eclesiàstic republicà, i un dels principis capitals del règim franquista va ser el de la confessionalitat catòlica de l'Estat espanyol, que va quedar recollit en les **lleis fonamentals del Regne** (l'última redacció de les quals es troba en el text refós aprovat per Decret de 20 d'abril de 1967):

³ Art. 26.

- El principi II de la **Llei de principis del Movimiento Nacional** declara que la Nació espanyola «considera com a timbre d'honor l'acatament a la Llei de Déu, segons la doctrina de la Santa Església Catòlica, Apostòlica i Romana, única vertadera i fe inseparable de la consciència nacional, que inspirarà la seva legislació». Aquest, com els altres principis proclamats en aquesta Llei, era d'estricta compliment per a tots els òrgans i autoritats de l'Estat, resultant nul·la qualsevol llei o disposició contrària als esmentats principis. I per a la seva protecció, la **Llei orgànica de l'Estat** va establir el «recurs de contrajurisdicció» davant del cap de l'Estat.
- La **Jurisdicció dels espanyols**, «text fonamental definidor dels drets i deures d'aquests i protector de les seves garanties», declara en l'article 6 que «la professió i pràctica de la religió catòlica, que és la de l'Estat espanyol, tindrà la protecció oficial». Al mateix article l'Estat també assumeix la tutela de la llibertat religiosa, a conseqüència de l'assumpció de la doctrina socialcatòlica posada al dia pel Concili II del Vaticà i més concretament a conseqüència de la declaració conciliar sobre la llibertat religiosa, promulgada l'1 de desembre de l'any 1965, que exigia el reconeixement explícit del dret de llibertat religiosa, en consonància, a més, amb el segon dels principis fonamentals del Movimiento, segons el qual la doctrina de l'Església havia d'inspirar la legislació espanyola.
- Finalment, l'article 1 de la **Llei de successió en la suprema autoritat de l'Estat** definia Espanya, com a unitat política, com un «Estat catòlic», entre altres coses.

4. EL MODEL DE DRET ECLESIASTIC A LA CONSTITUCIÓ DE 1978: PRINCIPIS CONSTITUCIONALS DEL DRET ECLESIASTIC ESPANYOL

- Els principis del dret eclesiàstic determinen un model d'Estat quant al tractament del factor religió present en la societat.
- Són quatre, i s'indueixen dels articles 14 i 16 de la Constitució⁴ (són principis del dret eclesiàstic i alhora principis constitucionals):
 - Llibertat religiosa
 - Aconfessionalitat (laïcitat)
 - Igualtat religiosa
 - Cooperació amb les confessions religioses.
- No obstant això, hi ha altres possibles interpretacions que redueixen o amplien el nombre de principis. S'ha especulat amb altres principis, com el pluralisme religió, la tolerància o la neutralitat. També s'ha proposat la reducció de tots els principis a un únic de llibertat religiosa.
- Aquests quatre principis podem dir amb certa precisió que han estat acollits pel Tribunal Constitucional en la seva jurisprudència, la qual cosa ens concedeix un argument de pes per mantenir-los en la seva funció, i així mateix ha contribuït a definir-los, a establir el seu significat.

4.1. El principi de llibertat religiosa

- La STC 24/1982, de 13 de maig, és la primera a referir-se a la llibertat religiosa expressament com a principi i a explicar en què consisteix.⁵
 - Segons l'esmentada sentència, la llibertat religiosa és «entesa com un dret subjectiu de caràcter fonamental que es concreta en el

⁴ «Art. 14. Els espanyols són iguals davant de la llei, sense que pugui prevaler cap discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

[...]

»Art. 16. 1. Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i les comunitats sense més limitació, en les seves manifestacions, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei.

»2. Ningú no podrà ser obligat a declarar sobre la seva ideologia, religió o creences.

»3. Cap confessió no tindrà caràcter estatal. Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les conseqüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions.»

⁵ Resol un recurs d'inconstitucionalitat contra la Llei 48/1981, de 24 de desembre, sobre la classificació de comandaments i la regulació de l'ascens en règim ordinari per als militars de carrera de l'Exèrcit de Terra, en tant que reconeixia l'existència del Cos Eclesiàstic i li atorgava un tractament similar al d'altres cossos i escales, i el recurs pretenia, fonamentalment, l'abolició d'aquest Cos i l'equiparació dels seus membres als militars. Els recurrents van al·legar «que el precepte impugnat representa una violació de la norma constitucional que “cap confessió no tindrà caràcter estatal” i indirectament dels principis de llibertat i igualtat religiosa». El Tribunal Constitucional va declarar la impossibilitat de procedir a l'abolició del Cos Eclesiàstic, fins i tot en el cas d'estimar-se el recurs d'inconstitucionalitat, ja que l'existència del Cos no es devia a la Llei contra la qual es recorria, sinó a una legislació anterior. No obstant això, per dissipar qualsevol dubte, el Tribunal va declarar que «el fet que l'Estat presti assistència religiosa catòlica als individus de les forces armades no solament no determina lesió constitucional, sinó que ofereix, al contrari, la possibilitat de fer efectiu el dret al culte dels individus i comunitats» (FJ 4).

reconeixement d'un **àmbit de llibertat** i d'una **esfera d'agere licere** de l'individu». ⁶ Així mateix, **afegeix que «el principi de llibertat religiosa** reconeix el dret dels ciutadans a actuar en aquest camp amb plena immunitat de coacció de l'Estat i de qualssevol grups socials, de manera que l'Estat es prohibeix a si mateix qualsevol concurrència, al costat dels ciutadans, en qualitat de subjecte d'actes o d'actituds de signe religiós». ⁷

- El TC mai no ha distingit entre la llibertat religiosa com a principi i la llibertat religiosa com a dret fonamental, raó per la qual podem dir que és un dret fonamental que funciona com a principi del sistema jurídic (possiblement, com qualsevol altre dret fonamental).
- En la **STC 177/1996**, d'11 de novembre, el Tribunal Constitucional sembla més precís en indicar el contingut de la llibertat religiosa, incidint en el seu doble vessant:
 - «El dret a la llibertat religiosa de l'article 16.1 de la Constitució garanteix l'existència d'un claustre íntim de creences i, per tant, d'un espai d'autodeterminació intel·lectual davant del fenomen religiós, vinculat a la mateixa personalitat i dignitat individual. Però al costat d'aquesta **dimensió interna**, aquesta llibertat, igual com la ideològica del mateix article 16.1 de la Constitució, inclou també una **dimensió externa d'agere licere** que faculta els ciutadans per actuar d'acord amb les seves pròpies conviccions i mantenir-les davant tercers (STC 19/1985, FJ 2; 120/1990, FJ 10, i 137/1990, FJ 8).» ⁸
 - En aquesta sentència s'afirma la **doble dimensió** de la llibertat religiosa: **interna i externa** —que en la **STC 24/1982** no era clara—, consistents en:
 - **dimensió interna:** claustre íntim de creences o espai d'autodeterminació intel·lectual (la llibertat religiosa es projecta cap a l'interior, i queda en pura intel·ligència)
 - **dimensió externa:** *agere licere* que faculta els ciutadans per actuar d'acord amb les seves pròpies conviccions i mantenir-les davant tercers (projecció de la llibertat religiosa cap a l'exterior, a través d'una actuació o manifestació legítima de les pròpies conviccions).
 - També es refereix a la doble dimensió de la llibertat religiosa la **STC 46/2001**, de 15 de febrer, en aquests termes:
 - «El contingut del dret a la llibertat religiosa no s'exhaureix en la protecció davant ingerències externes d'una esfera de llibertat individual o col·lectiva que permet als ciutadans actuar d'acord amb el credo que professin (STC 19/1985, de 13 de febrer; 120/1990, de 27

⁶ FJ 1.

⁷ Ibidem. Anteriorment, l'**STC 5/1981**, de 13 de febrer, considera la llibertat ideològica i religiosa, junt amb el pluralisme i l'aconfessionalitat de l'Estat, bàsiques per al sistema jurídic polític (FJ 9), i encara que no els anomeni principis, la sentència sembla tractar-los com a tal, ja que ni el pluralisme ni l'aconfessionalitat no són drets fonamentals, la qual cosa és fora de dubte, i els dona un tractament homogeni al costat de la llibertat religiosa.

⁸ FJ 9.

de juny, i 63/1994, de 28 de febrer, entre d'altres), ja que es pot apreciar una **dimensió externa** de la llibertat religiosa que es tradueix en la possibilitat d'exercici, immune a tota coacció dels poders públics, de les activitats que constitueixen manifestacions o expressions del fenomen religiós...»⁹

- En aquest cas la **dobla dimensió** quedaria definida de la manera següent, semblant a la del cas anterior:
 - **dimensió interna**: esfera de llibertat individual o col·lectiva, protegida davant ingerències externes
 - **dimensió externa**: possibilitat d'exercici, immune a tota coacció dels poders públics, de les activitats que constitueixen manifestacions o expressions del fenomen religiós.
 - Respecte de les activitats que constitueixen manifestacions o expressions del fenomen religiós, o **dimensió externa** de la llibertat religiosa, i segons la mateixa sentència,
 - «s'exigeix als poders públics una **actitud positiva**, des d'una perspectiva que podríem anomenar **assistencial o prestacional**, conforme al que disposa l'apartat 3 de l'esmentat article 2, segons el qual: "Per a l'**aplicació real i efectiva d'aquests drets** [els que s'enumeren en els dos anteriors apartats del precepte legal], els poders públics adoptaran les mesures necessàries per facilitar l'assistència religiosa en els establiments públics militars, hospitalaris, assistencials, penitenciaris i altres sota la seva dependència, així com la formació religiosa en centres docents públics." I com a especial expressió de tal actitud positiva respecte de l'exercici col·lectiu de la llibertat religiosa, en les seves plurals manifestacions o conductes, l'article 16.3 de la Constitució, després de formular una declaració de neutralitat (STC 340/1993, de 16 de novembre, i 177/1996, d'11 de novembre), considera el component religiós perceptible en la societat espanyola i ordena als poders públics mantenir les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions, i d'aquesta manera introdueix una idea

⁹ FJ 4.

d'aconfessionalitat o laïcitat positiva que veda qualsevol tipus de confusió entre finalitats religioses i estatals (STC 177/1996).»¹⁰

- Aquesta **actitud positiva** que s'exigeix dels poders públics, consistent a adoptar les mesures necessàries per facilitar les activitats que són manifestació de la llibertat religiosa, en realitat no aporta nous elements a la definició de la llibertat religiosa, que continua sent la mateixa. Aquesta actitud positiva no és cap altra que la que exigeix l'article 9.2 de la CE als poders públics per fer reals i efectives la llibertat i la igualtat en general; i el principi de cooperació (art. 16.3 de la CE), per la seva part, seria un instrument per a l'efectivitat de la llibertat religiosa, que és una concreta forma de llibertat.
- En aquesta mateixa direcció, la **STC 154/2002**, de 18 de juliol, que també es refereix a la dimensió interna i externa de la llibertat religiosa (com a **dret subjectiu**), afegeix a la llibertat religiosa una **dimensió objectiva** (complementària del dret subjectiu - dimensió subjectiva) coincident amb la definició dels principis d'aconfessionalitat i cooperació:
 - «En la seva **dimensió objectiva**, la llibertat religiosa comporta una **dobla exigència**, a la qual es refereix l'article 16.3 de la Constitució espanyola: d'una banda, la de **neutralitat** dels poders públics, connatural amb l'aconfessionalitat de l'Estat; d'altra banda, el manteniment de **relacions de cooperació** dels poders públics amb les diverses esglésies. En aquest sentit, ja vam dir en la STC 46/2001, de 15 de febrer, FJ 4, que "l'article 16.3 de la Constitució, després de formular una declaració de neutralitat (STC 340/1993, de 16 de novembre, i 177/1996, d'11 de novembre), considera el component religiós perceptible en la societat espanyola i ordena als poders públics mantenir 'les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions', i d'aquesta manera introdueix una idea d'aconfessionalitat o laïcitat positiva que 'veda qualsevol tipus de confusió entre funcions religioses i estatals' (STC 177/1996)»¹¹
- L'esquema resultant corresponent a la definició del principi de llibertat religiosa, atenent aquesta última jurisprudència, seria el següent:
 - dimensió subjectiva (o dret subjectiu):
 - dimensió interna
 - dimensió externa
 - dimensió objectiva:

¹⁰ STC 46/2001, d'11 de novembre, FJ 4.

¹¹ FJ 6.

- principi de neutralitat (aconfessionalitat)
- principi de cooperació.
- Aquesta doctrina podria apuntar cap a les teories que refonen tots els principis relacionats amb la llibertat religiosa en un de sol. Però això no impedeix, en tot cas, distingir conceptualment el principi de llibertat religiosa dels altres tres que l'acompanyen per virtut de la Constitució. De fet, el TC, més que refondre els principis, el que fa és tractar-los conjuntament, i és que els principis d'aconfessionalitat i cooperació sempre es refereixen a la llibertat religiosa, i només amb aquesta referència adquireixen el seu sentit.
- Si faltava connectar la definició de la llibertat religiosa amb el principi d'igualtat, això ho fa la **STC 141/2000**, de 29 de maig:
 - «La llibertat de creences, sigui quina sigui la seva naturalesa, religiosa o secular, representa el reconeixement d'un àmbit d'actuació constitucionalment immune a la coacció estatal garantit per l'article 16 de la Constitució, "sense més limitació, en les seves manifestacions, que les necessàries per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei". Empara, doncs, un *agere licere* consistent, pel que ara importa, a professar les creences que es desitgin i conduir-se d'acord amb aquestes creences, així com mantenir-les davant tercers i poder-ne fer proselitisme. **Aquesta facultat constitucional té una particular manifestació en el dret a no ser discriminat per raó de credo o religió**, de manera que les diferents creences no poden sustentar diferències de tracte jurídic (STC 1/1981, de 26 de gener, FJ 5; AATC 271/1984, de 9 de maig; 180/1986, de 21 de febrer; 480/1989, de 2 d'octubre; 40/1999, de 22 de febrer; Sentència del Tribunal Europeu de Drets Humans, cas Hoffmann, § 33 i 36, per remissió del § 38).»¹²
 - És a dir, si la llibertat religiosa comprèn, en la seva **dimensió externa**, el dret a conduir-se o manifestar-se segons les pròpies creences i a mantenir-les davant tercers (incloent-hi el dret concret de fer proselitisme, una altra de les expressions de la llibertat religiosa), aquest dret de manifestació de la religiositat ha de poder exercir-se **sense discriminació**. De nou no s'afegeix cap element definitori a la llibertat religiosa, però es connecta íntimament amb un altre principi bàsic (que no dret, per molt que ho digui aquesta jurisprudència), el d'igualtat o no-discriminació en el seu vessant religiós.

4.2. El principi d'igualtat religiosa

- La generalitat amb què la Constitució tracta la igualtat, les exigències de la qual s'apliquen a totes les matèries, ha portat la doctrina científica a qüestionar la seva autonomia com a principi del dret eclesiàstic. Per això algun autor ha preferit referir-se a la «igualtat en matèria religiosa», abans que a la «igualtat religiosa».¹³

¹² FJ 4.

¹³ Vegeu J. CALVO-ÁLVAREZ, *Los principios del derecho eclesiástico español en las sentencias del Tribunal Constitucional*, p. 129.

- Malgrat les dificultats apuntades, estimem que sí que és possible referir-se a un «principi d'igualtat religiosa», no solament perquè la doctrina científica generalment s'hi ha referit, encara que sigui amb diferents noms —principi d'igualtat religiosa, principi d'igualtat en matèria religiosa, principi de no-discriminació en matèria religiosa, etc.—, sinó perquè el mateix Tribunal Constitucional ha tingut l'ocasió de referir-se a la igualtat en afers estrictament religiosos, i de referir-s'hi com a principi.
- Així ho fa la **STC 24/1982**, de 13 de maig, en què el Tribunal Constitucional es refereix específicament a la igualtat en matèria religiosa, i ho fa esmentant-ho com un dels «principis bàsics» del sistema polític, determinant de l'actitud de l'Estat cap als fenòmens religiosos i el conjunt de relacions entre l'Estat i les esglésies i confessions:
 - «És així mateix cert que **hi ha dos principis bàsics** en el nostre sistema polític que determinen l'actitud de l'Estat cap als fenòmens religiosos i el conjunt de relacions entre l'Estat i les esglésies i confessions: **el primer és la llibertat religiosa**, entesa com un dret subjectiu de caràcter fonamental que es concreta en el reconeixement d'un àmbit de llibertat i d'una esfera d'*agere licere* de l'individu; **el segon és el d'igualtat**, proclamat pels articles 9 i 14, de què es dedueix que no és possible establir cap tipus de discriminació o de tracte jurídic divers dels ciutadans en funció de les seves ideologies o les seves creences i que ha d'existir un igual gaudi de la llibertat religiosa per tots els ciutadans. Dit d'una altra manera, el principi de llibertat religiosa reconeix el dret dels ciutadans a actuar en aquest camp amb plena immunitat de coacció de l'Estat i de qualssevol grups socials, de manera que l'Estat es prohibeix a si mateix qualsevol concurrència, al costat dels ciutadans, en qualitat de subjecte d'actes o d'actituds de signe religiós i el principi d'igualtat, que és conseqüència del principi de llibertat en aquesta matèria, significa que les actituds religioses dels subjectes de dret no poden justificar diferències de tracte jurídic.»¹⁴
 - D'aquesta sentència, així com també de la **STC 19/1985**, de 13 de febrer,¹⁵ es dedueix que el principi d'igualtat religiosa (si és que es pot considerar un principi autònom) resulta de l'aplicació del principi d'igualtat a la llibertat religiosa, de tal manera que en l'aplicació d'aquesta llibertat s'ha de tenir en compte aquella igualtat (no hi ha plena llibertat o dret sense igualtat, i això en general):
 - «El problema té, tanmateix, una altra variant, que és si el descans setmanal, instituït, en general, en un període que comprèn diumenge, té o no una conceptualització religiosa que pugui fer qüestionable que la llei estableixi un règim favorable per a uns creients i desfavorable per a d'altres, partint del fet que **la llibertat religiosa comporta, en aplicació del principi**

¹⁴ FJ 1.

¹⁵ Consultable a <http://www.boe.es/tc/>. Vegeu els comentaris a aquesta sentència a: J. CALVO-ÁLVAREZ, *Los principios del derecho eclesiástico español en las sentencias del Tribunal Constitucional*, p. 138-139; A.-C. ÁLVAREZ CORTINA, *El Derecho eclesiástico español en la jurisprudencia posconstitucional*, p. 42-44, i I. MARTÍN SÁNCHEZ, *La recepción por el Tribunal Constitucional español de la jurisprudencia sobre el Convenio Europeo de Derechos Humanos*, p. 18.

d'igualtat, el tractament paritari de les diferents confessions.»¹⁶

- La configuració de la igualtat religiosa com a principi es manifesta en el seu **caràcter complementari o instrumental**, destacat de manera reiterada pel Tribunal d'Estrasburg: **l'article 14 no permet la seva violació independent dels drets reconeguts al Conveni**, encara que permet apreciar violacions indirectes d'aquests drets.

4.3. El principi d'aconfessionalitat

- La primera referència a l'**aconfessionalitat** en la jurisprudència del Tribunal Constitucional es troba, precisament, en la primera de les seves sentències, la **STC 1/1981**, de 26 de gener, on és anomenada expressament com a «**principi**» proclamat per la Constitució:
 - «Entre la legalitat actual i la regida pels articles 80 a 82 del Codi civil i l'article XXIV del Concordat, s'ha produït un fet capital, que és la Constitució, vigent des del 29 de desembre de 1978, que proclama, a l'efecte que importa en aquest procés, l'**aconfessionalitat** (article 16.3) i l'exclusivitat jurisdiccional (article 117.3), **principis** des dels quals hem d'interpretar les al·ludides normes.»¹⁷
- El TC situa el **principi d'aconfessionalitat** en l'article 16.3 de la CE, el qual és més important del que pugui semblar a primera vista, ja que l'esmentat precepte no diu textualment que l'Estat o els poders públics siguin aconfessionals, atès que en sentit estricte que **cap confessió no tingui caràcter estatal** significa una altra cosa (significa que cap grup religiós no serà assimilat a un ens o òrgan integrat a l'Administració pública). L'aconfessionalitat de l'Estat significa, sens dubte, això últim, però també altres coses, com veurem a continuació.
- També en una de les primeres sentències, la **STC 5/1981**, de 13 de febrer, el Tribunal es refereix a l'«**aconfessionalitat de l'Estat**» com a base del sistema jurídic espanyol, al costat del pluralisme i la llibertat ideològica i religiosa dels individus; no obstant això, en aquesta sentència s'afegeix un nou concepte, el de «**neutralitat**», **atribut que correspon als poders públics**, i que és corol·lari d'un sistema jurídic que té com a base els principis esmentats:
 - «En un sistema jurídic polític basat en el **pluralisme**, la **llibertat ideològica i religiosa dels individus** i l'**aconfessionalitat de l'Estat**, totes les institucions públiques, i molt especialment els centres docents, han de ser, en efecte, ideològicament *neutrals*.»¹⁸
- La **neutralitat** al·ludeix a una actitud que han de tenir els poders públics en l'acompliment de les seves funcions públiques, consistent, pel que fa a l'ensenyament en els centres públics, en una obligació:
 - «obligació de **renúncia a qualsevol forma d'adoctrinament ideològic**, que és l'única actitud compatible amb el respecte a la llibertat de les

¹⁶ FJ 3. En sentit semblant, l'STC 180/2001, de 17 de setembre, FJ 7.

¹⁷ FJ 6. En l'STC 66/1982, de 12 de novembre, el Tribunal torna a referir-se al «caràcter aconfessional de l'Estat» a propòsit del reconeixement legal d'eficàcia en l'ordre civil de les resolucions dictades pels tribunals eclesiàstics.

¹⁸ FJ 9.

famílies que, per decisió lliure o forçades per les circumstàncies, no han elegit per als seus fills centres docents amb una orientació ideològica determinada i explícita [...]. Aquesta neutralitat [...] és **una característica necessària de cada un dels llocs docents integrats en el centre**, i no l'hipotètic resultat de la casual coincidència en el mateix centre i davant els mateixos alumnes de professors de diferent orientació ideològica els ensenyaments dels quals es neutralitzin recíprocament».¹⁹

- La doctrina científica no sol referir-se a la «neutralitat» destacant-la com a principi, i si s'hi refereix ho fa a propòsit de l'aconfessionalitat, com un terme equivalent. Tanmateix, la neutralitat, des del meu punt de vista, pot considerar-se una **conseqüència del principi de llibertat ideològica** (com a dret a tenir i mantenir les pròpies opinions, sense ingerències de tercers), així com també **una de les expressions de l'aconfessionalitat de l'Estat**, si les idees es refereixen a matèria religiosa.
- La **STC 24/1982**, de 13 de maig, encara que no es refereixi expressament al principi d'aconfessionalitat, sí que ho fa implícitament, en citar l'article 16.3 de la CE, i afegeix més significats al corresponent principi:
 - «L'article **16.3** de la Constitució proclama que “cap confessió no tindrà caràcter estatal” i **impedeix, per tant, com diuen els recurrents, que els valors o interessos religiosos s'erigeixin en paràmetres per mesurar la legitimitat o justícia de les normes i actes dels poders públics**. Alhora, l'esmentat precepte constitucional **veda qualsevol tipus de confusió entre funcions religioses i funcions estatals**» (FJ 1).
- Segons l'**ATC 359/1985**, de 29 de maig, i a conseqüència de l'aplicació del principi d'aconfessionalitat, la llibertat religiosa comprendria també el dret següent:
 - «el de **rebutjar qualsevol actitud religiosa de l'Estat en relació amb la persona**, i per això, i en connexió amb la llibertat d'ensenyament que reconeix i regula l'art. 27 de la Constitució, l'obligació dels poders públics de no imposar coactivament l'estudi d'una confessió ideològica o religiosa determinada, almenys amb contingut apològic i no purament informatiu» (FJ 3).
- Més que una manifestació del dret de llibertat religiosa, **l'obligació d'abstenció de l'Estat d'actituds religioses** la considero definitiva del principi d'aconfessionalitat.
- La jurisprudència constitucional també es refereix a l'aconfessionalitat, en els més semblants termes de l'article 16.3 de la CE, en la **STC 340/1993**, de 16 de novembre:
 - «en determinar que “cap confessió no tindrà caràcter estatal”, es pot estimar que el constituent ha volgut expressar, a més, que **les confessions religioses en cap cas no poden transcendir els fins que els són propis i ser equiparades a l'Estat, ocupant una igual posició jurídica**».²⁰

¹⁹ *Ibidem*. En altres paraules, la neutralitat no significa fomentar la neutralització de les respectives ideologies, compensant les d'un signe amb les d'un altre.

²⁰ FJ 4.

- La **STC 46/2001**, de 15 de febrer,²¹ destaca per haver encunyat el terme «**aconfessionalitat o laïcitat positiva**», expressió que després es repetirà en les sentències **128/2001**, de 4 de juliol, i **154/2002**, de 18 de juliol, que **té l'interès d'incorporar el principi de cooperació al d'aconfessionalitat**, així com també **d'utilitzar com a equivalent l'expressió «laïcitat»**:
 - «Ara bé, el contingut del dret a la llibertat religiosa no s'exhaureix en la protecció davant ingerències externes d'una **esfera de llibertat individual o col·lectiva** que permet als ciutadans actuar d'acord amb el credo que professin (STC 19/1985, de 13 de febrer, 120/1990, de 27 de juny, i 63/1994, de 28 de febrer, entre d'altres), ja que es pot apreciar una **dimensió externa** de la llibertat religiosa que es tradueix en la **possibilitat d'exercici, immune a tota coacció dels poders públics, de les activitats que constitueixen manifestacions o expressions del fenomen religiós**, assumit en aquest cas pel subjecte col·lectiu o comunitats, com ara les que enuncia l'article 2 de la LOLR, i **respecte de les quals s'exigeix als poders públics una actitud positiva, des d'una perspectiva que podríem anomenar assistencial o prestacional**, d'acord amb el que disposa l'apartat 3 de l'esmentat article 2 de la LOLR, segons el qual "per a l'aplicació real i efectiva d'aquests drets [els que s'enumeren en els dos anteriors apartats del precepte legal], els poders públics adoptaran les mesures necessàries per facilitar l'assistència religiosa als establiments públics militars, hospitalaris, assistencials, penitenciaris i altres, sota la seva dependència, així com la formació religiosa en centres docents públics". **I com a especial expressió d'aquesta actitud positiva respecte de l'exercici col·lectiu de la llibertat religiosa, en les seves plurals manifestacions o conductes, l'article 16.3 de la Constitució, després de formular una declaració de neutralitat** (STC 340/1993, de 16 de novembre, i 177/1996, d'11 de novembre), considera el component religiós perceptible en la societat espanyola **i ordena als poders públics mantenir "les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions"**, i d'aquesta manera introdueix una idea **d'aconfessionalitat o laïcitat positiva** que "veda qualsevol tipus de confusió entre fins religiosos i estatals" (STC 177/1996)» (FJ 4).
- No obstant això, considero que aquesta actitud positiva, manifestació del principi de cooperació, conceptualment és diferent de l'aconfessionalitat, i, per tant, no la defineix.
- En resum, l'aconfessionalitat té les expressions següents, segons la doctrina del TC:
 - La neutralitat, com a renúncia a qualsevol forma d'adoctrinament religiós.
 - Impedeix que els valors o interessos religiosos s'erigeixin en paràmetres per mesurar la legitimitat o justícia de les normes i actes dels poders públics.
 - Veda qualsevol tipus de confusió entre funcions religioses i funcions estatals.

²¹ Comentada a propòsit del principi de llibertat religiosa, *supra*, epígraf 3.1.3.

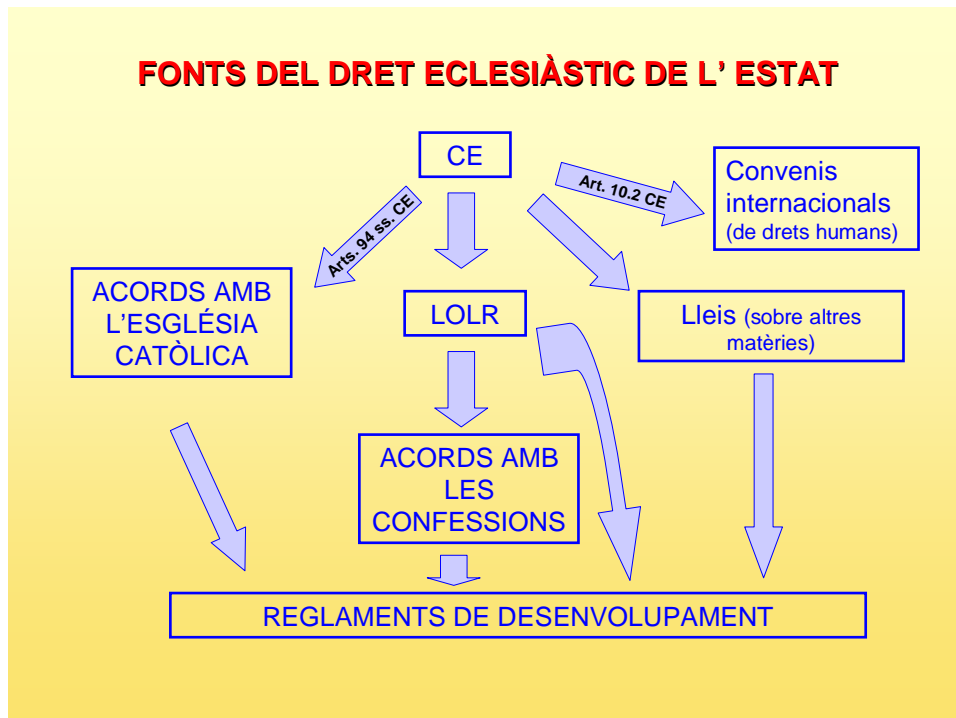
- Rebutja qualsevol actitud religiosa de l'Estat en relació amb la persona (obligació d'abstenció de l'Estat d'actituds religioses).
- Les confessions religioses en cap cas no poden transcendir els fins que els són propis i ser equiparades a l'Estat, ocupant una igual posició jurídica.

4.4. Principi de cooperació

- Al principi de cooperació com a tal, s'hi refereix per primera vegada el Tribunal Constitucional en la **STC 66/1982**, de 12 de novembre:
 - «Quant al reconeixement legal d'eficàcia en l'ordre civil de les resolucions dictades pels tribunals eclesiàstics sobre nul·litat de matrimoni canònic i decisions pontificies sobre matrimoni rat i no consumat, se sustenta, d'una part, en el **caràcter aconfessional de l'Estat** —article 16.3 de la Constitució espanyola— i, de l'altra, en el paràgraf següent del mateix text legal, que **obliga els poders públics a tenir en compte les creences religioses de la societat espanyola i a mantenir les consegüents relacions de cooperació**. Doncs bé, és aquest **principi cooperatiu** el que s'expressa en l'Acord entre l'Estat espanyol i la Santa Seu de 3 de gener de 1979, en el qual es reconeix a l'Església catòlica, entre d'altres, les activitats de jurisdicció; i així, l'article VI.2 de l'Acord autoritza els contraents a acudir als tribunals eclesiàstics per sol·licitar declaració de nul·litat o decisió pontificia sobre matrimoni rat i no consumat, i atorga a les esmentades decisions eclesiàstiques l'eficàcia civil si es declaren ajustades al dret de l'Estat en resolució del tribunal civil competent» (FJ 2).
- Quant a la formulació del principi de cooperació com a «aconfessionalitat o laïcitat positiva», ens remetem al que se n'ha dit en l'apartat anterior.
- Per tant, el principi de cooperació significa:
 - L'obligació dels poders públics de tenir en compte les creences religioses de la societat espanyola i de mantenir les consegüents relacions de cooperació amb les confessions religioses.

5. FONTS DE DRET ECLESIASTIC DE L'ESTAT

5.1. Esquema de les fonts del dret eclesiàstic de l'Estat:

- Les fonts del dret eclesiàstic responen a l'esquema bàsic següent: la Llei orgànica de llibertat religiosa desenvolupa el dret fonamental de llibertat religiosa, i els acords amb les confessions desenvolupen al seu torn la LOLR. Els acords amb les confessions també són objecte, sovint, de desplegament reglamentari, la qual cosa està prevista en els mateixos acords, de manera més explícita en la disposició final única dels acords amb les confessions minoritàries. En el cas dels Acords de 1979 amb l'Església catòlica, el seu desenvolupament se sol produir a partir d'un nou acord que sol recollir-se en una ordre ministerial. No obstant això, les lleis sectorials (fiscals, laborals, Codi civil, lleis sobre educació, etc.) poden contenir previsions sobre matèries religioses que, en cap cas, no haurien de ser contradictòries amb les normes acordades amb les confessions. Es discuteix si aquestes normes unilaterals de l'Estat (siguin lleis o reglaments) és convenient o no que recullin les previsions que contenen els acords amb les confessions, que són normes de caràcter «transversal» o multidisciplinari, o si, en el millor dels casos, n'hi ha prou que es remetin al que s'hagi acordat. En aquest apartat de fonts no farem referència a les moltes lleis i reglaments unilaterals de l'Estat que es refereixen a matèries religioses, sinó que les veurem a propòsit de l'estudi individual de cada una de les matèries acordades amb les confessions.

5.2. La Constitució

- Art. 14 i 16 (principis)

- Altres articles d'interès: 1.1, 9.2, 10, 27, 30 i 32.

5.3. Llei orgànica de llibertat religiosa,²² amb el contingut següent:

- Manifestacions o expressions del dret fonamental de llibertat religiosa
- Límits a l'exercici del dret
- Activitats no subjectes a la llei
- Adquisició de personalitat jurídica de les esglésies, confessions i comunitats religioses
 - Desplegat pel Reial decret 142/1981, de 9 de gener, sobre organització i funcionament del Registre d'Entitats Religioses.²³
 - Desplegat per l'Ordre d'11 de maig de 1984 sobre publicitat del Registre d'Entitats Religioses.²⁴
- Autonomia de les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites
- Convenis de cooperació amb les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites
- La Comissió Assessora de Llibertat Religiosa
 - Desplegat pel Reial decret 1159/2001, de 26 d'octubre, que regula la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa.²⁵
 - Desplegat per l'ordre JUS/1375/2002, de 31 de maig, sobre organització i competències de la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa.²⁶

5.4. Acords entre l'Estat espanyol i la Santa Seu²⁷

- Acord de 28 de juliol de 1976
 - Estableix el marc per a la substitució del Concordat de 1953
 - Regula els nomenaments d'arquebisbes, bisbes i vicari general castrense
 - Regula les relacions amb autoritats civils.

²² Aquesta llei desenvolupa el dret fonamental de llibertat religiosa, segons la previsió de l'art. 81.1 de la CE. Segons l'art. 28.2 de la Llei orgànica 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional, aquest pot declarar inconstitucionals per infracció de l'article 81 els preceptes d'un decret llei, decret legislatiu, llei que no hagi estat aprovada amb el caràcter d'orgànica o norma legislativa d'una comunitat autònoma en el cas que les esmentades disposicions haguessin regulat matèries reservades a llei orgànica o impliquin modificació o derogació d'una llei aprovada amb tal caràcter qualsevol que sigui el seu contingut.

²³ Dictat en compliment de les previsions de la disposició final de la mateixa LOLR.

²⁴ En realitat aquest ulterior desplegament no està previst a l'anterior reglament, per la qual cosa l'Ordre podria haver-se dictat per esmenar una eventual omisió al reglament de referència al caràcter públic del Registre i a la manera de fer efectiva la publicitat.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Dictada segons l'habilitació normativa continguda en la disposició final segona de l'RD 1159/2001.

²⁷ Tenen rang de tractat internacional, atesos la personalitat jurídica internacional de la Santa Seu i el seu procediment d'elaboració, però compleixen la mateixa funció que els acords subscrits amb unes altres tres confessions religioses (evangèlica, jueva i musulmana), consistent a regular de comú acord les matèries religioses que són de l'interès comú entre l'Estat i les confessions.

- Acords de 3 de gener de 1979 (substitueixen el Concordat de 1953)²⁸
 - Sobre afers jurídics
 - Sobre afers econòmics
 - Sobre ensenyament i afers culturals
 - Sobre assistència religiosa a les forces armades i servei militar de clergues i religiosos.

5.5. Acords de cooperació de l'Estat amb les confessions religioses «minoritàries»

- Afecten les confessions següents:
 - Protestantisme espanyol (esglésies de confessió evangèlica prèviament inscrites en el RER, constituïdes en la FEREDE)
 - Religió jueva (comunitats de confessió jueva prèviament inscrites en el RER, constituïdes en la FCIE)
 - Religió islàmica (comunitats de religió islàmica prèviament inscrites en el RER, integrades a la Federació d'Entitats Religioses Islàmiques d'Espanya o en la Unió de Comunitats Islàmiques d'Espanya, constituïdes al seu torn en la CIE).
- Característiques:
 - Conseqüència de l'aplicació del principi de cooperació i de les previsions de la LOLR (art. 7).
 - Subscrits pel ministre de Justícia, habilitat pel Consell de Ministres, i aprovats per llei de les Corts Generals (Lleis, respectivament, 24, 25 i 26/1992, de 10 de novembre) tramitada sense possibilitat d'esmenes.
 - Configuren un estatut (drets i obligacions) aplicable només a les comunitats que formin part de les federacions o comissions negociadores, o que s'hi incorporin posteriorment.
 - La possibilitat d'aplicar els acords a comunitats religioses incorporades a les federacions i comissions després d'aprovar-los (vegeu l'art. 1 dels respectius acords) ha produït situacions paradoxals, com l'aplicació de l'Acord amb la FEREDE a comunitats religioses ortodoxes, que sota cap concepte no poden ser considerades protestants, però la pertinença de les quals a la FEREDE ha estat certificada per aquesta mateixa entitat.
 - Entre els tres acords es dona l'homogeneïtat dels afers tractats.
 - Aquesta homogeneïtat també es produeix respecte dels Acords amb l'Església catòlica, encara que en aquest últim cas la regulació dels afers s'hagi dispersat en quatre acords. De fet, el més probable és que per a la confecció dels acords amb les

²⁸ Encara que formalment són quatre acords, poden tractar-se unitàriament en el sentit de desenvolupar un mateix objecte, que és l'estatut de l'Església catòlica a Espanya i les matèries d'interès comú entre l'Estat i l'Església catòlica. Pràcticament entre els quatre es regulen les mateixes matèries que en cada un dels acords amb les confessions evangèlica, jueva i musulmana.

confessions minoritàries es tinguessin en compte els Acords amb l'Església.

- Els acords poden ser denunciats per qualsevol de les parts amb un preavís de sis mesos. La iniciativa per a la revisió és lliure, llevat de la ulterior tramitació parlamentària.
- Es preveu una comissió mixta paritària de seguiment, així com la informació de les iniciatives legislatives a càrrec del Govern.

6. EL DESENVOLUPAMENT DIRECTE DEL DRET FONAMENTAL DE LLIBERTAT RELIGIOSA EN LA LLEI ORGÀNICA DE LLIBERTAT RELIGIOSA (LOLR)

- Segons la doctrina del TC, l'aplicació de la llei orgànica per al desenvolupament dels drets fonamentals i les llibertats públiques cal reduir-la a «les normes que estableixin restriccions d'aquests drets i llibertats o els desenvolupin de manera directa, quan en regulin aspectes consubstancials, excloent-ne, per tant, aquelles altres que simplement afectin elements no necessaris sense incidir directament sobre el seu àmbit i límits» (STC 101/1991, de 13 de maig, FJ 2). A partir d'aquesta definició ens podem preguntar si la LOLR es limita a desenvolupar de manera directa la llibertat religiosa o, el que és el mateix, si es limita a regular aspectes consubstancials del dret (incloent-hi l'establiment de les restriccions al dret), o si s'estén a regular elements no necessaris per a la definició del dret. Especialment és qüestionada si els articles 4 a 8 de la llei tenen vertadera naturalesa orgànica, si regulen o no aspectes consubstancials al dret de llibertat religiosa.

6.1. Contingut de la llibertat religiosa: l'article 2 de la LOLR

- Es discuteix si aquest precepte és l'expressió de les facultats definitòries del contingut essencial de dret fonamental de llibertat religiosa.²⁹ Si s'opina, com fan molts, que les facultats descrites en l'article 2 de la LOLR no componen una llista tancada, el contingut essencial del dret seria una mica més, encara que no se sàpiga en què consisteix aquest plus. També hi ha qui pugui pensar que el contingut essencial del dret fonamental abraça menys que el que expressa l'article 2. Segons el TC, «la determinació del contingut essencial de qualsevol tipus de dret subjectiu —i, per tant, també dels drets fonamentals de les persones— està marcada en cada cas per l'elenc de “facultats o possibilitats d'actuació necessàries perquè el dret sigui recognoscible com a pertanyent al tipus descrit i sense les quals deixa de pertànyer a aquest tipus i ha de passar a quedar comprès en un altre, desnaturalitzant-se, per dir-ho així. Tot això referit al moment històric de què en cada cas es tracta i a les condicions inherents en les societats democràtiques, quan es tracti de drets constitucionals”. Determinació que, des d'un altre angle metodològic no contradictori ni incompatible amb aquell, pot ser expressada com “aquella part del contingut del dret que és absolutament necessària perquè els interessos jurídicament protegibles, que donen vida al dret, resultin reals, concretament i efectivament protegits. D'aquesta manera, s'ultrapassa o es desconeix el contingut essencial quan el dret queda sotmès a limitacions que el fan impracticable, el dificulten més enllà del que és raonable o el desposseeixen de la necessària protecció” —en la sentència 11/1981, de 8 d'abril, fonament jurídic 10—» (STC núm. 37/1987, de 26 de març). Sigui com vulgui, existeix una gran dificultat per determinar el que sigui, per a cada dret, el seu contingut essencial, sense que el TC hagi fet aquesta determinació per al cas concret del dret de llibertat religiosa.
- Segons el susdit article 2 de la LOLR, la llibertat religiosa i de culte garantida per la Constitució comprèn els següents drets de tota persona:

²⁹ Vegeu el que s'ha comentat en el paràgraf anterior.

- Professar les creences religioses que lliurement elegeixi o no professar-ne cap; canviar de confessió o abandonar la que tenia; manifestar lliurement les seves pròpies creences religioses o l'absència de creences, o abstenir-se de declarar sobre aquestes.
 - Les persones atees, agnòstiques o indiferents també resultarien protegides per la LOLR, ja que segons aquesta la llibertat religiosa comprèn el dret a no professar cap creença. No obstant això, en aquest punt és necessari aclarir que la Llei està disposada per protegir totes les creences religioses, i la protecció de les persones no creients resulta pròpia del dret de llibertat ideològica.
- Practicar els actes de culte i rebre assistència religiosa de la seva pròpia confessió; commemorar les seves festivitats, celebrar els seus ritus matrimonials; rebre sepultura digna, sense discriminació per motius religiosos, i no ser obligat a practicar actes de culte o a rebre assistència religiosa contrària a les seves conviccions personals:
 - Els **actes de culte** són tants i tan variats, i dependents de cada religió, que resulta impossible concretar-los. L'acte de culte suposa qualsevol acte a través del qual l'home es comunica amb alguna cosa de naturalesa no humana ni terrenal, sinó que transcendeix aquestes substàncies.
 - L'**assistència religiosa** està regulada en els acords amb les confessions, i en realitat consisteix en la remoció dels obstacles que impedeixen que persones que es troben en una determinada situació de dificultat (presó, aquarterament, hospitalització) puguin exercir la llibertat religiosa d'una manera suficient.
 - Les **festivitats** estan regulades en els acords amb les confessions, però no s'ha de confondre la celebració d'una festivitat amb el dret a absentar-se d'un lloc de treball per assistir a la celebració.
 - Els acords amb les confessions regulen l'eficàcia civil dels **matrimonis celebrats en forma religiosa**, que és una mica més que el dret a celebrar els ritus matrimonials religiosos.
 - També els acords regulen **cementiris confessionals** i els **ritus funeraris**.
- Rebre i impartir ensenyament i informació religiosa de tota índole, ja sigui oralment, per escrit o per qualsevol altre procediment; elegir per a si, i per als menors no emancipats i els incapacitats sota la seva dependència, dins i fora de l'àmbit escolar, l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions:
 - Cal distingir entre el dret a transmetre els dogmes de la fe dins de cada comunitat religiosa i el dret a rebre ensenyament sobre els mateixos dogmes en l'àmbit del sistema públic educatiu (primària, secundària i batxillerat), que també està garantit (fins i tot a la mateixa CE, art. 27.3). Aquesta matèria està regulada en els acords amb les confessions.
- Reunir-se o manifestar-se públicament amb finalitats religioses i associar-se per desenvolupar comunitàriament les seves activitats

religioses de conformitat amb l'ordenament jurídic general i el que estableix la present Llei orgànica.

- **Reunir-se i manifestar-se** amb finalitats religioses no sembla una cosa diferent que la pràctica col·lectiva del culte, si pot ser amb una referència al caràcter multitudinari de l'acte.
- El dret a **associar-se** coincidiria amb el dret a ser una comunitat religiosa amb una personalitat diferent de la dels seus membres, per actuar d'aquesta manera en el tràfic jurídic. De fet, se sol considerar les confessions una espècie d'associacions. Aquest dret pot exercir-se de conformitat amb la llei d'associacions (Llei orgànica 1/2002, de 22 de març, reguladora del dret d'associació) o segons les previsions de l'article 5 de la mateixa LOLR.
- **El dret de les esglésies, confessions i comunitats** religioses a establir llocs de culte o de reunió amb finalitats religioses, a designar i formar els seus ministres, a divulgar i propagar el seu propi credo i a mantenir relacions amb les seves pròpies organitzacions o amb altres confessions religioses, sigui en territori nacional o a l'estranger.
 - Els **llocs de culte** i **ministres de culte** són figures jurídiques definides i regulades en els acords amb les confessions.
 - La divulgació del credo es coneix com a proselitisme, i és una activitat pròpia dels ministres de culte, però també de qualsevol fidel.
 - El dret a relacionar-se internament i externament forma part del reconeixement de l'autonomia de les confessions per organitzar-se i funcionar, que s'expressa amb més eficàcia en l'article 6 de la LOLR.
- **Per a l'aplicació real i efectiva d'aquests drets**, els poders públics han d'adoptar les mesures necessàries per facilitar l'assistència religiosa als establiments públics, militars, hospitalaris, assistencials, penitenciaris i altres sota la seva dependència, així com la formació religiosa en centres docents públics.³⁰

6.2. Límits a l'exercici de la llibertat religiosa (art. 3.1 de la LOLR)

- La protecció del dret dels altres a l'exercici de les seves llibertats públiques i drets fonamentals, així com la salvaguarda de la seguretat, de la salut i de la moralitat pública, elements constitutius de l'ordre públic protegit per la llei en l'àmbit d'una societat democràtica.³¹

6.3. Activitats no protegides per la LOLR (art. 3.2 de la LOLR)

³⁰ Aquest precepte és una actualització dels art. 9.2 i 16.3 de la CE.

³¹ Defineix d'una manera més precisa el límit que disposa l'art. 16.1 de la CE.

- Les activitats, finalitats i entitats relacionades amb l'estudi i l'experimentació dels fenòmens psíquics o parapsicològics o la difusió de valors humanístics o espiritualistes o altres fins anàlegs distints dels religiosos.³²

6.4. Tutela judicial del dret de llibertat religiosa (art. 4 de la LOLR)³³

Segons l'article 4 de la LOLR, els drets reconeguts en la mateixa Llei, quan siguin exercitats dins dels límits d'aquesta, seran tutelats «mitjançant empara judicial davant dels tribunals ordinaris i empara constitucional davant del Tribunal Constitucional en els termes establerts en la seva Llei orgànica». El precepte resulta redundant i, per això, innecessari, ja que no disposa cap mecanisme de protecció que no estigués ja previst en l'ordenament jurídic.

6.4.1. Tutela penal del dret de llibertat religiosa

- Quant a la protecció penal de la llibertat religiosa, potser es poden destacar alguns tipus penals específics per la seva vinculació a la tutela del bé jurídic de la llibertat religiosa.
 - Agreujant de discriminació
 - Dins de les circumstàncies agreujants (cap. IV del llibre I del CP), l'article 22 del Codi penal conté la de discriminació següent:

«4a. Cometre el delictes per motius racistes, antisemites o una altra classe de discriminació referent a la ideologia, religió o creences de la víctima, l'ètnia, raça o nació a què pertanyi, el seu sexe o orientació sexual, o la malaltia o minusvalidesa que pateixi.»
 - Delictes contra la llibertat de consciència i els sentiments religiosos
 - Dins del llibre II (Delictes i les seves penes), títol XXI (Delictes contra la Constitució), capítol IV (Delictes relatius a l'exercici dels drets fonamentals i les llibertats públiques) del Codi penal, es dedica una secció (la segona) als que s'anomenen delictes contra la llibertat de consciència, els sentiments religiosos i el respecte als difunts, dels quals ens interessaran els tipus següents:
 - Article 522. Impedir o forçar la pràctica d'actes religiosos:

«Incorreran en la pena de multa de quatre a deu mesos:

»1r. Els qui per mitjà de violència, intimidació, força o qualsevol altre constrenyiment il·legítim impedeixin a un membre o uns membres d'una confessió religiosa practicar els actes propis de les creences que professin, o assistir a aquests actes.

»2n. Els qui per iguals mitjans forcin un altre o uns altres a practicar actes de culte o ritus o a presentar-s'hi, o a

³² Es tracta d'activitats considerades no religioses, i, per tant, no protegides per la Llei.

realitzar actes reveladors de professar o no professar una religió, o a mudar la que professin.»

- En realitat es tracta de tipus específics de coaccions, en els quals l'acció consisteix a impedir l'exercici lliure d'un dret fonamental.
- Article 523. Impedir o pertorbar actes de confessions religioses:

«El qui amb violència, amenaça, sedició o vies de fet, impedís, interrompés o pertorbés els actes, funcions, cerimònies o manifestacions de les confessions religioses inscrites en el corresponent registre públic del Ministeri de Justícia i Interior, serà castigat amb la pena de presó de sis mesos a sis anys, si el fet s'hagués comès en un lloc destinat al culte, i amb la de multa de quatre a deu mesos si s'hagués realitzat en qualsevol altre lloc.»

- Com en l'article anterior, es tracta de tipus específics de coaccions i amenaces que tenen per objecte impedir el legítim exercici de la llibertat de culte. La peculiaritat d'aquest tipus consisteix en la incorporació d'uns específics elements objectius del tipus, com són que, pel que fa al subjecte passiu, es tracti de «confessions religioses inscrites en el corresponent registre públic del Ministeri de Justícia i Interior»,³⁴ així com també que l'activitat es realitzi en «un lloc destinat al culte», aquesta última que funciona com a circumstància agreujant.
- Article 524. Actes de profanació en lloc destinat al culte
«El qui en un temple, en un lloc destinat al culte o en cerimònies religioses executés actes de profanació en ofensa dels sentiments religiosos legalment tutelats serà castigat amb la pena de presó de sis mesos a un any o multa de dotze a vint-i-quatre mesos.»
- Article 525. Escarni
«1. Incorreran en la pena de multa de vuit a dotze mesos els qui, per ofendre els sentiments dels membres d'una confessió religiosa, facin públicament, de paraula, per escrit o mitjançant qualsevol tipus de document, escarni dels seus dogmes, creences, ritus o cerimònies, o vexin, també públicament, els qui els professen o practiquen.
»2. En les mateixes penes incorreran els qui facin públicament escarni, de paraula o per escrit, dels qui no professen cap religió o creença.»

³⁴ En aquest cas el subjecte passiu és col·lectiu. Si no es tracta de confessions inscrites no es pot aplicar aquest delictes per manca d'un element objectiu del tipus penal.

- Delictes de genocidi i de lesa humanitat
 - Dins de l'article 607 del CP (capítol II, títol XXIV, del llibre II) es recullen els delictes de genocidi, definits de la manera següent:

«Els qui, amb propòsit de destruir totalment o parcialment un grup nacional, ètnic, racial o religiós, perpetressin algun dels actes següents, seran castigats:

»1r. Amb la pena de presó de quinze a vint anys, si matessin algun dels seus membres.

»Si es presentessin en el fet dues o més circumstàncies agreujants, s'imposarà la pena superior en grau.

»2n. Amb la presó de quinze a vint anys, si agredissin sexualment algun dels seus membres o produïssin alguna de les lesions previstes en l'article 149.

»3r. Amb la presó de vuit a quinze anys, si sotmetessin el grup o qualsevol dels seus individus a condicions d'existència que possessin en perill la seva vida o pertorbessin greument la seva salut, o quan els produïssin algunes de les lesions previstes en l'article 150.

»4t. Amb la mateixa pena, si duguessin a terme desplaçaments forçosos del grup o els seus membres, adoptessin qualsevol mesura que tendís a impedir el seu gènere de vida o reproducció, o bé traslladessin per la força individus d'un grup a un altre.

»5è. Amb la de presó de quatre a vuit anys, si produïssin qualsevol altra lesió diferent de les assenyalades en els números 2n i 3r d'aquest apartat.

»La difusió per qualsevol mitjà d'idees o doctrines que neguin o justifiquin els delictes tipificats en l'apartat anterior d'aquest article, o pretenguin la rehabilitació de règims o institucions que emparin pràctiques generadores d'aquells delictes, es castigarà amb la pena de presó d'un a dos anys.»
 - Dins de l'article 607 bis del CP (capítol II bis, títol XXIV, del llibre II) es recullen els delictes de lesa humanitat, definits de la manera següent:

«1. Són reus de delictes de lesa humanitat els qui cometin els fets previstos en l'apartat següent com a part d'un atac generalitzat o sistemàtic contra la població civil o contra una part d'aquesta.

»En tot cas, es considerarà delicte de lesa humanitat la comissió d'aquests fets:

»1r. Per raó de la pertinença de la víctima a un grup o col·lectiu perseguit per motius polítics, racials, nacionals, ètnics, culturals, religiosos o de gènere o altres motius universalment reconeguts com a inacceptables d'acord amb el dret internacional.

»2n. En el context d'un règim institucionalitzat d'opressió i dominació sistemàtiques d'un grup racial sobre un o més grups racials i amb la intenció de mantenir aquest règim.

»2. Els reus de delictes de lesa humanitat seran castigats:

»1r. Amb la pena de presó de quinze a vint anys si causessin la mort d'alguna persona.

»S'aplicarà la pena superior en grau si concorregués en el fet alguna de les circumstàncies previstes en l'article 139.»

6.5. L'objecció de consciència

- Encara que la Llei orgànica de llibertat religiosa no compregui l'objecció de consciència dins de la llibertat religiosa, alguns autors, fins i tot la mateixa jurisprudència constitucional en algun cas, l'han considerat integrant dels drets de llibertat ideològica i religiosa, o del dret de llibertat de consciència (equivalent als dos anteriors). Com es veurà, el TC es decanta per no considerar-la integrant del contingut essencial de cap dels anteriors drets. L'objecció de consciència, per tant, no seria un dret fonamental, sinó només un dret constitucional a ser eximit del servei militar obligatori, i en la forma en què ho disposi una llei ordinària, la qual, això sí, haurà de respectar el contingut essencial del dret (art. 30.2 i 53.1 de la CE).

6.5.1. L'objecció de consciència com a causa d'exempció del servei militar obligatori

- En el nostre ordenament jurídic només està prevista l'objecció de consciència com a causa d'exempció del servei militar obligatori a partir de la declaració continguda en l'article 30.2 de la CE.³⁵ Tant el servei militar obligatori com l'objecció de consciència són, respectivament, obligació i dret de configuració legal (la Constitució remet a la llei per a la seva regulació), la qual cosa no significa que la seva existència (reconeixement i garantia) depengui del desenvolupament legal.
- L'última llei que va establir el servei militar obligatori va ser la Llei orgànica 13/1991, de 20 de desembre, del servei militar.³⁶ Aquesta llei també es referia a l'objecció de consciència com a causa d'exempció del servei militar. Després que altres normes, com veurem, disposessin la suspensió del servei militar obligatori, la Llei de 1991 va ser definitivament derogada per la Llei orgànica 5/2005, de 17 de novembre, de la defensa nacional.
- En congruència amb l'obligació del servei militar disposada per la Llei, es va desenvolupar el dret constitucional a l'objecció de consciència mitjançant la Llei

³⁵ «La llei fixarà les obligacions militars dels espanyols i regularà, amb les degudes garanties, l'objecció de consciència, així com les altres causes d'exempció del servei militar obligatori, i podrà imposar, si escau, una prestació social substitutòria» (art. 30.2 de la CE).

³⁶ Aquesta llei va derogar l'anterior Llei 19/1984, de 8 de juny, reguladora del servei militar, la qual, al seu torn, va derogar la preconstitucional Llei 55/1968, de 27 de juliol, general del servei militar. No obstant això, la Llei orgànica 6/1980, d'1 de juliol, per la qual es regulaven els criteris bàsics de la defensa nacional i l'organització militar, també recollia el caràcter obligatori del servei militar (aquesta llei va ser derogada per la recent Llei orgànica 5/2005, de 17 de novembre, de la defensa nacional).

48/1984, de 26 de desembre, reguladora de l'objecció de consciència i de la prestació social substitutòria.³⁷ Després d'haver estat objecte d'un recurs d'inconstitucionalitat³⁸ i de diverses qüestions d'inconstitucionalitat,³⁹ aquesta Llei va ser substituïda per la Llei 22/1998 d'objecció de consciència i prestació social substitutòria,⁴⁰ la qual, entre els canvis que va suposar, va equiparar la durada del període d'activitat de la prestació social substitutòria i el servei militar.

- Va ser la Llei 17/1999, de 18 de maig, de règim del personal de les forces armades la que va disposar la suspensió del servei militar a partir del 31 de desembre de 2002, mentre que els reials decrets 247/2001 i 342/2001 van avançar al 31 de desembre de 2001, respectivament, la data de suspensió del servei militar i de la prestació social substitutòria (possibilitat prevista en la Llei 17/1999).
- Avui el règim d'objecció de consciència i prestació social substitutòria només és operatiu per als qui es trobin en situació de reserva.⁴¹

6.5.2. L'objecció de consciència en la jurisprudència del TC

- STC 15/1982, de 23 d'abril (FJ 6 i 7): «6. [...] D'altra banda, tant la doctrina com el dret comparat afirmen la connexió entre l'objecció de consciència i la llibertat de consciència.

»I ja que la llibertat de consciència és una concreció de la llibertat ideològica que la nostra Constitució reconeix en l'article 16, pot afirmar-se que l'objecció de consciència és un dret reconegut explícitament i implícitament en l'ordenació constitucional espanyola, sense que contra l'argumentació exposada tingui cap valor el fet que l'article 30.2 empli l'expressió "la llei regularà", que no significa cap altra cosa que la necessitat de la *interpositio legislatoris* no per reconèixer, sinó, com les mateixes paraules indiquen, per "regular" el dret en termes que permetin la seva plena aplicabilitat i eficàcia.

»7. Ara bé, a diferència del que ocorre amb altres manifestacions de la llibertat de consciència, el dret a l'objecció de consciència no consisteix fonamentalment en la garantia jurídica de l'abstenció d'una determinada conducta —la del servei militar en aquest cas—, ja que l'objecció de consciència comporta una excepcional exempció a un deure —haver de defensar Espanya— que s'imposa amb caràcter general en l'article 30.1 de la Constitució i que amb aquest mateix caràcter ha de ser exigida pels poders públics. L'objecció de consciència introdueix una excepció a aquest deure que ha de ser declarada efectivament existent en cada cas, i per això el dret a l'objecció de consciència no garanteix en rigor l'abstenció de l'objector, sinó el seu dret a ser declarat exempt d'un deure que, si no hi intervingués aquella declaració, seria exigible sota coacció...

³⁷ Aquesta Llei va ser desplegada reglamentàriament segons les seves pròpies previsions, primerament en aspectes parcials, fins que es va dictar un Reglament general aprovat per l'RD 266/1995, de 26 de febrer.

³⁸ Resulta en l'STC 160/1987, de 27 d'octubre, desestimària del recurs.

³⁹ Resultes conjuntament en l'STC 161/1987, de 27 d'octubre, desestimària de les qüestions.

⁴⁰ Desenvolupada pel Reial decret 700/1999, de 30 d'abril.

⁴¹ Segons l'art. 1.3 de la Llei 22/1998, «la sol·licitud de reconeixement d'objector de consciència podrà presentar-se fins a la data assenyalada pel Ministeri de Defensa per a la seva incorporació al servei militar, o una vegada finalitzat aquest, mentre es romangui en la situació de reserva».

»Per tot això, l'objecció de consciència exigeix per a la seva realització la delimitació del seu contingut i l'existència d'un procediment regulat pel legislador en els termes que prescriu l'article 30.2 de la Constitució, "amb les garanties degudes", ja que només si existeix aquesta regulació pot produir-se la declaració en la qual el dret a l'objecció de consciència troba la seva plenitud.»⁴²

- Els qui consideren l'objecció de consciència com un dret fonamental (integrat al contingut essencial del dret fonamental de llibertat de consciència) presenten aquesta sentència com a avaladora de la seva tesi, encara que la coincidència de doctrines no sigui ni de bon tros clara.
- STC 53/1985, d'11 d'abril (FJ 14): «14. Finalment, els recurrents al·leguen que el projecte no conté cap previsió sobre les conseqüències que la norma penal origina en altres àmbits jurídics, al·ludint en concret a l'objecció de consciència [...].

»No obstant això, es pot assenyalar, pel que fa al dret a l'objecció de consciència, que existeix i pot ser exercit amb independència que s'hagi dictat o no tal regulació. L'objecció de consciència forma part del contingut del dret fonamental a la llibertat ideològica i religiosa reconegut en l'article 16.1 de la Constitució i, com ha indicat aquest Tribunal en diverses ocasions, la Constitució és directament aplicable, especialment en matèria de drets fonamentals.»

- L'al·lusió a l'article 16.1 de la CE i a la seva aplicació directa a propòsit del dret a l'objecció de consciència, fa que pugui sostenir-se que en aquest cas el TC va reconèixer a l'objecció de consciència caràcter de dret fonamental, malgrat que la seva argumentació és escassa i que el recurs d'inconstitucionalitat (contra la llei que va despenalitzar l'avortament) no va tenir per objecte principal la llibertat de consciència sinó el dret a la vida.
- STC 160/1987, de 27 d'octubre (FJ 3): «Es tracta [l'objecció de consciència], doncs, d'un dret constitucional reconegut per la norma suprema en l'article 30.2, protegit, sí, pel recurs d'empara (art. 53.2), però la relació del qual amb l'article 16 (llibertat ideològica) no autoritza ni permet qualificar-lo de fonamental. Això obsta la consideració que el seu nucli o contingut essencial —aquí la seva finalitat concreta— consisteix a constituir un dret a ser declarat exempt del deure general de fer el servei militar (no simplement a no fer-lo), substituint-lo, si escau, per una prestació social substitutòria. Constitueix, en aquest sentit, una excepció al compliment d'un deure general, només permesa per l'article 30.2, en tant que sense aquest reconeixement constitucional no podria exercir-se el dret, ni tan sols a l'empara del deure de llibertat ideològica o de consciència (art. 16 de la CE), que, per si mateix, no seria suficient per alliberar els ciutadans de deures constitucionals o "subconstitucionals" per motius de consciència, amb el risc annex de relativitzar els mandats jurídics. És justament la seva naturalesa excepcional —dret a una exempció de norma general, a un deure constitucional, com és el de la defensa d'Espanya— el que el caracteritza com a dret constitucional autònom, però no fonamental, i el que legitima el legislador per regular-lo per llei ordinària "amb les garanties degudes", que, si d'una banda són

degudes a l'objector, són determinades així mateix per les exigències defensives de la comunitat com a bé constitucional.»

- En el mateix sentit, la STC 161/1987 i la STC 321/1994, FJ 4, aquesta última que cita al seu torn les STC 15/1982, 101/1983, 160/1987 i 1227/1988 (significativament, no cita la 53/1985).

6.6. Jurisprudència del TC relativa a l'exercici del dret de llibertat religiosa⁴³

- STC 120/1990, de 27 de juny, que resol un recurs d'empara que versa sobre l'alimentació coercitiva a un reclus en vaga de fam:
 - El Jutjat de Vigilància Penitenciària núm. 2 de Madrid va declarar el dret-deure de l'Administració penitenciària de subministrar assistència mèdica a reclusos en vaga de fam quan la seva vida correu perill. Els demandants van al·legar la vulneració dels drets fonamentals a la integritat física i moral, a la intimitat personal i familiar, a la llibertat ideològica, a la llibertat personal i a la seguretat i el dret fonamental a la vida. El TC va denegar l'empara basant-se en l'especial relació de subjecció que existeix entre els reclusos i l'Administració penitenciària, que obliga aquesta a vetllar per la vida i la salut dels interns sotmesos a la seva custòdia, i limita altres drets fonamentals. Quant al dret fonamental a la vida, el TC li atorga un contingut de protecció positiva que impedeix configurar-lo com un dret de llibertat que inclogui el dret a la pròpia mort. Quant al dret fonamental a la llibertat personal i a la seguretat, també va declarar que no arriba a la llibertat de rebutjar tractaments terapèutics com a manifestació de la lliure autodeterminació de la persona.
 - Cal afegir que, perquè pogués plantejar-se un supòsit d'objecció de consciència, hauria d'existir una norma que obligués una persona a fer alguna cosa contra la seva voluntat (voluntat formada en la lliure consciència). En el present cas, seria necessària una obligació genèrica d'alimentar-se contra la pròpia voluntat de qui no vol alimentar-se. Aquesta norma no existeix, ni tan sols en l'àmbit del règim penitenciari, llevat de la interpretació que ha fet el TC de l'obligació de l'Administració penitenciària de vetllar per la vida dels reclusos, que inclouria actuar en contra de la voluntat del reclus, en el present cas alimentant-lo, la qual cosa exclou qualsevol oportunitat d'oposar-s'hi per part d'aquell.
- STC 166/1996, de 28 d'octubre, que resol un recurs d'empara amb fonament en la infracció de la llibertat religiosa i del dret a la no-discriminació per motius religiosos, que té per objecte la sol·licitud per un membre dels testimonis de Jehovà de la reintegració de les despeses mèdiques pel seu tractament en una clínica privada: aquest al·lega que el fet d'acudir a la medicina privada es va produir perquè els facultatius de la Seguretat Social no li van garantir un tractament que, adequat a les seves creences religioses, excloués en tot cas la transfusió de sang en la intervenció quirúrgica que se li havia de practicar, i que

⁴³ Comentada sovint per la doctrina a propòsit de l'objecció de consciència, però que no s'hi refereix.

la negativa a la reintegració de les despeses mèdiques reclamades significa una penalització econòmica a les seves creences religioses.

- El TC va declarar que el dret fonamental a la llibertat religiosa i de culte en el seu contingut no comprèn prestacions d'índole diferent de les previstes en la Llei orgànica de llibertat religiosa perquè els creients d'una determinada religió puguin complir els mandats que els imposen les seves creences. Així mateix va declarar que la negativa del metge a realitzar una intervenció quirúrgica en les condicions exigides pel pacient per raó de les seves creences religioses, això és, sense transfusió sanguínia, és una qüestió de legalitat ordinària que correspon apreciar en exclusiva als òrgans judicials.
- No es pot plantejar, en aquest cas, ni tan sols com a hipòtesi de treball, un supòsit d'objecció de consciència, ja que no existeix cap norma que obligui ningú (prou madur, ja que una cosa diferent passa amb els menors que no tinguin l'ús de raó suficient —sent aquest el cas de la STC 154/2002—) a rebre un tractament mèdic. Tampoc en el present cas no s'ha obligat el testimoni de Jehovà, que simplement va decidir acudir a altres metges per rebre un altre tractament. No s'ha d'oblidar l'esquema definitori de l'objecció de consciència: *a)* existència d'una norma jurídica que imposa al ciutadà una obligació; *b)* incompliment per part del ciutadà de l'obligació imposada per la norma, per impedir-li-ho la seva consciència; *c)* no imposició de la sanció corresponent a l'objector, per la consideració dins de l'ordenament jurídic de l'«objecció de consciència» com a causa general d'exempció al compliment de normes comminatòries.
- STC 177/1996, d'11 de novembre, que resol un recurs d'empara amb fonament en la infracció de la llibertat religiosa, i que té per objecte la reclamació d'un militar professional que va ser obligat pels seus superiors a integrar una formació que retés honors a la Mare de Déu dels Desemparats.
 - El TC, interpretant el principi d'aconfessionalitat de l'Estat, va dir que les forces armades estan vinculades pel mandat de neutralitat en matèria religiosa de l'article 16.3 de la CE, i que per això ha de respectar-se el dret individualitzat de cada membre de les forces armades a no participar en actes religiosos i concedir-li el relleu del servei. Encara que l'empara no va ser concedida per qüestions processals (el demandant va pretendre que la imposició dels seus comandaments era delictiva, per la qual cosa havia recorregut contra l'arxivament de les actuacions penals).
 - El TC el que realment està reconeixent és el dret a no participar en actes de culte o actes de naturalesa religiosa, comprès en la llibertat religiosa (art. 2.1.b de la LOLR), i no és oportú, com fa el TC, al·ludir a l'aconfessionalitat o neutralitat dels poders públics. Les forces armades haurien violat també el principi d'aconfessionalitat per haver organitzat a través de la cadena de comandament un acte religiós (contràriament al que opina el TC, que sí que li atorga legitimitat per fer aquestes coses), però aquest és diferent del dret de llibertat religiosa dels militars subordinats i del seu dret a no practicar actes de culte. En resum, que s'hauria produït una doble violació de principis constitucionals, però que el militar només podia al·legar justament la infracció del dret de llibertat

religiosa (no la violació del principi d'aconfessionalitat, cosa que també va fer). I és que el TC és procliu a confondre la llibertat religiosa amb l'aconfessionalitat, de tal manera que aquesta gairebé automàticament la integra en aquella:

«9. [...] Certament, amb la seva sol·licitud per ser rellevat del servei, l'actor no pretenia la defensa de la seva llibertat per realitzar actes de culte d'acord amb la fe escollida i sense ingerència de l'Estat o d'altres persones, ni reaccionava davant un acte que li exigia declarar sobre el seu credo religiós o que l'obligava a realitzar una conducta contrària a aquest mateix [...].

»Sinó que el recurrent perseguia fer valer el vessant negatiu d'aquesta mateixa llibertat davant el que considera un acte il·legítim d'intromissió en la seva esfera íntima de creences, i pel qual un poder públic, incomplint el mandat constitucional de no-confessionalitat de l'Estat (art. 16.3 de la CE), l'hauria obligat a participar en un acte, que estima de culte, en contra de la seva voluntat i conviccions personals. [...]

»10. [...] En efecte, l'article 16.3 de la CE no impedeix a les forces armades la celebració de festivitats religioses o la participació en cerimònies d'aquesta naturalesa. Però el dret de llibertat religiosa, en el seu vessant negatiu, garanteix la llibertat de cada persona per decidir en consciència si desitja o no prendre part en actes d'aquesta naturalesa. Decisió personal, a la qual no es poden oposar les forces armades, que, com els altres poders públics, sí que estan, en aquests casos, vinculades negativament pel mandat de neutralitat en matèria religiosa de l'article 16.3 de la CE. En conseqüència, encara que es consideri que la participació de l'actor en la parada militar obeeix a raons de representació institucional de les forces armades en un acte religiós, s'havia d'haver respectat el principi de voluntarietat en l'assistència i, per tant, atènyer-se a la sol·licitud de l'actor de ser rellevat del servei, com a expressió legítima del seu dret de llibertat religiosa.»⁴⁴

- Tampoc no pot tractar-se d'un supòsit d'objecció de consciència perquè, com es desprèn de tot el que s'ha dit, no existeix cap norma, sinó al contrari, que obligui ningú a participar en un acte de contingut religiós; per la qual cosa no existeix cap necessitat d'oposar-se a una norma comminatòria per raons de consciència.
- STC 154/2002, de 18 de juliol, que declara la vulneració de la llibertat religiosa d'uns testimonis de Jehovà, a conseqüència de la condemna penal que se'ls imposa per la mort del seu fill menor, després de negar-se aquest a rebre una transfusió de sang autoritzada pel jutjat de guàrdia.

⁴⁴ En sentit semblant, vegeu l'STC 101/2004, de 2 de juny, en un recurs d'empara contra la decisió del comissari cap de la Brigada Provincial de Sevilla que ordenava al recurrent en empara, policia nacional, participar en una desfilada processional de caràcter religiós. El TC va declarar que no es tractava d'un servei pròpiament policial, sinó d'un servei especial la principal finalitat del qual no era garantir l'ordre públic, sinó contribuir a realçar la solemnitat d'un acte religiós de la confessió catòlica, i va reconèixer al demandant el seu dret a no participar, si aquest era el seu desig, en actes de contingut religiós, atorgant-li l'empara.

- El TC declara, en primer lloc, que els menors d'edat són titulars plens dels seus drets fonamentals a la llibertat de creences i a la seva integritat moral, i que la possibilitat dels pares o guardadors legals de suplir el menor en l'exercici dels drets fonamentals està en funció de la maduresa del nen i els diferents estadis en els quals la legislació gradua la seva capacitat d'obrar.
- En segon lloc, el Tribunal declara que el menor en qüestió, de 13 anys d'edat, no tenia maduresa suficient per prendre una decisió vital, però que per valorar la posició de garants dels seus pares calia tenir en compte la consciència i fermesa de conviccions que havia demostrat el menor en oposar-se al tractament mèdic.
- En tercer lloc, el Tribunal declara que la transfusió de sang va en contra de les conviccions religioses dels pares, i que en la ponderació entre el dret a la vida del menor i la seva llibertat religiosa, l'efectivitat del dret a la vida del menor no havia quedat impedida per l'actitud d'aquells, vist que es van avenir des del primer moment a la decisió judicial que va autoritzar la transfusió, sense que, fora d'això, quedés acreditada la probable eficàcia de l'actuació persuasiva dels pares; així com tampoc no va quedar acreditat que no hi hagués alternatives menys carregoses que permetessin la pràctica de la transfusió.
- Per això el Tribunal va estimar que l'expressada exigència als pares d'una actuació persuasiva o que fos permissiva de la transfusió, una vegada que van possibilitar sense reserves l'acció tutelar del poder públic per a la protecció del menor, contradeia en el seu propi nucli el seu dret a la llibertat religiosa i anava més enllà del deure que els era exigible en virtut de la seva especial posició jurídica respecte del fill menor: la condició de garants dels pares no s'estenia al compliment de tal exigència, de la qual cosa es conclou que s'ha violat el seu dret fonamental a la llibertat religiosa.
- El raonament del TC resulta tan absurd que només es justifica per la seva voluntat d'eliminar la condemna ferma dictada pel Tribunal Suprem. De l'única cosa que es tractava en aquest assumpte era de valorar una qüestió de legalitat ordinària: si la conducta dels pares havia estat prou activa per procurar salvar la vida del seu fill. Es tot cas, es podrien haver valorat les conviccions religioses dels pares com a condició que pogués operar dins d'un eximent o d'un atenuant, però de cap manera es pot dir que es va violar la seva llibertat religiosa.
- Tampoc en aquest cas no es planteja cap supòsit d'objecció de consciència, ja que no existeix la norma general que obligui a rebre tractaments mèdics; l'única norma que existeix és la que disposa el Codi civil que atorga als pares la posició de garants de la vida dels seus fills. Simplement es tracta de comprovar si els pares compleixen o no amb aquesta funció de garants, i resulta senzillament absurd plantejar-se si els pares, per raons de consciència, poden exonerar-se d'aquesta funció imposada per la llei.

7. ESGLÉSIES, CONFESSIONS I COMUNITATS RELIGIOSES

- Es diu que el concepte de *confessió religiosa* és previ a qualsevol definició que se'n doni en l'ordenament jurídic (certament, el nostre dret no defineix les confessions religioses). També es diu que la seva existència no depèn que les confessions adquireixin o no personalitat jurídica i que d'aquesta no depèn la seva protecció a càrrec de l'ordenament jurídic: com a prova d'això s'al·lega l'article 2.2 de la mateixa LOLR, que concedeix a les confessions una sèrie de drets (i que és un precepte anterior en la numeració al que es refereix a la seva personalitat jurídica), i el mateix article 16.3 de la CE (en aquest mateix sentit es pronuncia la STC 46/2001, de 15 de febrer, FJ 5, paràgraf primer: «Una comunitat de creients, església o confessió no necessita formalitzar la seva existència com a associació perquè se li reconegui la titularitat del seu dret fonamental a professar un determinat credo, ja que s'ha de tenir en compte que la Constitució garanteix la llibertat religiosa “sense més limitació, en les seves manifestacions, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei” (art. 16.1 de la CE)»). Però no és menys cert que la protecció efectiva de les confessions depèn que puguin ser distingides com a tals en el tràfic jurídic, i això depèn que adquireixin personalitat jurídica. L'adquisició de personalitat de conformitat amb la LOLR els atorga, a més, un estatut específic, amb més autonomia i drets dels que obtindrien si es constituïssin de conformitat amb la Llei d'associacions (Llei orgànica 1/2002, de 22 de març), cosa que també poden fer, ja que, segons l'opinió comuna, les confessions són una espècie d'associacions.
- *Esglésies, confessions i comunitats religioses* són termes usats de manera equivalent, ja que segons la religió de què es tracti es prefereix una denominació o una altra. Aquesta terminologia depèn, així mateix, de la manera d'organitzar-se les confessions. L'Església catòlica, per exemple, és una església universal i jeràrquica, mentre que el protestantisme (i succeeix una cosa semblant amb l'islamisme i el judaisme) s'organitza en comunitats religioses d'àmbit local, les quals, per al compliment de certes finalitats, poden arribar a coordinar-se o «federar-se, motiu pel qual també està previst que aquestes federacions resultants adquireixin personalitat jurídica (que efectivament es van constituir entre protestants, jueus i musulmans a l'efecte de firmar convenis de cooperació amb l'Estat i per a l'execució dels convenis resultants).

7.1. Adquisició de personalitat jurídica per les confessions religioses i Registre d'Entitats Religioses (art. 5 de la LOLR)

- Les esglésies, confessions i comunitats religioses i les seves federacions tindran personalitat jurídica una vegada inscrites en el corresponent registre públic⁴⁵ que es creï a aquest efecte en el Ministeri de Justícia.⁴⁶

⁴⁵ La disposició transitòria primera de la LOLR manté el reconeixement de la personalitat jurídica de les entitats religioses (catòliques i no catòliques) que ja la tinguessin a l'entrada en vigor de la Llei, però al cap de tres anys només podran provar la seva existència mitjançant una certificació del Registre d'Entitats Religioses, la qual cosa suposa, a la pràctica, l'obligatorietat de la inscripció.

⁴⁶ La disposició final de la LOLR encomana al Govern la reglamentació d'aquest registre (v. *infra*).

- Sobre la funció i l'abast del Registre d'Entitats Religioses (RER) i la importància de la inscripció és fonamental la **STC 46/2001**, de 15 de febrer:

«7. [...] Doncs bé, partint de l'orientació constitucional indicada, la inscripció d'una entitat religiosa en el Registre implica, abans de tot, el reconeixement de la seva personalitat jurídica com a tal grup religiós, és a dir, la identificació i admissió en l'ordenament jurídic d'una agrupació de persones que pretén exercitar, amb immunitat de coacció, el seu dret fonamental a l'exercici col·lectiu de la llibertat religiosa, tal com estableix l'article 5.1 de la LOLR. Però, al mateix temps, el reconeixement d'aquesta específica o singular personificació jurídica confereix a l'entitat un determinat "estatus", que abans que res es manifesta en la plena autonomia que li atribueix l'article 6.1 de la Llei esmentada, d'acord amb el qual les entitats o confessions religioses inscrites "podran establir les seves pròpies normes d'organització, règim intern i règim del seu personal", i el precepte afegeix que la potestat d'autoregulació pot comprendre la configuració d'institucions creades per a la realització dels seus fins, així com incloure "clàusules de salvaguarda de la seva identitat religiosa i caràcter propi, així com el respecte degut a les seves creences".

»D'altra banda, l'específic "estatus" d'entitat religiosa que confereix la inscripció en el Registre no es limita a l'àmbit intern indicat, a través del reconeixement d'una capacitat d'autoorganització del subjecte col·lectiu, sinó que es projecta també en un vessant extern, en el sentit que les concretes manifestacions que, en l'exercici del dret fonamental, realitzin els membres del grup o comunitat inscrita es vegin facilitades, de tal manera que es permeti l'exercici col·lectiu de la llibertat religiosa amb immunitat de coacció, sense traves ni perturbacions de cap classe.

»Així, en l'àmbit de la protecció penal, mentre que l'article 522 del Codi penal (RCL 1995, 3170 i RCL 1996, 777) tutela amb caràcter general el membre o els membres d'una confessió religiosa com a subjecte passiu individual, davant "els qui per mitjà de violència, intimidació, força o qualsevol altre constrenyiment il·legítim impedeixin [...] practicar els actes propis de les creences que professin, o assistir-hi", l'article 523 de l'esmentat Codi punitiu disposa una protecció específica i agreujada davant qui "amb violència, amenaça, sedició o vies de fet, impedis, interrompés o pertorbés els actes, funcions, cerimònies o manifestacions de les confessions religioses inscrites en el corresponent registre públic del Ministeri de Justícia" [...].

»Aquest reconeixement d'un peculiar "estatus" derivat de la inscripció té la seva traducció positiva no solament en l'àmbit penal, sinó també en altres sectors de l'ordenament jurídic, per als quals no és una dada irrellevant —un indiferent jurídic— que la comunitat o confessió religiosa hagi accedit o no al registre esmentat. En aquest sentit, l'article 59 del Codi civil, en regular la celebració del matrimoni en forma religiosa disposa que "el consentiment matrimonial es podrà donar en la forma prevista per una confessió religiosa inscrita, en els termes acordats amb l'Estat o, si no n'hi ha, autoritzats per la legislació d'aquest", i així

atribueix al matrimoni celebrat en qualsevol de les formes religioses previstes en el precepte esmentat l'oportú efecte civil, tal com assenyala l'article 60 del Codi referit.

[...]

»Es pot apreciar, per tant, que el legislador atorga a les confessions o comunitats inscrites en el Registre una especial protecció jurídica de què no poden beneficiar-se aquelles altres que, havent pretès accedir a l'«estatus» esmentat mitjançant la formal sol·licitud de la inscripció, l'han vist denegada.

»9. Entès així el Registre d'Entitats Religioses i la funció i l'abast que compleix, molt diferents del denominat «Registre d'associacions confessionals no catòliques» de la Llei de 28 de juny de 1967, podem concloure en el sentit que la inscripció en l'esmentat Registre públic és la formal expressió d'un reconeixement jurídic dispensat als grups o comunitats religioses, orientat a facilitar l'exercici col·lectiu del seu dret a la llibertat religiosa, com a instrument ordenat a “remoure els obstacles” i a “promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups a què s'integra siguin reals i efectius” “ex” article 9.2 de la CE. Doncs bé, sent això així, la indeguda denegació per l'Administració responsable del Registre de la inscripció sol·licitada, ve a constituir-se en un injustificat obstacle que menyscaba l'exercici, en plenitud, del dret fonamental de llibertat religiosa del qual són titulars els subjectes col·lectius, i, correlativament, estableix una situació no volguda de greuge comparatiu entre els grups o comunitats religioses que, per haver accedit al Registre, compten amb el reconeixement jurídic i l'efecte protector que confereix la inscripció, i aquells altres que, com que se'ls ha negat aquesta indegudament, se'n veuen privats, ja sigui amb vista que se'ls reconegui formalment una organització i règim normatiu propis, ja en el que concerneix a les manifestacions externes en les quals es projecten les seves conviccions o creences religioses.»⁴⁷

- Aquesta doctrina emanada del TC és invocada en l'STS de 21 de maig de 2004, Sala Contenciosa Administrativa (Secció 6a), que té per objecte una resolució d'11 de desembre de 1998 del Ministeri de Justícia que va denegar la inscripció en el Registre d'Entitats Religioses de la denominada «Església dels vertaders soldats de Jesús», al·legant que, atesa la transcendència constitutiva de la inscripció, la funció qualificadora del Registre d'Entitats Religioses no pot limitar-se a la simple comprovació del compliment de requisits merament formals, sinó que s'ha de comprovar la perfecta correspondència entre la declaració i la realitat. I va entendre que de la documentació aportada no es deduïa la realitat del substrat indispensable per apreciar l'existència d'una entitat inscriptible a l'empara de l'apartat A de l'article 2 de l'RD 142/81, perquè no estava acreditada l'existència d'una estructura orgànica que la dotés de permanència i estabilitat i que només apareixien com a integrants

⁴⁷ D'aquesta jurisprudència es deriva el caràcter essencial del RER en la definició del dret fonamental de llibertat religiosa en el seu vessant col·lectiu..

els quatre membres fundadors i que, a més, si bé apareixia un domicili social, no apareixia un lloc de culte o de celebració de reunions. El TS, desestimant el recurs de cassació contra la sentència dictada per l'Audiència Nacional, invoca la doctrina del TC emanada de la seva Sentència 46/2001, especialment la part que es refereix a la funció del Registre d'Entitats Religioses com de mera constatació, que no de qualificació, que l'entitat sol·licitant no és cap de les excloses per l'article 3.2 de la LOLR, ni ultrapassa els límits de l'article 3.1 de la mateixa norma. Per tant, no es pot exigir per a la inscripció l'acreditació de circumstàncies com les de posseir un cos de doctrina, una litúrgia, unes finalitats religioses específiques, una col·lectivitat significativa de fidels o l'acreditació d'una entitat real.

- La inscripció es practicarà en virtut d'una **sol·licitud**, acompanyada de document fefaent en el qual constin la seva fundació o establiment a Espanya, l'expressió dels seus fins religiosos, la denominació i altres dades d'identificació, el règim de funcionament i els òrgans representatius, amb expressió de les seves facultats i dels requisits per a la seva vàlida designació.

- Quant al **document fundacional**, no sembla que pugui ser un altre que un document atorgat davant d'un notari espanyol, en què constin les dades requerides per la Llei. En el cas que el document fundacional s'atorgués davant d'un notari o una altra autoritat estrangers, caldria recórrer als convenis internacionals per a l'eficàcia de documents estrangers per determinar la seva validesa a Espanya. El més senzill, tanmateix, serà atorgar el document a Espanya.
- Quant als **requisits per a la inscripció**, el dels **fins religiosos** és el més discutit, encara que el TC n'ha concretat el grau d'exigència en la seva Sentència 46/2001, de 15 de febrer:

«8. Tenint en compte el que s'ha exposat, l'articulació d'un registre ordenat a la finalitat esmentada no habilita l'Estat per realitzar una activitat de control de la legitimitat de les creences religioses de les entitats o comunitats religioses, o sobre les diferents modalitats d'expressió d'aquestes creences, sinó tan sols la de comprovar, emanant a aquest efecte un acte de mera constatació que no de qualificació, que l'entitat sol·licitant no és cap de les excloses per l'article 3.2 de la LOLR, i que les activitats o conductes que es desenvolupen per a la seva pràctica no atempten contra el dret dels altres a l'exercici de les seves llibertats i drets fonamentals, ni són contràries a la seguretat, la salut o la moralitat públiques, com a elements en els quals es concreta l'ordre públic protegit per la llei en una societat democràtica, al qual es refereix l'article 16.1 de la CE.

»En conseqüència, atesos el context constitucional en el qual s'insereix el Registre d'Entitats Religioses i l'efecte jurídic que per a les comunitats o grups religiosos comporta la inscripció, hem de concloure que, mitjançant l'esmentada activitat de constatació, l'Administració responsable de l'instrument esmentat no es mou en un àmbit de discrecionalitat que l'apodera amb un cert marge d'apreciació per acordar o no la inscripció sol·licitada, sinó que la seva actuació en aquest extrem

no pot sinó qualificar-se com a reglada, i així ho corrobora l'article 4.2 del Reglament que regula l'organització i funcionament del Registre (Reial decret 142/1981, de 9 de gener), en disposar que "la inscripció només podrà denegar-se quan no s'acreditin degudament els requisits a què es refereix l'article 3", com ara denominació, domicili, règim de funcionament i organismes representatius, així com finalitats religioses.

[...]

»10. [...] hem d'insistir que l'Administració no s'ha d'arrogar la funció de jutjar el component religiós de les entitats sol·licitants de l'accés al Registre, sinó que s'ha de limitar a constatar que, atesos els seus estatuts, objectius i finalitats, no són entitats de les excloses per l'article 3.2 de la LOLR. Tanmateix, en la Resolució de 22 de desembre de 1992, l'Administració va procedir de forma inversa, establint una sèrie de criteris amb què contrastar la finalitat religiosa de l'Església d'Unificació.»

- D'aquesta jurisprudència es deriva que totes les creences religioses són igual de legítimes, encara que tinguin maneres de ser i de manifestar-se molt diferents; això sí, no exclou la necessitat que les creences siguin efectivament religioses i, en aquest sentit, no evita que l'encarregat del Registre hagi de realitzar una tasca mínimament qualificadora.
- La **cancel·lació de les anotacions** relatives a una determinada entitat religiosa només podrà dur-se a terme a petició dels seus òrgans representatius o en compliment de sentència judicial ferma:
 - Si la cancel·lació de l'entitat religiosa a sol·licitud dels interessats no planteja dubtes, no succeeix el mateix amb la cancel·lació per sentència judicial, ja que la Llei no preveu les causes de dissolució de l'entitat, que operaria com a prèvia a la cancel·lació de les anotacions. A diferència del que succeeix en la LOLR, l'article 38 de la Llei orgànica 1/2002, de 22 de març, reguladora del dret d'associació, estableix les causes de suspensió i dissolució judicial de les associacions, que, en virtut del que estableix la disposició final segona de l'esmentada Llei, podrien ser supletòries de la LOLR, ja que les entitats religioses, segons es manifesta en l'exposició de motius de la Llei orgànica 1/2002, són «Associacions de rellevància constitucional». Deixant al marge el debat conceptual sobre la naturalesa associativa de les entitats religioses, hi ha indicis suficients per considerar que per al legislador són una espècie d'associacions, la qual cosa permetria que se'ls apliqués supletòriament les normes que desenvolupen el dret d'associació. La remissió a la Llei orgànica que desenvolupa aquest dret no elimina, tanmateix, la dificultat en la determinació dels supòsits de dissolució judicial d'una associació, ja que es produeix una remissió genèrica a altres lleis (especials, penals o civils). El Codi penal, concretament, en l'article 129.b disposa com a «conseqüència accessòria» dels delictes o faltes doloses la «dissolució de la societat, associació o fundació».
 - També deixem apuntada la possibilitat de cancel·lació d'una inscripció a conseqüència de la declaració de nul·litat d'aquesta.

- **Desplegament reglamentari** del Registre d'Entitats Religioses mitjançant el Reial decret 142/1981, de 9 de gener, sobre organització i funcionament del Registre d'Entitats Religioses;⁴⁸ previsions d'interès:
 - S'amplia l'àmbit subjectiu d'inscripció als «ordes, congregacions i instituts religiosos i a les entitats associatives religioses constituïdes com a tals en l'ordenament de les esglésies i confessions (art. 2 del Reglament del Registre d'Entitats Religioses).
 - Cal entendre que els ens dels apartats B i C formen part de l'estructura orgànica d'algunes esglésies, confessions i comunitats religioses (especialment de l'Església catòlica), i que ontològicament no són una cosa diferent de la mateixa església, confessió o comunitat, sinó la manera que tenen de presentar-se davant de la societat.
 - Quant als requisits per a la inscripció (art. 3 del Reglament del Registre d'Entitats Religioses):
 - Respecte de la denominació de l'entitat, s'afegeix «que sigui idònia per distingir-la de qualsevol altra» (no hi pot haver dues entitats amb la mateixa denominació o que sigui tan semblant que indueixi a confusió).
 - Potestativament, s'acompanyarà la relació nominal de les persones que exerceixen la representació legal de l'entitat, la qual cosa té com a avantatge que aquesta qualitat es pugui acreditar mitjançant una certificació registral.
 - La remissió als acords de cooperació amb les confessions per al que no sigui previst al Reglament resulta una mica incoherent, ja que aquests són normes de rang superior, i, en tot cas, els acords podrien rectificar la mateixa LOLR en aquest particular (com efectivament succeeix amb l'Acord amb l'Església catòlica sobre afers jurídics).
 - S'especifica que és al ministre de Justícia a qui correspon resoldre la inscripció en el RER.
 - Mitjançant l'Ordre de 13 de desembre de 1982, el ministre de Justícia va delegar en el director general d'Afers Religiosos la resolució dels expedients d'inscripció en el RER. Aquesta delegació a favor del director general d'Afers Religiosos es va reiterar, que ens consti, en l'Ordre de 29 d'octubre de 1996 i l'Ordre JUS/345/2005, de 7 de febrer (actualment vigent). Mentre que en les ordres de 24 de juliol de 1994 i de 26 d'octubre de 1995 es delegava la competència a favor de la Secretaria d'Estat de Justícia.
 - Es recullen previsions purament reglamentàries sobre la manera de portar el Registre (art. 7).

⁴⁸ És aquest reglament qui atorga al registre el nom de Registre d'Entitats Religioses, que no era determinat en la LOLR. El terme *entitats religioses* comprèn les esglésies, confessions i comunitats religioses i les seves federacions.

- La publicitat del RER, tanmateix, està regulada en un ulterior reglament, l'Ordre d'11 de maig de 1984 sobre publicitat del RER.

7.2. Autonomia de les esglésies, confessions i comunitats religioses (art. 6 de la LOLR)

- Les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites tindran plena autonomia i podran establir les seves pròpies normes d'organització, règim intern i règim del seu personal. En les esmentades normes, així com en les que regulin les institucions creades per aquelles per a la realització dels seus fins, podran incloure clàusules de salvaguarda de la seva identitat religiosa i caràcter propi, així com del degut respecte a les seves creences, sense perjudici del respecte dels drets i les llibertats reconeguts per la Constitució, i en especial dels de llibertat, igualtat i no-discriminació.
 - Les **clàusules de salvaguarda** de la identitat religiosa d'una confessió són especialment útils a l'efecte de contractar personal, ja que fomentar idees contràries a les de la confessió en l'acompliment de les seves funcions laborals pot ser causa d'acomiadament. Cal entendre, de com ho disposa la Llei, que aquestes clàusules no poden ser implícites.
- Les esglésies, confessions i comunitats religioses podran crear i fomentar, per a la realització dels seus fins, associacions, fundacions i institucions d'acord amb les disposicions de l'ordenament jurídic general.
 - Cal entendre que la referència a l'ordenament general inclou la creació d'aquests ens de conformitat amb la mateixa LOLR.

7.3. Acords de cooperació amb les confessions (art. 7)

- L'Estat, tenint en compte les creences religioses existents en la societat espanyola, establirà, si escau, acords o convenis de cooperació amb les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites en el Registre que pel seu àmbit i nombre de creients hagin assolit notori arrelament a Espanya. En tot cas, aquests acords s'aprovaran per llei de les Corts Generals.
 - Amb independència de l'Església catòlica, l'arrelament de la qual és reconegut en la mateixa Constitució (art. 16.3), l'Estat espanyol ha reconegut el notori arrelament a protestants, jueus i musulmans i ha subscrit amb ells sengles acords de cooperació. Sobre la justificació del notori arrelament de les anomenades «confessions minoritàries» (terme que s'usa comparativament amb l'Església catòlica i que no té caràcter jurídic), l'exposició de motius de l'Acord amb la FEREDE simplement diu que «en aquest cas es troba el protestantisme espanyol, en el seu conjunt, integrat per les diferents esglésies de confessió evangèlica, la pràctica totalitat de les quals, inscrites en el Registre d'Entitats Religioses, han constituït la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya (FEREDE), com a òrgan representatiu d'aquestes davant de l'Estat, per a la negociació, l'adopció i l'ulterior seguiment dels acords adoptats»; l'Acord amb la FCIE es refereix a «la religió jueva, de tradició mil·lenària al nostre país, integrada per diferents comunitats de l'esmentada confessió inscrites en el Registre d'Entitats

Religioses, que han constituït la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya, com a òrgan representatiu d'aquestes davant de l'Estat per a la negociació, la signatura i l'ulterior seguiment dels acords adoptats»; i quant a l'Acord amb la CIE, el notori arrelament es basa en la «tradicció secular al nostre país» de la religió islàmica, «amb rellevant importància en la formació de la identitat espanyola, representada per diferents comunitats de l'esmentada confessió, inscrites en el Registre d'Entitats Religioses i integrades en alguna de les dues federacions igualment inscrites, denominades Federació Espanyola d'Entitats Religioses Islàmiques i Unió de Comunitats Islàmiques d'Espanya, que, al seu torn, han constituït una entitat religiosa inscrita amb la denominació de Comissió Islàmica d'Espanya, com a òrgan representatiu de l'islam a Espanya davant de l'Estat per a la negociació, la signatura i el seguiment dels acords adoptats».

- En els acords o convenis, i respectant sempre el principi d'igualtat, es podrà estendre a les esmentades esglésies, a confessions i a comunitats els beneficis fiscals previstos en l'ordenament jurídic general per a les entitats sense ànim de lucre i altres de caràcter benèfic.

7.4. La Comissió Assessora de Llibertat Religiosa (art. 8)

- Es crea en el Ministeri de Justícia una Comissió Assessora de Llibertat Religiosa composta de forma paritària i amb caràcter estable per representants de l'Administració de l'Estat, de les esglésies, confessions o comunitats religioses o federacions d'aquestes, en les quals, en tot cas, hi haurà les que tinguin arrelament notori a Espanya, i per persones de competència reconeguda, l'assessorament de les quals es consideri d'interès en les matèries relacionades amb la present Llei. Al si d'aquesta Comissió podrà existir una Comissió Permanent, que tindrà també composició paritària.
- A l'esmentada Comissió correspondran les funcions d'estudi, informe i proposta en totes les qüestions relatives a l'aplicació d'aquesta Llei, i particularment, i amb caràcter preceptiu, en la preparació i dictamen dels acords o convenis de cooperació a què es refereix l'article anterior.
- Desplegament reglamentari:⁴⁹ Reial decret 1159/2001, de 26 d'octubre, que regula la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa (i Ordre JUS/1375/2002, de 31 de maig, sobre organització i competències de la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa)⁵⁰.

7.5. Competències de la Generalitat de Catalunya en matèria de relacions amb les entitats religioses

- Amb escassa precisió terminològica o, si es prefereix, resultant una imprecisa barreja de conceptes, l'article 161 del nou Estatut de Catalunya, aprovat mitjançant la Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol, regula, sota el títol «Relacions amb les entitats religioses» les competències de la Generalitat de

⁴⁹ Dictat en compliment del que preceptua la disposició final de la LOLR.

⁵⁰ Dictada en exercici de l'habilitació normativa concedida en la disposició final segona de l'RD 1159/2001.

Catalunya en una sèrie de matèries totes relacionades amb el desenvolupament directe del dret fonamental de llibertat religiosa, o, si es prefereix, totes objecte de regulació a càrrec de la Llei orgànica 5/1980, de 7 de juliol, de llibertat religiosa.

- El precepte s'estructura en tres apartats, cada un indicador d'un diferent nivell de competències.
 - L'Estatut atribueix a la Generalitat la «competència exclusiva⁵¹ en matèria d'entitats religioses que portin a cap la seva activitat a Catalunya, que inclou, en tot cas, la regulació i l'establiment de mecanismes de col·laboració i cooperació per a l'exercici de les seves activitats en l'àmbit de les competències de la Generalitat».
 - La LOLR no distingeix, com d'altra banda podria resultar lògic, les entitats religioses pel seu àmbit d'actuació. Tampoc la Constitució no es refereix a les entitats religioses en l'enumeració dels articles 148 i 149, de tal manera que pugui deduir-se una distribució de competències en aquesta matèria. Tanmateix, l'article 9.24 de l'antic Estatut de Catalunya, aprovat mitjançant Llei orgànica 4/1979, de 18 de desembre, ja atorgava a la Generalitat de Catalunya la competència exclusiva sobre «fundacions i associacions de caràcter docent cultural, artístic, beneficoassistencial i similars, que desenvolupin principalment les seves funcions a Catalunya». Tenint en compte que aquest precepte és plenament constitucional, com així s'ha confirmat per la Sentència del Tribunal Constitucional 173/1998, de 23 de juliol, i considerant que les confessions religioses, segons l'exposició de motius de la Llei orgànica 2/2002, reguladora del dret d'associació, són considerades com a «associacions de rellevància constitucional», i a la fi associacions; i, finalment, considerant que l'article 149 de la CE no reserva a l'Estat competències sobre «confessions religioses» o, en general, sobre «associacions», no sembla que hi hagi obstacles constitucionals a l'assumpció per part de la Generalitat de competències exclusives sobre confessions o entitats religioses, sempre que aquestes duguin a terme la seva activitat a Catalunya. El mateix article 118 del nou Estatut (Llei orgànica 6/2006) atribueix competències exclusives a la Generalitat «sobre el règim jurídic de les associacions que desenvolupin majoritàriament les seves funcions a Catalunya», això sí, «respectant les condicions bàsiques establertes per l'Estat per garantir la igualtat en l'exercici del dret i la reserva de llei orgànica».
 - Els inconvenients, tanmateix, poden derivar-se, d'una banda, de la dificultat per establir l'àmbit d'actuació d'una confessió o comunitat religiosa, que no té per què circumscriure's a una

⁵¹ Segons l'art. 110 de l'Estatut, les «competències exclusives» són aquelles en les quals corresponen a la Generalitat de forma íntegra la potestat legislativa, la potestat reglamentària i la funció executiva», corresponent «únicament a la Generalitat l'exercici d'aquestes potestats i funcions, mitjançant les quals pot establir polítiques pròpies;» de tal manera que el dret català és «l'aplicable al seu territori amb preferència sobre qualsevol altre» en matèria de les competències exclusives de la Generalitat.

comunitat autònoma. En aquest cas, a la Generalitat de Catalunya se li plantejaran problemes d'execució de la seva pròpia normativa, una vegada aquesta hagi estat efectivament aprovada. D'altra banda, les dificultats poden estar determinades per la regulació de les esglésies, confessions i comunitats religioses continguda en la Llei orgànica 5/1980, de llibertat religiosa: si es considera que tots els seus preceptes són reguladors del contingut essencial del dret de llibertat religiosa, hauran de ser respectats per la legislació de les comunitats autònomes, que no podrà ser contradictòria amb aquests preceptes. Tampoc no resulta senzill deduir, dins de les anteriors coordenades, què és allò que pot arribar a regular la Generalitat i que no estigui ja regulat a escala estatal, sobretot si es tenen en compte les referències que fa el mateix Estatut dins de les seves competències executives, com es veurà a continuació.

- L'Estatut de Catalunya atribueix a la Generalitat «la competència executiva⁵² en matèria relativa a la llibertat religiosa», que inclou, en tot cas:

«a) Participar en la gestió del registre estatal d'entitats religioses amb relació a les esglésies, les confessions i les comunitats religioses que duguin a terme la seva activitat a Catalunya, en els termes que determinin les lleis.

»b) L'establiment d'acords i convenis de cooperació amb les esglésies, les confessions i les comunitats religioses inscrites en el registre estatal d'entitats religioses en l'àmbit de competències de la Generalitat.

»c) La promoció, el desenvolupament i l'execució en l'àmbit de les competències de la Generalitat dels acords i dels convenis signats entre l'Estat i les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites en el registre estatal d'entitats religioses.»

- Quant al primer dels apartats, no se sap quines poden ser les possibilitats de participació en la gestió del Registre. Potser es podria produir una descentralització del Registre a l'efecte que la Generalitat inscrigués en l'hipotètic registre descentralitzat les comunitats religioses, esglésies i confessions que indiquessin expressament que desenvoluparien la seva activitat exclusivament o preferentment a Catalunya, sempre que la descentralització no trenqués la unitat del Registre. Si aquesta participació en la gestió s'ha de produir en els termes que determinin les lleis, resulta necessari determinar, al seu torn, el poder legislatiu (o potestat reglamentària, si fos el cas) que les hagi de produir. Tractant-se del Registre d'Entitats Religioses, ja regulat mitjançant llei orgànica, desplegada per reglaments del Govern central, sembla que seria en aquest àmbit central o estatal

⁵² Segons l'art. 112 de l'Estatut, són competències executives aquelles en què corresponen a la Generalitat «la potestat reglamentària, que comprèn l'aprovació de disposicions per a l'execució de la normativa de l'Estat, així com la funció executiva, que en tot cas inclou la potestat d'organització de la seva pròpia Administració i, en general, totes aquelles funcions i activitats que l'ordenament atribueix a l'Administració pública».

en el qual s'haurien de produir les modificacions que introduïssin els necessaris canvis en la gestió del Registre.

- Quant a l'establiment d'acords i convenis, hauria de ser dins del marc dels acords que ja han estat subscrits amb les confessions religioses, i com a mers acords per a l'execució del que ja s'hagués acordat en les matèries en les quals tingui competències la Generalitat. I en aquest sentit, les competències són idèntiques a les que recull l'apartat *c*. No es podrien establir acords de caràcter normatiu dins d'aquest àmbit de competències dites executives. En tot cas, aquests acords normatius (que contenen normes jurídiques, i no mers actes administratius) entrarien dins de les competències del primer apartat de l'article 161 de l'Estatut.
- Com ja s'ha dit, entenem que els apartats *b* i *c* no poden contenir competències diferents.
- Quant al tercer apartat de l'article 161 de l'Estatut, si es tracta del Registre d'Entitats Religioses les possibilitats de col·laboració es corresponen amb les previsions del segon apartat. La participació en altres òrgans, com la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa, requeriria la modificació de la LOLR i dels reglaments que la despleguen. Quant a altres eventuais òrgans estatals amb funcions en matèria d'entitats religioses, les normes estatals que els puguin arribar a preveure hauran de prendre en consideració l'Estatut de Catalunya perquè la Generalitat pugui participar en la seva composició i funcions. Cal tenir en compte que la col·laboració que es predica en aquest apartat de la Generalitat no es refereix només a les entitats religioses d'àmbit català.

7.6. Estatut jurídic bàsic de l'Església catòlica: Acord amb la Santa Seu sobre afers jurídics (AAJ)

- Les relacions entre l'Estat espanyol i la Santa Seu es revisen abans de l'aprovació de la LOLR, la qual cosa fa que l'estatut de l'Església catòlica a Espanya quedi regulat al marge de l'esmentada Llei orgànica, mitjançant els Acords de 3 de gener de 1979. És per això que s'ha arribat a dir que la LOLR no és aplicable a l'Església catòlica, la qual cosa no és del tot certa, ja que, per una part, la LOLR no exclou del seu àmbit d'aplicació l'Església catòlica; per una altra, alguns ens de l'Església catòlica necessiten, bé per al seu reconeixement, bé per a la prova de la seva existència, inscriure's en el Registre que preveu la LOLR; i, un altre exemple, l'Església catòlica també està representada en la Comissió Assessora de Llibertat Religiosa, prevista en l'article 8 de la LOLR. El que sí que és cert, com ja hem anunciat, és que l'Estat espanyol i la Santa Seu ja van regular la llibertat religiosa de l'Església i les matèries d'interès comú en els acords de 1979, per la qual cosa no va ser necessari esperar la LOLR ni posar en marxa els mecanismes de cooperació que preveu (art. 7), a diferència del que va succeir amb les «confessions minoritàries» (terme comparatiu usat freqüentment per als altres cultes respecte de l'Església catòlica). A continuació ens referim als aspectes més bàsics de les relacions entre l'Estat i la Santa Seu, continguts en l'Acord sobre afers jurídics (AAJ).

7.6.1. **Reconeixement de la llibertat de culte (art. 1.1 de l'AAJ)**

- «L'Estat espanyol reconeix a l'Església catòlica el dret d'exercir la seva missió apostòlica i li garanteix l'exercici lliure i públic de les activitats que li són pròpies i en especial les de culte, jurisdicció i magisteri.»⁵³

7.6.2. **Reconeixement de l'autonomia de l'Església i de la personalitat jurídica dels ens que la componen**

- «L'Església pot organitzar-se lliurement. En particular, pot crear, modificar o suprimir **diòcesis, parròquies i altres circumscripcions territorials**, que gaudiran de personalitat jurídica civil quan la tinguin canònica i aquesta sigui notificada als òrgans competents de l'Estat» (art. 1.2 de l'AAJ).
 - L'Església catòlica no existeix com a tal ens. D'una banda, hi ha la Santa Seu, que té personalitat jurídica internacional. I dins de l'Estat espanyol l'Església s'organitza bàsicament en «diòcesis», i aquestes al seu torn en «parròquies», que són ens de naturalesa territorial. Les diòcesis i les parròquies, una vegada erigides canònicament, tenen personalitat jurídica segons les pròpies normes del dret canònic; però perquè la tinguin civil se'ls exigeix una notificació (que no inscripció en cap registre) per part de les autoritats eclesiàstiques a les autoritats de l'Estat (notificar les diòcesis o parròquies en concret: diòcesi de Terrassa, diòcesi de Sant Feliu de Llobregat, diòcesi de Lleida, parròquia de Ntra. Sra. de la Mercè de Barcelona, etc.). A part de les diòcesis i parròquies, l'Església també s'organitza territorialment a altres nivells, com són les «províncies» o els «arxiprestats».
- Així mateix, l'Església pot erigir, aprovar i suprimir **ordes, congregacions religioses** i altres **instituts de vida consagrada** (i les seves províncies i les seves cases), **associacions, fundacions** i altres ens, als quals l'Estat reconeix la personalitat jurídica civil i la plena capacitat d'obrar si la tenen en la data d'entrada en vigor de l'Acord (encara que transcorreguts tres anys només podran justificar la seva personalitat jurídica mitjançant una certificació del Registre d'Entitats Religioses, sense perjudici que pugui practicar-se la inscripció en qualsevol moment). Les entitats que no tinguin personalitat jurídica o s'erigeixin posteriorment a l'entrada en vigor de l'Acord s'hauran d'inscriure en el RER (art. 1.2 i 1.4 de l'AAJ).
 - Al costat de les diòcesis, parròquies i altres ens de naturalesa territorial, dins de l'Església hi ha un altre tipus d'ens de naturalesa no territorial, als quals també es reconeix personalitat jurídica.
- Per determinar l'extensió i els límits de la **capacitat d'obrar** dels ens de l'Església catòlica (territorials i no territorials), caldrà atènyer-se al que disposi el dret canònic per a cada ens, que operarà com si fos un dret estatutari (com uns estatuts).

⁵³ Aquesta previsió poc més afegeix al que disposa l'art. 16.1 de la CE.

- Al costat de les anteriors entitats, l'Estat també reconeix la personalitat jurídica civil de la **Conferència Episcopal Espanyola**, de conformitat amb els Estatuts aprovats per la Santa Seu (art. 1.3 de l'AAJ).
 - La Conferència Episcopal és un òrgan que coordina l'activitat pastoral dins d'un Estat, però és una superestructura que no resulta bàsica en l'organització de la potestat jurisdiccional (també anomenada potestat de règim) de l'Església.
- Altres previsions relatives a l'autonomia de l'Església i a aspectes bàsics de les relacions d'aquesta amb l'Estat:
 - «Cap part del territori espanyol no dependrà de bisbe la seu del qual es trobi en territori sotmès a la sobirania d'un altre estat i cap diòcesi o circumscripció territorial espanyola comprendrà zones de territori subjecte a sobirania estrangera» (art. 1.2). «El Principat d'Andorra continuarà pertanyent a la diòcesi d'Urgell» (art. 1.2):
 - Aquesta previsió, en certa manera, suposa una restricció de l'autonomia de l'Església, ja que des del punt de vista del seu propi ordenament l'Església s'organitza com més li convé, sense que les seves circumscripcions tinguin per què adaptar-se a les fronteres d'un estat.
 - «La Santa Seu podrà promulgar i publicar lliurement qualsevol disposició referent al govern de l'Església i comunicar sense impediment amb els prelats, el clero i els fidels, així com ells podran fer-ho amb la Santa Seu» (art. 2). «Els ordinaris i les altres autoritats eclesiàstiques gaudiran de les mateixes facultats respecte del clero i dels seus fidels» (art. 2):
 - Aquesta previsió, que resulta una obvietat, només pot entendre's des d'una perspectiva històrica, respecte d'èpoques en què l'Estat confessional s'entremetia en el funcionament normal i ordinari de l'Església.
 - L'Església pot dur a terme per si mateixa activitats de caràcter benèfic o assistencial, i les entitats creades a l'efecte es regiran per les seves normes estatutàries i gaudiran dels mateixos drets i beneficis que els ens classificats com de beneficència privada (art. 5 de l'AAJ).
 - Aquesta previsió es comprèn per la importància històrica que ha tingut aquesta activitat dins de l'Església i pel seu caràcter de servei social. Per això és expressament prevista en l'esmentat precepte la cooperació entre l'Estat i l'Església. No obstant això, aquests ens benèfics podrien coincidir amb aquells altres que ja han estat descrits com a integrants de l'organització de l'Església (és a dir, poden coincidir en un mateix ens fins estrictament religiosos i fins de beneficència social).
 - El nomenament d'arquebisbes i bisbes és de l'exclusiva competència de la Santa Seu, però abans de procedir a fer-ho la Santa Seu notificarà el nom del designat al Govern espanyol, per si respecte a ell existissin possibles objeccions concretes d'índole política general, la valoració de les quals correspondrà a la prudent consideració de la Santa Seu,

entenen-se que no existeixen si el Govern no les manifesta en el terme de quinze dies (art. 1 de l'Acord entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol, fet a la Ciutat del Vaticà el 28 de juliol de 1976).

- Històricament l'Estat espanyol tenia el privilegi d'intervenir en el nomenament de bisbes i altres prelats de l'Església que haguessin d'exercir la seva jurisdicció a Espanya. Aquest anomenat «privilegi de presentació» o «patronat regi» suposava una important restricció a l'autonomia de l'Església, que no podia nomenar qui volgués per al càrrec, sinó que havia de coincidir amb l'Estat en la conveniència del candidat. A causa de la importància del privilegi i a l'evidència del seu anacronisme, no va ser necessari esperar a un acord posterior per derogar aquesta figura, i deixar com a residual el que és una pura norma de cortesia. Això sí, com que no es va pretendre en aquell moment suprimir la presència de l'Església en l'Exèrcit a través de la figura del vicari general castrense, es va mantenir expressament la col·laboració entre Església i Estat en el nomenament d'aquesta figura (el caràcter mixt del qual de membre de l'Església i alt comandament de l'Exèrcit aconsella aquesta solució —v. l'art. 1.3 de l'Acord de 1976—).
- «Si un clergue o religiós és demandat criminalment, l'autoritat competent ho notificarà al seu respectiu ordinari. Si el demandat fos bisbe, o persona equiparada a aquest en el dret canònic, la notificació es farà a la Santa Seu» (art. 11.2 de l'Acord de 1976). «L'Estat espanyol reconeix i respecta la competència privativa dels tribunals de l'Església en els delictes que violin exclusivament una llei eclesiàstica conforme al dret canònic. Contra les sentències d'aquests tribunals no serà procedent cap recurs davant de les autoritats civils» (art. 2.4 de l'Acord de 1976).
- Això és tot el que queda del derogat (pel mateix Acord de 1976) privilegi d'«exempció de jurisdicció» per als prelats i sacerdots de l'Església, segons el qual la compareixença d'un prelat davant dels tribunals civils es condicionava a la llicència de la Santa Seu, mentre que el processament de sacerdots i religiosos en causes criminals estava supeditat al consentiment de l'ordinari (bisbe) del lloc. Per iguals motius que en el cas del «privilegi de presentació», encara que a la inversa, es va estimar la immediata derogació d'aquesta institució. Fora d'això, la competència exclusiva de l'Església en delictes merament eclesiàstics resulta òbvia.

8. PROTECCIÓ INTERNACIONAL DEL DRET DE LLIBERTAT RELIGIOSA

- Àmbits de protecció internacional dels drets humans:
 - L'Organització de les Nacions Unides (ONU)
 - El Consell d'Europa
 - La Unió Europea.

8.1. Protecció de la llibertat ideològica i religiosa en l'àmbit de l'ONU

8.1.1. Declaració universal dels drets humans (Assemblea General de les Nacions Unides, 10 de desembre de 1948):

- «[...] ideal comú pel qual tots els pobles i nacions s'han d'esforçar [...]» (preàmbul de l'Acord).

«Art. 18. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença, així com la llibertat de manifestar la seva religió o la seva creença, individualment i col·lectivament, tant en públic com en privat, per l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.»

- La Declaració Universal no suposa una obligació dels estats part d'adoptar mesures concretes per a la protecció dels drets fonamentals, cosa que sí que implica la ratificació del Pacte de 1966. Quant a la definició del dret de llibertat religiosa, s'aparella amb la llibertat de pensament i de consciència, amb les dificultats que comporta distingir les unes de les altres. En qualsevol cas, cal fer notar que només es desenvolupa la definició de la llibertat de religió, la qual cosa ens porta a pensar que les llibertats reconegudes en aquest precepte són equivalents (diferents noms per a un mateix dret).

8.1.2. Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics (Organització de les Nacions Unides, 19 de desembre de 1966)

- Article 2, apartat 1. «Cada un dels estats part en el present Pacte es compromet a respectar i a garantir a tots els individus que es trobin en el seu territori i estiguin subjectes a la seva jurisdicció els drets reconeguts en el present Pacte, sense cap distinció de raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política o d'una altra índole, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició social [...]»

«Article 18. 1. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de tenir o d'adoptar la religió o les creences de la seva elecció, així com la llibertat de manifestar la seva religió o les seves creences, individualment o col·lectivament, tant en públic com en privat, mitjançant el culte, la celebració dels ritus, les pràctiques i l'ensenyament.

»Ningú no serà objecte de mesures coercitives que puguin menyscar la seva llibertat de tenir o d'adoptar la religió o les creences de la seva elecció.

»La llibertat de manifestar la pròpia religió o les pròpies creences estarà subjecta únicament a les limitacions prescrites per la llei que siguin necessàries per protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral públics, o els drets i llibertats fonamentals dels altres.

»Els estats part en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, si escau, dels tutors legals, per garantir que els fills rebin l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions⁵⁴ [...]»

«Article 27. En els estats en els quals hi hagi minories ètniques, religioses o lingüístiques, no es negarà a les persones que pertanyin a les esmentades minories el dret que els correspon, en comú amb els altres membres del seu grup, a tenir la seva pròpia vida cultural, a professar i practicar la seva pròpia religió i a emprar el seu propi idioma.»

- Aquest Pacte sí que suposa un compromís per a les parts de respecte i garantia dels drets, a diferència de la Declaració de 1948. Quant a la llibertat religiosa, prenent com a base el text de la Declaració de 1948, amplia la seva definició, que inclou l'expressió dels límits (en una fórmula molt semblant a la posteriorment recollida en l'art. 3.1 de la LOLR) i el dret a l'educació religiosa i moral en l'àmbit escolar (aquest últim dret també recollit a la nostra Constitució de 1978, art. 27.3). Cal observar que la definició del dret de llibertat religiosa que contenen tant la Declaració com el Pacte és més desenvolupada que la que conté la nostra Constitució, però menys que la de la nostra LOLR.

8.2. Protecció de la llibertat ideològica i religiosa en l'àmbit del Consell d'Europa

- Organisme internacional, però d'àmbit regional, creat per l'Estatut de Londres de 1949, com a resultat dels diversos moviments d'unificació europea sorgits al final de la Segona Guerra Mundial.
- És un organisme de coordinació entre els estats membres, però sense cessió de sobirania nacional per aquests últims.
- És un instrument per construir una comunitat ideològica basada en els principis de la democràcia pluralista, l'estat de dret i el respecte dels drets humans.
- La preocupació per la vigència real i efectiva dels drets humans desemboca en l'aprovació del **Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals (Consell d'Europa, 4 de novembre de 1950):**

«Article 9. 1. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret implica la llibertat de canviar de religió o de conviccions, així com la llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions individualment o col·lectivament, en públic o en privat, per mitjà del culte, l'ensenyament, les pràctiques i l'observança dels ritus.

⁵⁴ El mateix dret dels pares i tutors es recull a l'art. 13.3 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de 19 de desembre de 1966, a propòsit del reconeixement del dret de tota persona a l'educació.

»La llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions no pot ser objecte de més restriccions que les que, previstes per la Llei, constitueixin mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat pública, la protecció de l'ordre, de la salut o de la moral pública, o la protecció dels drets o les llibertats dels altres.»

- Es pot comprovar una pràcticament idèntica definició del dret de llibertat religiosa a la que conté el Pacte de l'ONU de 1966.
- Al Tribunal Europeu de Drets Humans competeix assegurar el respecte dels drets a demanda de qualsevol persona física o jurídica víctima de violació per una de les altes parts contractants, després d'haver esgotat els recursos interns (v. els art. 29 i 34).
 - Aquest òrgan jurisdiccional converteix el Conveni en l'instrument internacional més eficaç per a la protecció dels drets fonamentals.

8.3. La tutela de la llibertat ideològica i religiosa als tractats de la Unió Europea

8.3.1. Tractat de Maastricht de 7 de febrer de 1992, per a la integració política dels estats membres

- El reconeixement de la ciutadania europea reforça la protecció dels drets i interessos dels ciutadans dels estats membres, a qui atorga:
 - Dret de lliure circulació i residència
 - Dret de sufragi actiu i passiu (en eleccions municipals i al Parlament europeu)
 - Dret a la protecció diplomàtica i consular
 - Dret de petició davant del Parlament europeu i dret de protecció a càrrec de l'advocat defensor del poble europeu.
- Segons l'article 6 del Tractat (en la redacció donada pel Tractat d'Amsterdam de 2 d'octubre de 1997):

«1. La Unió es basa en els principis de llibertat, democràcia, respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals i l'Estat de dret, principis que són comuns als estats membres.

»La unió respectarà els drets fonamentals tal com es garanteixen al Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, firmat a Roma el 4 de novembre de 1950, i tal com resulten de les tradicions constitucionals comunes als estats membres com a principis generals del dret comunitari.

»La Unió respectarà la identitat nacional dels seus estats membres.

»La Unió es dotarà dels mitjans necessaris per assolir els seus objectius i per dur a terme les seves polítiques.»

- D'aquest precepte es desprèn que la Unió Europea avui no té un dret propi (de nova creació) sobre drets fonamentals, sinó que assumeix com a propi el del Consell d'Europa (organisme del qual formen part tots els estats de la Unió). Un aspecte concret de la manifestació de respecte per

la «identitat nacional» dels estats membres és la Declaració del Tractat d'Amsterdam següent, aplicable a la matèria religiosa.

8.3.2. Declaració 11 del Tractat d'Amsterdam

- «La Unió Europea respecta i no prejutja l'estatut reconegut, en virtut del dret nacional, a les esglésies i les associacions o comunitats religioses en els estats membres.

»La Unió Europea respecta així mateix l'estatut de les organitzacions filosòfiques i no confessionals.»

- Això significa que, mentre respectin el dret fonamental de llibertat religiosa i el principi d'igualtat davant de la llei, els estats poden regular les relacions entre l'Estat i les confessions com millor els convingui (que inclou la possibilitat d'estats confessionals, que tinguin una religió estatal o que dispensin un tracte de favor a alguna confessió en consideració al nombre de creients).

PART II

9. ENSENYAMENT DE LA RELIGIÓ

9.1. Normativa estatal

- L'ensenyament de la religió forma part d'un altre dret diferent del de llibertat religiosa, que és el dret a l'educació, també de caràcter fonamental. Com que forma part del contingut essencial del dret fonamental a l'educació, l'ensenyament de la religió es troba regulat en les lleis orgàniques d'educació, així com en els reglaments que les despleguen. Per la seva part, els acords amb les confessions, respectant el contingut essencial del dret a l'educació i el dret a la llibertat religiosa, complementen el model d'ensenyament religiós, i regulen els aspectes que no seria oportú ni eficaç que l'Estat regulés de manera unilateral o, dit d'una altra manera, que necessiten el concurs de les confessions religioses per a la seva regulació (com per exemple la selecció dels professors de religió).

9.1.1. Article 27 de la CE

- L'article 27 de la CE reconeix el dret a l'educació i la llibertat d'ensenyament (art. 27.1 de la CE) i assenyala com a objectiu de l'educació «el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals» (art. 27.2 de la CE).
- Com a integrant del contingut essencial del dret a l'educació i participant dels objectius de l'educació, es reconeix el dret (dels pares respecte dels fills, dins de l'àmbit escolar) a rebre formació religiosa o alternativa (art. 27.3 de la CE). Aquesta formació religiosa no pot ser cap altra que la de caràcter confessional, i la formació alternativa ha de referir-se forçosament a una educació amb càrrega ideològica.
 - La formació religiosa prevista a la Constitució no comprendria, tanmateix, l'opció d'ensenyament dissenyat «no confessional» en els ensenyaments comuns dins de l'àrea de societat, cultura i religió per la derogada LOCE 10/2002.
 - Tampoc no comprendria l'«ensenyament d'història i cultura de les religions» establert al Reial decret 1631/2006, de 29 de desembre, pel qual s'estableixen els ensenyaments mínims corresponents a l'educació secundària obligatòria. Aquest reglament de desplegament de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació, estableix tres opcions del que anomena «ensenyaments de religió»: «els ensenyaments de religió catòlica, els de les altres confessions religioses amb què l'Estat tingui acords subscrits internacionals o de cooperació en matèria educativa, en els termes que s'hi recullen, o *l'ensenyament d'història i cultura de les religions*» (disposició addicional segona, apartat 4). En el cas que no s'hagi optat per cursar ensenyaments de religió, el reglament preveu que els centres docents «disposaran les mesures organitzatives necessàries per proporcionar la deguda atenció educativa, garantint, en tot cas, que l'elecció d'una opció o una altra no impliqui cap discriminació». I afegeix que aquesta atenció «no ha de comportar en cap cas l'aprenentatge de continguts curriculars associats al coneixement del fet

religió ni a qualsevol matèria de l'etapa». És a dir, el reglament considera l'ensenyament d'«història i cultura de les religions» com un tipus d'ensenyament de caràcter religiós, i encomana a cada centre docent el disseny de l'alternativa a l'ensenyament de la religió, respecte de la qual l'única indicació que es dóna és que s'ha de tractar d'una «atenció educativa» (no es pot enviar els infants al pati), que aquesta atenció no ha de significar «cap discriminació» respecte dels qui reben l'ensenyament de religió i, finalment, que l'atenció educativa ha d'implicar l'aprenentatge de continguts diferents dels propis de qualsevol altra matèria curricular, incloent-hi l'ensenyament de la religió.

- Del reglament sorprèn, per la seva semblança amb el que preveia la LOCE 10/2002, la inclusió d'una alternativa d'ensenyament religiós no confessional. La diferència respecte de la Llei derogada està, tanmateix, en el fet que el nou reglament no impedeix optar per un ensenyament que res no tingui a veure amb el fet religiós (la LOCE no permetia aquesta opció i obligava a estudiar un tipus o un altre d'ensenyament «religiós», confessional o cultural).
- També forma part del contingut essencial del dret a l'educació la llibertat de creació de centres docents (art. 27.6 de la CE), que poden tenir una ideologia determinada. Això és el que es desprèn de l'article 115 de la Llei orgànica 2/2006, d'educació, que reconeix el dret a establir el caràcter propi dels centres privats.⁵⁵
 - Aquest dret concorda conceptualment amb el dret a establir clàusules de salvaguarda de la identitat pròpia reconegut en l'article 6 de la LOLR, encara que aquest precepte només es refereix a les esglésies, confessions i comunitats religioses inscrites en el Registre d'Entitats Religioses.

9.1.2. Article 2.1.c de la LOLR

- El dret a l'ensenyament de la religió, dins i fora de l'àmbit escolar, també forma part del contingut essencial del dret de llibertat religiosa (art. 2.1.c de la LOLR). És a dir, és un dret fonamental des d'una doble perspectiva: com a integrant del contingut essencial del dret fonamental a l'educació i com a integrant del dret fonamental a la llibertat religiosa. Des d'aquesta segona perspectiva, fins i tot, es mana als poders públics que adoptin les mesures necessàries per fer «real i efectiva [...] la formació religiosa en centres docents públics» (art. 2.3 de la LOLR).

9.1.3. Llei orgànica 2/2006, d'educació

- Aquesta recent i última Llei orgànica sobre educació deroga⁵⁶ la no precisament antiga Llei orgànica 10/2002. També deroga⁵⁷ definitivament la Llei orgànica

⁵⁵ Concorda conceptualment amb l'art. 6 de la LOLR: clàusules de salvaguarda de la identitat pròpia.

⁵⁶ Vegeu la disposició derogatòria única.

⁵⁷ *Ibidem*.

1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu.⁵⁸ Tanmateix, rescata alguns preceptes de la Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació, que havien estat derogats per la Llei orgànica 10/2002. Com a resultat, en l'actualitat subsisteixen dues lleis orgàniques de desenvolupament del dret fonamental a l'educació, la de 1985 i la nova de 2006.

- Quan es refereix a l'ensenyament de la religió, la LOE 2/2006 fa marxa enrere en la reforma disposada per la LOCE 10/2002, que no es va arribar a implantar per raons de calendari.⁵⁹ La nova Llei orgànica, a falta del corresponent desplegament reglamentari, suposa el manteniment del sistema d'ensenyament religiós propi de la LOGSE 1/1990, que remetia al regulat en els acords amb les confessions. La religió catòlica es manté com a àrea o matèria dins els plans d'estudis (s'imparteix en horari lectiu), a diferència de l'ensenyament de les altres religions, al qual els Acords de 1992 no li atribueixen tal caràcter d'ensenyament curricular.⁶⁰
- Quant a la naturalesa jurídica de la prestació de serveis dels qui s'encarreguen de l'ensenyament de la religió en els centres públics d'educació, la LOE 2/2006, igual com ja feia la LOGSE 1/1990,⁶¹ estableix el règim jurídic de contractació laboral.⁶² De totes maneres, i arran dels conflictes judicials suscitats per alguns dels professors de religió a qui no es renovava el contracte en finalitzar el curs acadèmic, la nova Llei ha pretès una major concreció de les condicions laborals que, segons com s'interpreti, pot entrar en conflicte amb el que es va acordar amb la Santa Seu el 1979 (AEAC):

⁵⁸ Pocs preceptes de la qual quedaven subsistents després de la derogació parcial efectuada per la Llei orgànica 10/2002.

⁵⁹ El calendari d'aplicació de la LOCE 10/2002 va ser retardat pel nou Govern sorgit de les eleccions generals del 16 de març de 2004, fins que es va aprovar la nova regulació mitjançant la LOE 2/2006.

⁶⁰ «Disposició addicional segona. Ensenyament de la religió

»L'ensenyament de la religió catòlica s'ajustarà al que estableix l'Acord sobre ensenyament i afers culturals subscrit entre la Santa Seu i l'Estat espanyol. Amb aquesta finalitat, i de conformitat amb el que disposi l'esmentat Acord, s'inclourà la religió catòlica com a àrea o matèria en els nivells educatius que correspongui, que serà d'oferta obligatòria per als centres i de caràcter voluntari per als alumnes.

»L'ensenyament d'altres religions s'ajustarà al que es disposi en els acords de cooperació subscrits per l'Estat espanyol amb la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya, la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya, la Comissió Islàmica d'Espanya i, si escau, els que en el futur puguin subscriure's amb altres confessions religioses.» (Llei orgànica 2/2006, d'educació.)

⁶¹ Disposició addicional segona, paràgraf segon, afegit per l'art. 93 de la Llei 50/1998, de 30 de desembre, de mesures fiscals, administratives i de l'ordre social.

⁶² «Disposició addicional tercera. Professorat de religió

»Els professors que imparteixin l'ensenyament de les religions hauran de complir els requisits de titulació establerts per als diferents ensenyaments regulats en la present Llei, així com els establerts en els acords subscrits entre l'Estat Espanyol i les diferents confessions religioses.

»Els professors que no pertanyent als cossos de funcionaris docents imparteixin l'ensenyament de les religions en els centres públics ho faran en règim de contractació laboral, de conformitat amb l'Estatut dels treballadors, amb les respectives administracions competents. La regulació del seu règim laboral es farà amb la participació dels representants del professorat. S'accedirà a la destinació mitjançant criteris objectius d'igualtat, mèrit i capacitat. Aquests professors percebran les retribucions que corresponguin en el respectiu nivell educatiu als professors interins.

»En tot cas, la proposta per a la docència correspondrà a les entitats religioses i es renovarà automàticament cada any. La determinació del contracte, a temps complet o a temps parcial segons el que requereixin les necessitats dels centres, correspondrà a les administracions competents. La remoció, si escau, s'ajustarà a dret.»

- Quant al fet que els professors que imparteixin l'ensenyament de les religions hagin de complir els requisits de titulació establerts per als diferents ensenyaments regulats en la present Llei, a més dels establerts en els acords subscrits entre l'Estat espanyol i les diferents confessions religioses, és una prescripció que ja es recollia en l'Ordre de 1999, per la qual es disposava la publicació del Conveni sobre el règim economicolaboral de les persones que no pertanyent als cossos de funcionaris docents són encarregades de l'ensenyament de la religió catòlica en els centres públics d'educació infantil, d'educació primària i d'educació secundària.⁶³ No són acceptables, tanmateix, les prescripcions de la Llei sobre l'accés a la destinació mitjançant criteris objectius d'igualtat, mèrit i capacitat, tret que es tinguin per complerts els criteris quan el professor compleix amb els requisits de titulació i és declarat idoni per la seva pròpia església, confessió o comunitat religiosa. Altrament, la Llei entraria en contradicció amb els acords amb les confessions.
- La contractació a càrrec de l'Administració competent es deduïa del context de la norma continguda en la disposició addicional segona de la LOGSE 1/1990, però també s'explicitava en la susdita Ordre de 1999.
- La subjecció del contracte laboral dels professors de religió a l'Estatut dels treballadors ja la va confirmar el mateix Tribunal Suprem. Quant a la durada del contracte, la renovació automàtica cada any que prescriu la Llei només seria operativa, segons la nostra interpretació, quan l'autoritat religiosa corresponent no hagués proposat altres candidats, ja que altrament la norma entraria en contradicció amb els acords amb les confessions.
- Quant a la necessitat que la remoció s'ajusti a dret, amb independència del que s'hagi pretès, és clar que és totalment legal l'extinció del contracte a l'acabament del curs escolar a instàncies de l'autoritat eclesiàstica, i el mateix Tribunal Suprem l'ha declarat ajustada a dret per aplicació de l'AEAC de 1979. El TS ha declarat que l'AEAC (ratificat quant a la seva interpretació per l'Ordre de 1999) estableix una modalitat de contractació laboral de durada determinada perfectament compatible amb la normativa de l'Estatut dels treballadors.⁶⁴

⁶³ Clàusula quarta del Conveni: «[...] seran considerades persones competents per a l'ensenyament de la religió catòlica les que tinguin, almenys, una titulació acadèmica igual o equivalent a l'exigida per al mateix nivell al corresponent professorat interí, i que, a més, es trobin en possessió de la declaració eclesiàstica d'idoneïtat de la Conferència Episcopal Espanyola i reuneixin els altres requisits derivats de l'article III de l'acord esmentat».

⁶⁴ Vegeu, entre d'altres, STS de 5 de juny, 7 i 28 de juliol, 29 de novembre i 4 de desembre de 2000, 12 de desembre de 2001, 9 de juliol de 2003, 16 de juny de 2004 i 7 de novembre de 2005. Així, que es pot posar com a exemple, diu l'STS de 5 de juny de 2000, fonament jurídic segon: «La tesi del motiu no pot acceptar-se. Sens dubte, no hi ha vulneració per interpretació errònia de l'article 3 de l'Acord entre l'Estat Espanyol i la Santa Seu, perquè s'hi diu clarament que “en els nivells educatius als quals es refereix l'article anterior, l'ensenyament religiós serà impartit per les persones que, per a cada any escolar, siguin designades per l'autoritat acadèmica entre les que l'ordinari diocesà proposi per exercir aquest ensenyament”, i passa igual amb l'article 3 de l'Ordre d'11 d'octubre de 1982, segons el qual “els professors de religió i moral catòlica seran nomenats per l'autoritat corresponent, a proposta de l'ordinari de la diòcesi”, i afegeix que “aquest nomenament tindrà caràcter anual i es renovarà automàticament, exceptuant proposta en contra de l'ordinari esmentat feta abans de començar cada curs, o exceptuant que l'Administració, per greus raons acadèmiques i de disciplina, consideri necessària la cancel·lació del

- Finalment, cal afegir que, encara que la contractació laboral la generalitza la Llei per als professors de totes les religions que tenen acords amb l'Estat (generalització pròpia de la LOGSE 1/1990 des de la seva redacció de 30 de desembre de 1998, i també de la LOCE 10/2002), resulta difícil de posar en pràctica respecte dels professors de les religions minoritàries, per les raons següents: a) els ensenyaments de religió musulmana, jueva i protestant no s'inclouen en els plans d'estudis, sinó que s'imparteixen fora dels horaris lectius; b) els acords amb aquestes confessions es refereixen, en el millor dels casos, a la possibilitat de compensar econòmicament l'hora de religió efectivament impartida, i sempre que els centres escolars superin un nombre mínim d'alumnes que vulguin rebre ensenyament d'aquestes respectives religions. Com que la LOCE 10/2002 convertia els ensenyaments de les religions minoritàries en matèria pròpia dels plans d'estudis o curricular, no hi havia dubte respecte a la necessitat de contractar laboralment els professors d'aquestes religions.
- La Llei orgànica ha estat desplegada pels reglaments que estableixen els ensenyaments mínims (Reial decret 1513/2006, de 7 desembre, que estableix els ensenyaments mínims de l'educació primària, Reial decret 1630/2006, de 29 desembre, que estableix els ensenyaments mínims del segon cicle d'educació infantil i Reial decret 1631/2006, de 29 desembre, que estableix els ensenyaments mínims de l'educació secundària obligatòria),⁶⁵ i que han establert els criteris següents quant a l'ensenyament de la religió:⁶⁶
 - Els ensenyaments de religió s'inclouran en els ensenyaments respectius d'acord amb el que estableix la disposició addicional segona de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació.

nomenament, amb l'audiència prèvia de l'autoritat eclesiàstica que va fer la proposta i sens perjudici del que disposa l'apartat 11.2 de l'Ordre ministerial de 16 de juliol de 1980". Aquests preceptes —dels quals el segon està subordinat al primer— no estableixen una relació indefinida que pot extingir-se per les causes que esmenta el motiu en relació amb la citació del cànon 805, sinó una relació a terme que sorgeix amb un nomenament o designació que té vigència anual i que, per tant, porta a l'extinció del vincle per incompliment del terme, si no és renovat mitjançant un altre nomenament o, si escau, per tàcita reconducció també anual. Que la renovació sigui automàtica, llevat de proposta en contra de l'ordinari, no afecta l'existència del terme, sinó en tot cas la seva renovació.

»La interpretació que proposa la part recurrent no només és contrària al sentit propi de les paraules, sinó a la seva finalitat, que no és cap altra que permetre la no-renovació del vincle al final de cada període de vigència per la voluntat unilateral de l'ordinari. El que es proposa és una interpretació correctora per les raons que s'addueixen en relació amb la garantia de l'estabilitat en l'ocupació. Però, encara que aquestes raons siguin comprensibles, no poden acceptar-se, perquè l'òrgan judicial està vinculat a la llei i el sentit d'aquesta és inequívoc. D'altra banda, es tracta d'una relació laboral que és objectivament especial, encara que hagi estat declarada expressament com a tal i aquesta especialitat té tant un fonament formal, ja que ha estat establerta en un tractat internacional que s'incorpora a l'ordenament intern amb força de llei (articles 94 de la Constitució espanyola i 1.5 del Codi civil), com material, en consideració a les peculiaritats que concorren en la relació de serveis que es considera.»

Aquesta doctrina s'ha vist confirmada, a més, per la del Tribunal Constitucional, emesa en la seva recent sentència de 15 de febrer de 2007, que va declarar plenament constitucional el sistema de contractació del professorat de religió establert en l'Acord amb la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals i en la disposició addicional segona de la LOGSE, en la redacció donada per la Llei de 30 de desembre de 1998 de pressupostos generals de l'Estat per a 1999.

⁶⁵ En data de 28 de febrer de 2007 encara no s'ha aprovat el Reglament sobre ensenyaments mínims del batxillerat.

⁶⁶ Vegeu les disposicions addicionals de les respectives normes reglamentàries.

- Les administracions educatives garantiran que, a l'inici del curs, els alumnes majors d'edat i els pares o tutors dels alumnes menors d'edat puguin manifestar la seva voluntat de rebre o no rebre ensenyaments de religió.
- Els centres docents disposaran les mesures organitzatives necessàries per proporcionar l'atenció educativa deguda en el cas que no s'hagi optat per cursar ensenyaments de religió, i garantiran, en tot cas, que l'elecció de l'una o l'altra opció no comporti cap discriminació. L'esmentada atenció en cap cas no comportarà l'aprenentatge de continguts curriculars associats al coneixement del fet religiós ni a qualsevol matèria de l'etapa. Les mesures organitzatives que disposin els centres hauran de ser incloses en el seu projecte educatiu perquè pares, tutors i alumnes les coneguin anteriorment.
- Els qui optin pels ensenyaments de religió podran elegir entre els ensenyaments de religió catòlica i els de les altres confessions religioses amb què l'Estat tingui acords subscrits internacionals o de cooperació en matèria educativa, en els termes que s'hi recullin (en educació secundària obligatòria també podran optar per l'ensenyament d'història i cultura de les religions).
- L'avaluació dels ensenyaments de la religió catòlica (i de l'alternativa història i cultura de les religions de l'educació secundària obligatòria) es realitzarà en els mateixos termes i amb el mateix efecte que les altres matèries de l'etapa. L'avaluació de l'ensenyament de les diferents confessions religioses amb què l'Estat hagi subscrit acords de cooperació s'ajustarà al que estableixin aquests acords.
- La determinació del currículum de l'ensenyament de religió catòlica i de les diferents confessions religioses amb què l'Estat ha subscrit acords de cooperació en matèria educativa serà competència, respectivament, de la jerarquia eclesiàstica i de les corresponents autoritats religioses (la determinació del currículum d'història i cultura de les religions de l'educació secundària obligatòria es regirà pel que disposa per a la resta de les matèries de l'etapa aquest Reial decret).
- A fi de garantir el principi d'igualtat i la lliure concurrència entre tots els alumnes, les qualificacions que s'haguessin obtingut en l'avaluació dels ensenyaments de religió no es computaran en les convocatòries en les quals hagin d'entrar en concurrència els expedients acadèmics, ni en l'obtenció de la nota mitjana a l'efecte de l'admissió d'alumnes, quan calgués acudir-hi per realitzar una selecció entre els sol·licitants.

9.1.4. Llei orgànica 10/2002, de qualitat de l'educació⁶⁷

⁶⁷ Les previsions de la Llei orgànica 10/2002 no contradeien, com es podrà comprovar, el dret acordat amb les confessions quant a la regulació de l'ensenyament de la religió. Com a màxim atorgava algun dret addicional, com la declaració del caràcter laboral del contracte de tots els professors de religió (la naturalesa dels quals no resultava clara fins a la data). Com a gran novetat, la LOCE va introduir com a alternativa a l'ensenyament de la religió l'ensenyament de les religions des d'una perspectiva «no confessional», la configuració de la qual és de l'exclusiva competència de l'Estat. No obstant això, com sigui que l'efectivitat de la LOCE quedava subjecta al reglamentari establiment d'un calendari d'aplicació, mai no va arribar a tenir una vigència efectiva.

- Malgrat la seva recent derogació a càrrec de la Llei orgànica 2/2006, per raó de l'interès que suscitava el nou model d'ensenyament de la religió que introduïa, trobem merescut el seu comentari, i també per poder establir comparacions.
- Aquesta Llei derogava parcialment la LODE i la LOGSE (quant a aquesta, afectava, en concret, la seva regulació de l'ensenyament de la religió i la seva alternativa). Com ja hem indicat, la LOE 2/2006 «va ressuscitar» part dels preceptes derogats per la LOCE i va derogar definitivament i totalment la LOGSE 1/1990.
- Va introduir en tots els nivells educatius (primària, secundària i batxillerat) l'«àrea o assignatura de societat, cultura i religió», que comprenia dues opcions de desenvolupament,⁶⁸ ambdues d'oferta obligatòria per als centres, i els alumnes n'havien de triar una:
 - Opció no confessional: els ensenyaments comuns de la qual els fixa el Govern (reials decrets 830/2003, 831/2003 i 832/2003, de 27 de juny). Els currículums reglamentats per les autoritats educatives competents (estatals o autonòmiques) hauran de respectar aquests continguts.
 - En l'STS de 25 de gener de 2005, Sala Contenciosa Administrativa (Secció 7a), es desestima el recurs contenciós administratiu interposat per la Junta d'Extremadura contra el Reial decret 832/2003, de 27 juny, pel qual s'estableix l'ordenació general i els ensenyaments comuns del batxillerat. Entre altres coses, la Junta va denunciar que el disseny de l'àrea de societat, cultura i religió violava el dret dels pares que els seus fills fossin educats amb total alienació de les religions d'una o altra classe. El Tribunal va respondre que «pel que fa al fenomen o fet religiós, ha de diferenciar-se entre una perspectiva valorativa i una altra d'acadèmica o intel·lectual; o, el que és el mateix, entre el que pot ser l'apologia d'una determinada fe religiosa —o l'adoctrinament en els seus principis— i el que pot ser l'estudi de les religions com a matèria acadèmica». I quant a l'apartat que l'annex I del Reial decret 832/2003 dedica a l'assignatura societat, cultura i religió, en la seva opció no confessional, diu que «permet comprovar que el currículum sobre aquesta aborda el fenomen religiós en un pla purament intel·lectual o acadèmic, fa ressaltar les facetes o dimensions de l'esmentada específica visió (històrica, cultural, científica, etc.) i preconitza tant l'estudi de les filosofies o doctrines que afirmen el fet religiós com l'anàlisi de les que el neguen», alhora que «revela que entre els continguts figuren com a matèries d'estudi una pluralitat de

⁶⁸ A diferència de la normativa anterior (composta pels reglaments de desplegament de la LOGSE: l'RD 2438/1994, pel qual es regula l'ensenyament de la religió, i l'Ordre de 3 d'agost de 1995, per la qual es regulen les activitats d'estudi alternatives a l'ensenyament de la religió establertes en l'RD 2438/1994), s'articulen en una mateixa àrea de nova creació l'ensenyament religiós i la seva alternativa, que també té per objecte l'estudi de les religions, però des d'una perspectiva històrica, social i cultural. De totes maneres, l'RD 1318/2004 va modificar l'RD 827/2003, pel qual s'establí el calendari d'aplicació de la nova ordenació del sistema educatiu establerta en la Llei orgànica 10/2002, de qualitat de l'educació, amb què l'efectiva implantació de l'àrea de societat, cultura i religió mai no va arribar a produir-se, mentre que l'actual Govern ja ha dictat noves normes sobre els ensenyaments de religió i les seves alternatives de desplegament de la nova Llei orgànica d'educació (v. *supra* 5.1.1).

posicions filosòfiques o polítiques de signe valoratiu divers davant la religió (teisme, agnosticisme, fideisme i ateisme; i religió civil, laïcisme i ateisme com a política d'Estat)», per la qual cosa «no hi ha base per entendre que aquest currículum no respecti la neutralitat i el pluralisme que constitucionalment resulten obligats. Sense perjudici, com ja s'ha expressat, de la discrepància que, en un pla diferent del de la legalitat, pugui merèixer l'opció de model educatiu que exterioritza la regulació reglamentària que aquí és objecte de controvèrsia».⁶⁹ En resum, segons el TS és una opció legislativa constitucionalment vàlida disposar una assignatura de societat, cultura i religió en la qual, al costat de l'opció d'estudi confessional d'una religió, s'estableixi l'estudi de les religions i ideologies anàlogues des d'una perspectiva no confessional.

o Opció confessional:

- La determinació del currículum de l'opció confessional serà competència de les corresponents autoritats religioses. Les decisions sobre utilització de llibres de text i materials didàctics i, si escau, la supervisió i aprovació d'aquests corresponen a les autoritats religioses respectives, de conformitat amb el que estableixin en els acords subscrits amb l'Estat espanyol.
- L'ensenyament confessional de la religió s'ajustarà al que estableixi l'Acord sobre ensenyament i afers culturals subscrit per la Santa Seu i l'Estat espanyol i, si escau, al que disposin d'altres de subscrits, o que poguessin subscriure's, amb altres confessions religioses.
 - Com resulta lògic, l'opció confessional (amb la normativa anterior, simplement «ensenyament religiós») està regulada en els acords amb les confessions, i resulta una mica estrany que la norma no s'hagi referit expressament, també, als tres acords amb protestants, jueus i musulmans.
- Exercici de l'opció: els pares o tutors dels alumnes, o ells mateixos si fossin majors d'edat, manifestaran, voluntàriament, al director del centre al començament de cada etapa o nivell educatiu o en la primera adscripció de l'alumne al centre el seu desig de cursar els ensenyaments de religió, sense perjudici que la decisió pugui modificar-se a l'inici de cada curs escolar. Els centres docents demanaran expressament aquesta decisió en la primera inscripció de l'alumne en el centre o al principi de cada etapa. Els alumnes que no haguessin optat per seguir l'ensenyament religiós cursaran l'opció no confessional en horari simultani als ensenyaments de religió (segons el Reial decret 2438/1994, de 16 de desembre, pel qual es regula l'ensenyament de la religió).⁷⁰

⁶⁹ FJ 5.

⁷⁰ Aquest reglament roman transitòriament en vigor fins a la implantació de la nova ordenació de l'educació en els nivells d'educació infantil, primària i secundària, d'acord amb el que disposa el Reial decret 806/2006, de 30 de juny, pel qual s'estableix el calendari d'aplicació de la nova ordenació del sistema educatiu, establerta per la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació (vegeu la disposició transitòria única del Reial decret 1513/2006, de 7 de desembre, que estableix els ensenyaments mínims de

- Els professors que, no pertanyent als cossos de funcionaris docents, imparteixin ensenyament confessional de religió en els centres públics en els quals es desenvolupen els ensenyaments regulats en la present Llei, ho faran en règim de contractació laboral, de durada determinada i coincident amb el curs escolar, a temps complet o parcial. Aquests professors percebran les retribucions que correspongui en el respectiu nivell educatiu als professors interins.
- Selecció de professors: l'ensenyament confessional serà impartit per professors designats per les mateixes confessions (Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals, lleis 24/1992, 25/1992 i 26/1992 i acords entre l'Estat espanyol i les altres confessions).
- Les qualificacions obtingudes en l'avaluació de l'assignatura de societat, cultura i religió no computaran en les convocatòries per a l'obtenció de beques i ajuts a l'estudi que realitzin les administracions públiques quan calgués acudir a la nota mitjana de l'expedient per realitzar una selecció entre els sol·licitants (RD 832/2003, sobre ordenació general i ensenyaments comuns del batxillerat).
- A diferència de la normativa anterior, en la LOCE es generalitza l'avaluació de l'ensenyament de la religió a totes les confessions i també als ensenyaments alternatius. Aquest canvi no resulta poc important, ja que suposa convertir l'ensenyament religiós de les confessions minoritàries en matèria curricular, pròpia dels plans d'estudis. Tanmateix, en els acords amb les confessions minoritàries l'ensenyament de la religió és previst com a activitat «no lectiva», ja que això és el que es desprèn de la lectura de l'article 10 dels respectius acords (lleis 24/1992, 25/1992 i 26/1992), quan es mana als centres educatius públics i concertats «facilitar els locals adequats per a l'exercici d'aquell dret (amb referència a l'ensenyament religiós confessional) sense que pugui perjudicar el desenvolupament de les activitats lectives». No obstant això, l'article 5.2 de l'RD 2438/1994 establí un cert grau d'incertesa quan remetia a les normes que disposen la publicació dels currículums corresponents a l'avaluació dels ensenyaments religiosos de les altres confessions (sense que sembli que la qüestió de l'avaluació pugui ser relegada a unes disposicions d'aquest tipus).

9.2. Dret acordat

- És en el dret acordat on es regula pròpiament l'ensenyament de la religió a l'escola, la qual cosa no impedeix que l'Estat, unilateralment, pugui regular aspectes no previstos en els acords (com, per exemple, la naturalesa de la relació de serveis que vincula els professors de religió amb l'Estat, o els ensenyaments alternatius a l'ensenyament de la religió. No s'ha d'oblidar que l'educació, que

l'educació primària, el Reial decret 1630/2006, de 29 de desembre, que estableix els ensenyaments mínims del segon cicle d'educació infantil i el Reial decret 1631/2006, de 29 de desembre, que estableix els ensenyaments mínims de l'educació secundària obligatòria).

té caràcter de dret fonamental, és també un servei públic que ha de proporcionar l'Estat i, per tant, en correspon a aquest la regulació.⁷¹

9.2.1. Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals

9.2.1.1. L'ensenyament de la religió catòlica

- L'article 2 de l'AEAC estableix que l'ensenyament de la religió catòlica s'inclourà en els plans educatius en els nivells d'educació preescolar, d'educació general bàsica (EGB) i de batxillerat unificat polivalent (BUP) i graus de formació professional corresponents als alumnes de les mateixes edats, en tots els centres d'educació, i en condicions equiparables a les altres disciplines fonamentals. Encara que no tindrà caràcter obligatori per als alumnes, per respecte al dret de llibertat religiosa i al principi d'aconfessionalitat de l'Estat.⁷²
 - Cal advertir que la referència en l'AEAC als nivells educatius ha quedat obsoleta després dels canvis produïts, en un primer moment, per la Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu, i, actualment, per la Llei orgànica 2/2006, de qualitat de l'educació, que deroga la LOGSE. Actualment cal entendre que els plans d'estudis a què es refereix l'AEAC són els corresponents a l'educació infantil, educació primària, educació secundària obligatòria i batxillerat.⁷³
 - També cal destacar que l'obligació d'incloure l'ensenyament de la religió catòlica en els plans educatius afecta els centres privats, mentre que en aquest tipus de centres no queda garantit l'ensenyament de la religió de les altres confessions amb acord.⁷⁴
 - Una altra de les qüestions importants que planteja l'Acord és la de l'equiparació de l'ensenyament de la religió catòlica a les altres disciplines «fonamentals». Aquesta equiparació es va traduir en l'RD 2438/1994 en la consideració de l'assignatura com a avaluable amb caràcter general (llevat del cas del batxillerat a l'efecte de la nota mitjana per a l'accés a la universitat i per comptar en les convocatòries de beques i ajuts a l'estudi). Avui la LOE 2/2006 i els reglaments d'ensenyaments mínims que la despleguen mantenen el mateix criteri d'avaluació.⁷⁵
- El professorat d'ensenyament religiós és proposat per l'Església (concretament per l'ordinari del lloc on es trobi el centre docent) i designat per l'autoritat

⁷¹ «Els poders públics garanteixen el dret de tothom a l'educació, mitjançant una programació general de l'ensenyament, amb participació efectiva de tots els sectors afectats i la creació de centres docents» (art. 27.5 de la CE).

⁷² Estan previstes altres activitats complementàries de formació i assistència religiosa en els nivells d'ensenyament esmentats, per a les quals les autoritats acadèmiques corresponents i la jerarquia eclesiàstica es posaran d'acord en les condicions concretes per dur-les a terme (art. 2 de l'AEAC).

⁷³ Vegeu l'art. 3 de la Llei orgànica 2/2006.

⁷⁴ Vegeu l'art. 10 dels respectius acords. Aquest dèficit hauria quedat esmenat en la LOCE 10/2002, que no distingeix segons el tipus de centre.

⁷⁵ V. *supra*, 5.1.3.

acadèmica corresponent. La proposta i la designació ho són per a cada any escolar.⁷⁶

- La selecció del professorat de religió, que s'atribueix a l'Església (malgrat l'equívoc que pugui produir la dicció de l'Acord, que es refereix a la «designació» a càrrec de l'autoritat acadèmica, quan pròpiament a aquesta correspon el nomenament dels designats per l'Església) amb periodicitat anual, ha plantejat el conflicte de la no-renovació dels professors a instàncies de les autoritats eclesiàstiques. Literalment de l'Acord, no hi ha dubte que correspon a l'autoritat eclesiàstica decidir sobre la continuïtat d'un professor de religió en els successius anys escolars, però aquest dret ha entrat en conflicte amb el principi (si és que existeix) de l'estabilitat en l'ocupació. El Conveni de 26 de febrer de 1999 (publicat per l'Ordre de 9 d'abril de 1999) sobre el règim economicolaboral de les persones que, no pertanyent als cossos de funcionaris docents, són encarregades de l'ensenyament de la religió catòlica en els centres públics d'educació infantil, d'educació primària i d'educació secundària, estableix expressament la contractació laboral d'aquest personal a càrrec de l'Estat, però quant a la durada de la relació laboral la considera determinada i coincident amb el curs o any escolar, sense que, d'altra banda, es modifiqui el règim de designació i proposta, que ens porta a pensar (i així ho ha entès el TS)⁷⁷ que la proposta de no-renovació a càrrec de l'autoritat eclesiàstica implica l'extinció de la relació laboral entre l'Estat i el professorat.
- El professorat de religió formarà part, amb caràcter general, del claustre de professorat dels centres respectius, i queda sotmès al seu règim disciplinari (art. 3 i 6 de l'AEAC).
- «A la jerarquia eclesiàstica correspon assenyalar els continguts de l'ensenyament i formació religiosa catòlica, així com proposar els llibres de text i material didàctic relatius a l'esmentat ensenyament i formació» (art. 6).
- Els currículums es publiquen mitjançant una ordre del Ministeri d'Educació, i l'última que els fixa per a l'ensenyament de la religió catòlica en els nivells educatius infantil, primària, secundària obligatòria i batxillerat és l'Ordre ECD/3509/2003, que els publica com a annexos.
- «La situació econòmica del professorat de religió catòlica, en els diferents nivells educatius que no pertanyin als cossos docents de l'Estat, es concertarà entre l'Administració central i la Conferència Episcopal Espanyola, per tal que sigui aplicable a partir de l'entrada en vigor del present Acord.»
- El règim economicolaboral de les persones que, no pertanyent als cossos de funcionaris docents, estan encarregades de l'ensenyament de la religió catòlica, està regulat pel Conveni de 26 de febrer de 1990 (Ordre de 9 d'abril de 1999), que disposa la contractació laboral del professorat a càrrec de l'Estat, de durada

⁷⁶ Art. 3 de l'AEAC. L'Acord preveu que la designació recaigui preferentment en professorat d'EGB que ho sol·liciti, quan es tracti de «centres públics d'educació preescolar, d'EGB i de formació professional de primer grau». El que no queda clar en l'Acord és, d'una banda, si la designació és procedent en aquest cas sense una proposta prèvia de l'autoritat eclesiàstica; d'altra banda, la nova ordenació acadèmica fa que la previsió sigui d'aplicació difícil, ja que no existeix l'EGB (que es correspon amb part de l'actual primària i part de l'actual secundària).

⁷⁷ Vegeu comentaris a propòsit a *supra*, 5.1.3.

determinada i coincident amb l'any escolar, a temps complet o parcial, amb les retribucions corresponents als professors interins.

- L'ensenyament de la doctrina catòlica i la seva pedagogia a les escoles universitàries de formació del professorat, en condicions equiparables a les altres disciplines fonamentals, tindrà caràcter voluntari per als alumnes. Els professors d'aquestes seran designats per l'autoritat acadèmica en la mateixa forma prevista per a l'ensenyament de la religió als escolars i també formaran part dels respectius claustres (art. 4 de l'AEAC).
- Amb referència a l'ensenyament de religió catòlica a les escoles universitàries de formació del professorat, es va plantejar davant del TC la qüestió de l'obligatorietat d'incloure en els plans d'estudis de les esmentades escoles universitàries l'assignatura de «doctrina catòlica i la seva pedagogia», i si tal obligatorietat podia violar el dret fonamental a l'autonomia universitària. El TC, en la seva Sentència 187/1991, de 3 d'octubre, va veure un recurs d'empara que tenia com a demandant la Universitat Autònoma de Madrid (UAM), la qual va recórrer contra sengles sentències de l'Audiència Territorial de Madrid i del Tribunal Suprem, que la van obligar a incloure en els plans d'estudis de la seva Escola Universitària de Professors d'Educació General Bàsica l'assignatura en qüestió. La UAM va al·legar la violació del seu dret d'autonomia universitària, amb el fonament de dret que els articles III i IV de l'AEAC eren inconstitucionals. Sense perjudici que el TC en el mateix recurs d'empara no podia declarar tal inconstitucionalitat, tampoc no va elevar al Ple cap qüestió d'inconstitucionalitat (a l'empara del que preveu l'art. 55.2 de la Llei orgànica 2/1979, del Tribunal Constitucional) sobre els esmentats preceptes de l'AEAC, que va estimar constitucionals. El TC va declarar que «l'existència d'un sistema universitari nacional, imposat per l'article 27.8 de la CE, permet, entre altres coses, que l'Estat pugui fixar en els plans d'estudis un contingut que sigui el comú denominador mínim exigible per obtenir els títols acadèmics i professionals oficials i amb validesa a tot el territori nacional» i que «l'autonomia universitària comprèn les competències d'elaboració i aprovació dels plans d'estudis però amb una sèrie de límits entre els quals figura la determinació per l'Estat del bagatge indispensable de coneixements que s'han d'assolir per obtenir cada un dels títols oficials i amb validesa a tot el territori nacional».⁷⁸ Finalment passa a examinar si la matèria concreta de «doctrina i moral catòliques i la seva pedagogia» pot considerar-se adequada per a l'obtenció del títol de professor d'educació general bàsica, i arriba a una conclusió positiva: «La justificació d'incloure l'esmentada assignatura pot trobar suport en l'article 27.3 de la Constitució, segons el qual “els poders públics garanteixen el dret que assisteix els pares perquè els seus fills rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions”, la qual cosa segons el parer de l'Estat requereix que en els plans d'estudis de les escoles universitàries de formació del professorat d'educació general bàsica s'inclougui, com a optativa, l'assignatura de religió. Es tracta de la regulació, en un tractat internacional, de les condicions per assegurar la igualtat en l'exercici del dret fonamental a l'educació religiosa en l'àmbit escolar. El fet que es tracti de la religió catòlica és fruit d'un compromís que l'Estat ha volgut assumir amb la Santa Seu i que té suport en l'article 16.3 de la CE, que disposa que els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i

⁷⁸ FJ 3.

mantindran les consegüents relacions de cooperació amb l'Església catòlica i les altres confessions.»⁷⁹

- Si l'anterior sentència va resoldre la inclusió de l'assignatura de religió en els plans d'estudis, sota el mateix criteri el TC va resoldre en la seva Sentència 155/1997, de 29 de setembre, la qüestió del nombre de crèdits necessaris per a l'equiparació de l'ensenyament religiós amb les altres disciplines fonamentals. Aquesta sentència va desestimar el recurs d'empara interposat contra la Sentència del TS de 26 de juny de 1995, la qual, al seu torn, va desestimar el recurs de cassació contra la sentència de la Sala Contenciosa Administrativa del Tribunal Superior de Justícia de Madrid de 20 d'octubre de 1993, la qual, al seu torn, va estimar el recurs contenciós administratiu deduït per l'Arquebisbat de Madrid-Alcalá contra les resolucions de la Universitat Autònoma de Madrid que aprovaven uns plans d'estudis de les diplomatures de mestre. En aquests plans s'assignava a l'assignatura de religió 4 crèdits, mentre que a altres assignatures optatives com la plàstica i la filosofia se'ls assignava, respectivament, 18 i 20 crèdits. El Tribunal Superior de Justícia, en la seva sentència, mana que s'atorgui a l'assignatura de religió en els plans d'estudis un mínim de 18 crèdits. El TC raona que «l'Estat ha conclòs un tractat amb la Santa Seu —l'Acord sobre ensenyament i afers culturals, de 3 de gener de 1979— que incideix en el contingut de l'autonomia universitària, atès que preveu la inclusió de l'assignatura de religió en els plans d'estudis de les diplomatures de mestre». Aquesta habilitació no es limita, tanmateix, a aquesta sola previsió. L'Acord amb la Santa Seu exigeix, a més, que la inclusió d'aquesta assignatura es verifiqui en termes equiparables a les altres assignatures fonamentals. Els òrgans judicials han entès que aquesta equiparació no pot «entendre's en el sentit d'identitat total, ja que lògicament cada matèria té un contingut i una extensió diversos, però sí que, almenys, ha d'existir una certa homogeneïtat [...] quant al temps o nombre de crèdits invertits en l'estudi de cada una de les assignatures» (fonament jurídic 3 de la Sentència del Tribunal Superior de Justícia de Madrid). I, en efecte, és clar que per mitjà d'aquell Acord l'Estat s'ha compromès internacionalment que l'assignatura de religió rebi un tractament equiparable al de les assignatures fonamentals en els corresponents plans d'estudis. No n'hi ha prou, doncs, amb la inclusió d'aquesta assignatura en els plans, sinó que, a més, és obligat que la inclusió ho sigui en termes d'equiparació amb determinades assignatures.
- El Tribunal Superior de Justícia considera, examinats els plans d'estudis en el seu conjunt, que aquesta equiparació no s'ha assolit en el supòsit que ara enjudiciem. Per arribar a aquesta conclusió no ha partit d'entendre l'equiparació com a equivalent a l'absoluta identitat, sinó que, prenent com a criteri el del nombre de crèdits, ha conclòs que existia una evident desproporció, referent a això, entre els atribuïts a les assignatures fonamentals —fins i tot a altres assignatures optatives— i els reservats a la religió catòlica.
- L'Acord amb la Santa Seu imposa, efectivament, un tractament que en els plans d'estudis examinats no s'assoleix. L'ensenyament de la religió catòlica no s'inclou en aquests plans «en condicions equiparables a les altres disciplines fonamentals». N'hi ha prou ara amb comprovar que assignatures també

⁷⁹ FJ 4.

optatives, com la plàstica o la música, tenen atribuïts un total de 18 i 84 crèdits, respectivament.

- En aquestes circumstàncies, el fet que les sentències contra les quals s'ha recorregut, des de l'obligada consideració per a l'autonomia de la Universitat, s'hagin limitat a anul·lar els plans d'estudis pel que fa a les previsions que contenen sobre la matèria de religió catòlica, resulta constitucionalment correcte. No han imposat a la Universitat recurrent l'obligació d'assignar a aquesta matèria un nombre determinat de crèdits. Correspondrà, doncs, a la Universitat Autònoma de Madrid, conforme al que estableix l'Acord amb la Santa Seu, decidir els crèdits corresponents a la religió catòlica, fent un ús de l'autonomia universitària que resulti respectuosa amb el contingut dels altres drets que poguessin quedar afectats.⁸⁰

9.2.1.2. Altres qüestions contingudes en l'Acord relatives a l'ensenyament

- Es refereixen als ensenyaments que pot impartir l'Església com a entitat, però que són diferents de l'ensenyament religiós que imparteix dins dels ensenyaments escolars de règim general.

Centres docents de l'Església

- Els centres docents de nivell no universitari, així com també les universitats, col·legis universitaris, escoles universitàries i altres centres universitaris, qualssevol que siguin el seu grau i especialitat, establerts, o que estableixi l'Església, s'acomodaran a la legislació que es promulgui amb caràcter general, quant a la manera d'exercir les seves activitats. Els alumnes dels esmentats centres tindran dret a rebre subvencions, beques, beneficis fiscals i altres ajuts que l'Estat atorgui a centres no estatals i a estudiants d'aquests centres, d'acord amb el règim d'igualtat d'oportunitats (art. 9, 10 i 13 de l'AEAC).
 - L'article 27.6 de la CE reconeix a les persones físiques i jurídiques la llibertat de creació de centres docents, dins del respecte als principis constitucionals, i no es pot excloure d'aquest dret l'Església.

Centres d'estudis religiosos

- Segons l'article 11 de l'AEAC, l'Església catòlica, d'acord amb el seu propi dret, conserva la seva autonomia per establir universitats, facultats, instituts superiors i altres centres de ciències eclesiàstiques per a la formació de sacerdots, religiosos i seglars. És previst que es reguli de comú acord entre l'Estat i l'Església l'eficàcia civil dels corresponents títols.
 - Aquest dret és el mateix que recullen els articles 2.1.c, primer incís, i 2.2 de la LOLR per a totes les confessions; també s'identifica amb el dret a l'autonomia reconegut en l'article 6 de la LOLR per a totes les confessions inscrites. Si com a resultat del reconeixement de l'autonomia el dret està supeditat a la inscripció de la confessió, no sembla que ho estigui, tanmateix, com a dret integrant del contingut (essencial) de la llibertat religiosa; per tant, no faria falta recórrer al dret a l'autonomia de les confessions perquè qualsevol confessió disposés del dret a formar religiosament els seus fidels i els que no ho són (llevat que s'entengui

⁸⁰ FJ 3.

que per a l'exercici d'alguns dels drets que conté l'article 2 de la LOLR és necessari adquirir prèviament personalitat jurídica com a entitat religiosa).

- El que resulta una previsió específica per a l'Església catòlica és la possibilitat que els títols expedits per la realització dels estudis tinguin eficàcia civil:
 - L'RD 3/1995, de 3 de gener, dóna compliment al que disposa l'AEAC i determina els títols eclesiàstics concrets als quals es reconeix efecte civil, atenent al nivell, el contingut i la durada dels seus ensenyaments.

9.2.2. Ensenyament de les religions protestant, jueva i musulmana (article 10 dels acords de cooperació de l'Estat amb la FEREDE, la FCIE i la CIE)⁸¹

9.2.2.1. L'ensenyament de la religió a l'escola

- L'article 10 dels respectius acords de cooperació amb protestants, jueus i musulmans garanteix als alumnes, als seus pares i als òrgans escolars de govern que el sol·licitin, l'exercici del dret dels primers a rebre ensenyament religiós (evangèlic, jueu, islàmic) en els centres docents públics, així com també en els privats concertats, sempre que, quant a aquests últims, l'exercici d'aquell dret no entri en conflicte amb el caràcter propi del centre. El dret s'estén a tots els nivells educatius (educació infantil, educació primària i educació secundària) i el seu reconeixement es justifica en la necessitat de donar efectivitat al que disposa l'article 27.3 de la Constitució, així com les diverses lleis reguladores del dret a l'educació.⁸²
 - En aquest precepte no hi ha cap referència a la LOLR, quan en el seu article 2 està expressament previst, com a integrant del contingut (essencial) de la llibertat religiosa, el dret a rebre ensenyament religiós a l'escola. Cert és que l'article 27.3 de la CE, que preveu l'ensenyament religiós, el reconeix dins del dret a l'educació; també ho és que la LOGSE (derogada per la Llei 2/2006) remetia la regulació de l'ensenyament religiós als acords amb les confessions (quan es va aprovar aquesta Llei només existia l'AEAC amb l'Església), però no és menys cert que el dret a l'ensenyament religiós, com ja s'ha dit, forma part de la mateixa llibertat religiosa, desenvolupada en la seva pròpia Llei orgànica.
 - D'altra banda, a diferència del que succeeix amb l'ensenyament de la religió catòlica, en els tres acords, que l'ensenyament es faci efectiu depèn de la demanda. En el cas de l'Església catòlica, segons l'AEAC, és

⁸¹ La identitat en la regulació aconsella el tractament conjunt per a les tres confessions.

⁸² Les referències legals a la Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, reguladora del dret a l'educació (LODE), i a la Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE), avui cal entendre-les fetes a la primera d'aquestes i a la Llei orgànica 2/2006 d'educació (que per la seva part ha derogat la LOGSE).

obligatori que tots els plans d'estudis la continguin, encara que després no hi hagi demanda.⁸³

- L'ensenyament religiós serà impartit per professors designats per les esglésies i comunitats pertanyents a les federacions i comissions respectives, amb la conformitat d'aquestes.
 - La designació i retribució del professorat per a l'ensenyament de les religions islàmica i protestant es regula en dos convenis publicats mitjançant sengles resolucions de 23 d'abril de 1996:
 - Es preveu l'agrupació d'alumnes del mateix nivell educatiu, i fins i tot de nivells diferents.
 - L'«hora de classe» d'ensenyament de la religió només serà «compensada econòmicament per l'Estat» quan el nombre d'alumnes a què s'imparteixi sigui «igual o superior a deu».
 - No es preveu la «contractació» del professorat.
 - No obstant això, de la regulació de la LOCE es desprèn la millora d'aquestes condicions, especialment el dret dels professors de religió a la contractació laboral (per l'Estat).
 - Els continguts de l'ensenyament religiós, així com els llibres de text relatius a aquest, seran assenyalats per les esglésies i comunitats respectives amb la conformitat de les federacions i comissions a les quals pertanyin.⁸⁴
 - Els centres docents públics i els privats concertats als quals es fa referència en aquest article hauran de facilitar els locals adequats per a l'exercici d'aquell dret en harmonia amb el desenvolupament de les activitats lectives.
 - Aquí es comprova, de nou, com el dret a rebre ensenyament religiós regulat en els acords és de pitjor condició en el cas de les confessions minoritàries, per a les quals es considera com una activitat fora de l'horari escolar (fora dels plans d'estudis). Altrament, no tindria sentit la referència a la facilitació de locals adequats per exercir el dret en harmonia amb les activitats lectives: aquest ensenyament religiós no és lectiu; si ho fos, s'utilitzarien, com és obvi, les mateixes aules (locals) que s'utilitzen per impartir les altres assignatures.
- Està previst que les esglésies i comunitats pertanyents a les federacions i comissions respectives puguin organitzar cursos d'ensenyament religiós en els centres universitaris públics, utilitzant els seus locals i mitjans, encara que per a això s'hauran de posar d'acord amb les autoritats acadèmiques respectives.

⁸³ La regulació de l'ensenyament religiós a través de l'àrea de societat, cultura i religió que va introduir la LOCE 10/2002 va semblar que eliminava aquesta diferència de tracte, així com també la diferència de tracte que suposa no reconèixer el dret a l'ensenyament religiós de les confessions minoritàries en els centres privats i que limita el dret en els concertats. En el cas de l'ensenyament religiós catòlic, segons l'AEAC aquest s'ha d'oferir en tot tipus de centres escolars, fins i tot en centres privats amb ideologies confessionals diferents de la catòlica (llevat de la possibilitat d'aplicació de la general clàusula de salvaguarda de la identitat pròpia prevista en l'art. 6 de la LOLR).

⁸⁴ Aquesta previsió és idèntica a la continguda en l'AEAC.

- A diferència del que succeeix amb l'Església catòlica, no està prevista la inclusió de l'assignatura de religió en els plans d'estudis de les escoles de formació de professorat. L'alternativa prevista, la possibilitat d'organitzar cursos, dependrà que existeixi acord entre les confessions i l'Administració educativa.

9.2.2.2. Altres qüestions relacionades amb l'ensenyament

- Les esglésies i comunitats pertanyents a les respectives federacions i comissions podran establir i dirigir centres docents de tots els nivells educatius, així com centres universitaris i seminaris de caràcter religiós o altres institucions d'estudis eclesiàstics amb submissió a la legislació general vigent en la matèria.
 - Aquest és un dret que tant les confessions minoritàries, com l'Església catòlica, com qualsevol altra persona física o jurídica tenen reconegut en l'article 27.6 de la CE (llibertat de creació de centres docents), dins de la llibertat d'ensenyament. Quant als centres d'estudis eclesiàstics o religiosos, a diferència del que succeeix amb l'Església catòlica, no està prevista l'eficàcia civil dels corresponents títols que puguin expedir.⁸⁵

⁸⁵ V. *supra* 5.2.1.2.1 i 5.2.1.2.2..

10. FINANÇAMENT DE LES ENTITATS RELIGIOSES

10.1. Finançament de l'Església catòlica (Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers econòmics)

10.1.1. Justificació de l'actual sistema de cooperació econòmica de l'Estat amb l'Església catòlica

- «[...] l'Estat no pot ni desconèixer ni prolongar indefinidament obligacions jurídiques concretes en el passat [...] donat l'esperit que informa les relacions (actuals) entre Església i Estat (aconfessionalitat i cooperació)»⁸⁶ (pròleg de l'AAE).
 - L'Estat espanyol ha col·laborat econòmicament amb l'Església des de sempre. Al principi facilitant-li un patrimoni amb què obtenir rendes i concedint-li la possibilitat de recaptar tributs propis. Ja al segle XIX, les lleis desamortitzadores suposen la confiscació del patrimoni de l'Església per vendre'l a particulars, i simultàniament se suprimeix la seva capacitat tributària. Com a contraprestació a la pèrdua de la seva capacitat financera, l'Estat es compromet a mantenir el culte i el clero de l'Església catòlica. Aquest compromís es formula per primera vegada de manera unilateral a la Constitució de 1837, i es repeteix a les successives constitucions (1845, 1869 i 1876) fins a la de 1931, que de manera emfàtica prohibeix als poders públics cooperar econòmicament amb les confessions religioses. El règim franquista restableix a l'Església els seus anteriors privilegis i el Concordat de 1953, com succeïa amb el de 1851, disposa que s'assigni a l'Església anualment una adequada dotació per al culte i el clero, com a «indemnització per les passades desamortitzacions de béns eclesiàstics i com a contribució a l'obra de l'Església a favor de la nació», això mentre s'estudia, «de comú acord, la creació d'un adequat patrimoni eclesiàstic que asseguri una cògrua dotació del culte i del clero».⁸⁷ A conseqüència del canvi de règim polític i dels nous principis constitucionals, l'AAE preveu noves formes de col·laboració econòmica compatibles amb el principi d'aconfessionalitat i d'igualtat de tracte respecte de les altres confessions.

10.1.2. Recursos econòmics propis de l'Església

- «L'Església catòlica pot lliurement demanar dels seus fidels prestacions, organitzar col·lectes públiques i rebre almoines i oblacions» (art. 1 de l'AAE).
 - L'Estat no manté econòmicament l'Església, encara que hi col·labori. L'Església té les seves pròpies fonts de finançament, que no són exclusivament les donacions, grans o petites, *inter vivos* o *mortis causa*, que rep dels particulars. Al costat d'aquestes i de les rendes del seu patrimoni, també participa, com qualsevol altra persona física o jurídica, de la llibertat d'empresa (art. 38 de la CE), amb independència que les

⁸⁶ Els parèntesis són nostres.

⁸⁷ Art. XIX del Concordat de 27 d'agost de 1953.

rendes obtingudes a través de l'exercici d'aquest dret constitucional i de les corresponents activitats econòmiques estaran subjectes a la mateixa fiscalitat que les de qualsevol altre empresari.

10.1.3. Col·laboració de l'Estat al sosteniment econòmic de l'Església

- De conformitat amb el que anuncia el preàmbul de l'Acord, l'Estat espanyol es compromet «a col·laborar amb l'Església catòlica en la consecució del seu adequat sosteniment econòmic» (art. 2.1 de l'AAE). A continuació s'exposen les fórmules de col·laboració.

10.1.3.1. L'assignació tributària

- L'Estat actualment col·labora assignant a l'Església un percentatge del rendiment de l'impost sobre la renda de les persones físiques, havent de realitzar els subjectes passius una declaració de voluntat expressa de voler col·laborar amb l'Església.⁸⁸
 - La disposició addicional divuitena de la Llei 42/2006, de 28 de desembre, de pressuposts generals de l'Estat per a l'any 2007, en desenvolupament del que preveu l'article II de l'Acord entre l'Estat Espanyol i la Santa Seu sobre afers econòmics, de 3 de gener de 1979, diu que amb vigència des de l'1 de gener de 2007 i amb caràcter indefinit l'Estat destinarà al sosteniment de l'Església catòlica el 0,7 per cent de la quota íntegra de l'impost sobre la renda de les persones físiques (la formada per la suma de la quota íntegra estatal i de la quota íntegra autonòmica o complementària en els termes previstos en la Llei reguladora de l'impost sobre la renda de les persones físiques) corresponent als contribuents que manifestin expressament la seva voluntat en aquest sentit.
 - Segons el mateix precepte, la col·laboració durant l'any 2007 es farà efectiva mitjançant el lliurament mensual a l'Església catòlica de 12.501.051,76 euros, a compte de la quantitat que hagi d'assignar a l'Església per l'aplicació de la disposició anterior. Abans del 30 de novembre de 2008, s'efectuarà una liquidació provisional de l'assignació corresponent a 2007, i la liquidació definitiva es practicarà abans del 30 d'abril de 2009. En ambdues liquidacions, una vegada efectuades, les dues parts procediran a regularitzar, en un sentit o en un altre, el saldo existent.

10.1.3.2. Sistemes transitoris de col·laboració

- Fins que no va entrar en vigor el sistema d'«assignació tributària», l'Estat consignava en els seus pressuposts generals «l'adequada dotació a l'Església catòlica, amb caràcter global i únic» (art. 2.4 de l'AAE).⁸⁹

⁸⁸ Art. 2.2 de l'AAE i disposició addicional cinquena de la Llei 33/1987, de pressuposts generals de l'Estat per a 1988.

⁸⁹ El sistema de dotació era el previst en l'art. XIX del Concordat de 1953, i que té els orígens comentats més amunt.

- Per a quan entrés en vigor el sistema d'assignació tributària, es va preveure un període de tres anys d'adaptació entre el sistema antic i el nou, en què la dotació pressupostària es minorava en una quantia igual a l'assignació tributària.⁹⁰
- Va ser la Llei 33/1987, de 23 de desembre, de pressupostos de l'Estat per a 1988 (disposició addicional cinquena), la que va posar en marxa el canvi del sistema de dotació al d'assignació. L'esmentada Llei va establir que l'assignació tributària s'efectuaria a càrrec de l'impost sobre la renda de les persones físiques,⁹¹ destinant un percentatge del rendiment de l'esmentat impost a determinar en la llei de pressupostos de cada any.⁹² També va establir un sistema de pagament pel qual l'Església rebria cada any, mensualment, en concepte de lliurament a compte, una dotzena part de l'assignació tributària corresponent al penúltim exercici pressupostari anterior (que es regularitzaria definitivament quan es disposés de les dades definitives de l'impost sobre la renda de les persones físiques de l'exercici corresponent).
- Segons l'article II.2 de l'AAE, l'Estat es va obligar a la «dotació pressupostària» almenys durant tres exercicis econòmics des de la signatura de l'Acord (gener de 1979). A partir del quart exercici era potestatiu per a l'Estat passar a cooperar econòmicament a través d'una «assignació tributària» (i per a l'Església obligatori assumir el canvi que decidís l'Estat). És a dir, l'Estat podria haver decidit mantenir la «dotació» a l'Església en els pressupostos generals de l'Estat de manera indefinida. El cert és que va decidir el canvi a la cooperació per «assignació tributària», cosa que, com hem vist, va fer efectiva a partir de l'exercici econòmic de 1988, podent haver-ho fet a partir de l'exercici de 1983. Tal com estava acordat, la total substitució d'un sistema de cooperació per l'altre va durar tres anys, durant els quals s'assegurava a l'Església rebre, almenys, una quantitat igual a la rebuda en l'últim exercici en el qual es va aplicar el sistema únic de dotació pressupostària (que va ser en l'exercici econòmic de 1987).
- L'exercici econòmic de 1991 va ser el primer en el qual es va aplicar el sistema d'«assignació tributària» pura. Això volia dir que l'Església rebria en aquest exercici tant com es recaptés de les declaracions de l'impost sobre la renda de l'exercici impositiu de 1990. La Llei 31/1990, de 27 de desembre, de pressupostos de l'Estat per a 1991 (disposició addicional tercera), va disposar que la regularització definitiva s'efectuaria una vegada que es disposés de les dades definitives de l'impost sobre la renda de les persones físiques corresponent a 1990 i que «s'abonaria la diferència a l'Església catòlica o, en cas que els lliuraments a compte haguessin superat l'import de l'assignació tributària, es compensaria l'excés amb l'import dels lliuraments a compte posteriors». El que no es va preveure va ser la possibilitat que l'Església hagués de tornar diners, ja

⁹⁰ Art. 2.4.2 de l'AAE.

⁹¹ L'art. 2 de l'AAE no concretava l'impost sobre el qual s'aplicaria el percentatge assignat a l'Església, però indicava que seria un de caràcter personal, com la imposició sobre la renda o el patrimoni, i corresponia a l'Estat determinar-ho, així com també les altres condicions tècniques per a la seva aplicació (cosa que va fer en aquesta Llei de pressupostos). Cal tenir en compte, d'altra banda, que en la data de la firma de l'Acord el sistema fiscal espanyol del nou règim democràtic estava en construcció i pendent de definició. La primera Llei de l'impost sobre la renda de les persones físiques és de setembre de 1978 (Llei 44/1978), mentre que l'impost sobre el patrimoni es va establir amb caràcter excepcional i transitori en la Llei 50/1977, de 14 de novembre, sobre mesures urgents de reforma fiscal. Per tant, era normal que l'AAE deixés per a un moment ulterior els detalls d'aquesta forma de col·laboració.

⁹² El percentatge inicialment fixat per la Llei de pressupostos per a 1988 és el 0,5239 %, no modificat fins a l'última Llei de pressupostos generals de l'Estat.

que es parla de «compensar l'excés amb l'import dels lliuraments a compte posteriors».

- La Llei 21/1993, de 29 de desembre, de pressupostos de l'Estat per a 1994 (disposició addicional tercera), abunda en aquest mètode de «regularització» sobre les quantitats lliurades a compte, i només es refereix a la possibilitat d'abonar la diferència, si existís, a l'Església catòlica.⁹³ Es a dir, només preveu l'abonament a l'Església del que es recapti en excés (respecte de la quantitat de 1.525.000.000 de pessetes prevista com a lliurament mensual a compte), però no preveu que es recapti menys de l'esmentada quantitat, amb la qual cosa aquesta es consolida com una partida pressupostària mínima, i es produeix l'efecte del sistema de dotació pressupostària.⁹⁴
- La Llei 54/1999, de 29 de desembre, de pressupostos de l'Estat per al 2000 (disposició addicional vintena), manté per als exercicis 2000, 2001 i 2002 el sistema de «quantitat mínima» a percebre per l'Església, si bé estableix, la qual cosa resulta nova, una quantitat màxima a percebre, amb independència del que es recapti efectivament. La Llei 52/2002, de 30 de desembre, de pressupostos de l'Estat per a 2003, prorroga fins al 2005 el sistema d'assignació tributària a l'Església establert en la Llei de pressupostos per al 2000 (disposició addicional vint-i-tresena) i la Llei 30/2005, de 29 de desembre, de pressupostos per a 2006, fa igual per al mateix exercici (disposició addicional onzena). Serà, com ja s'ha dit, la Llei 42/2006, de pressupostos per a 2007, la que reculli l'increment de l'assignació tributària per a l'Església, alhora que elimini el «complement pressupostari».

10.1.3.3. Autofinançament de l'Església

- Sense perjudici de la col·laboració econòmica acordada, l'Església declara «el seu propòsit d'aconseguir per si mateixa els recursos suficients per a l'atenció de les seves necessitats» (art. 2.5 de l'AAE). La consecució d'aquest propòsit per part de l'Església implicaria posar-se ambdues parts d'acord per substituir els sistemes de col·laboració financera expressada en els paràgrafs anteriors per «altres camps i formes de col·laboració econòmica entre l'Església catòlica i l'Estat» (art. 2.5 de l'AAE).
 - D'acord amb aquesta declaració, l'Església necessita l'assignació tributària de l'Estat per atendre les seves necessitats, és a dir, que no en té prou amb el que recapta pels seus propis mitjans. Cal tenir en compte que l'Estat també abona quantitats a l'Església per altres conceptes, com són la prestació d'assistència religiosa als catòlics en l'exèrcit i en centres penitenciaris i hospitalaris, o l'ensenyament de la religió catòlica a l'escola. Les quantitats abonades per l'Estat per aquests conceptes tenen, a diferència de l'assignació tributària, una contrapartida específica, en forma de servei prestat per l'Església que interessa a

⁹³ Alhora que eleva a definitives les quantitats lliurades a compte els exercicis 1991, 1992 i 1993, cosa que sorprèn, ja que la regularització sembla que s'havia d'haver efectuat dins de cada exercici.

⁹⁴ Aquest efecte produït per les lleis de pressupostos, consistent que l'Església té assegurada una quantitat fixa (actualitzada anualment) amb càrrec als pressupostos generals de l'Estat, se'l coneix com «complement pressupostari» (v., p. ex., el diari *ABC* de 29 de març de 2006, secció «societat», i la notícia que té per capçalera «L'Episcopat i el Govern obren el seu diàleg sobre el finançament de l'Església»).

l'Estat.⁹⁵ La partida d'assignació tributària, tanmateix, no té una contrapartida específica en un concret servei prestat per l'Església. Ni tan sols no està previst, a diferència del que succeïa durant el període d'aplicació del sistema de cooperació per «dotació global en els pressupostos generals de l'Estat», que l'Església presenti una memòria sobre l'aplicació dels fons projectada i realitzada dins del conjunt de les seves necessitats.⁹⁶

10.1.3.4. Avantatges o beneficis fiscals

- Davant el lliurament per part de l'Estat de quantitats que contribueixen al sosteniment econòmic de les confessions, els beneficis fiscals suposen una manera indirecta de finançar-se mitjançant l'estalvi en el pagament d'impostos. Aquest estalvi d'impostos, com pot resultar obvi, no s'aplica a les activitats econòmiques de caràcter lucratiu i als ingressos derivats d'aquestes que les confessions puguin realitzar a l'empara de la llibertat d'empresa.
- L'Acord disposa els avantatges o beneficis fiscals següents:
 - **Supòsits de no subjecció** (art. 3 de l'AAE):
 - Als impostos sobre la renda o sobre la despesa o consum, segons sigui procedent (p. ex., les almoines rebudes, els ensenyaments eclesiàstics en centres de l'Església, l'adquisició d'objectes de culte).
 - **Exempcions** (art. 4 de l'AAE):
 - Impost sobre béns immobles⁹⁷ (p. ex., temples i capelles destinades al culte, residència dels bisbes, locals de la cúria diocesana i oficines parroquials, etc.)
 - Renda i patrimoni (no afecta els rendiments per explotacions econòmiques o els guanys de capital)
 - Successions i donacions, i transmissions patrimonials i impost sobre el valor afegit (quan els béns obtinguts es dediquin a activitats estrictament eclesiàstiques).
 - L'Acord no es refereix a aquest últim impost perquè encara no estava implantat, però respon al mateix concepte impositiu que les transmissions patrimonials.⁹⁸ La implantació de l'impost sobre el valor afegit a Espanya es va produir l'1 de gener de 1986, mentre que l'Ordre del Ministeri d'Economia i Hisenda de 29 de febrer de 1988 va aclarir l'abast de la no-subjecció i de les exempcions establertes en l'esmentat Acord respecte a aquest impost, per raons de seguretat jurídica, i tenint en compte l'elevat

⁹⁵ A més, solen ser les persones que presten el servei en nom de l'Església les que reben directament les quantitats de l'Estat, en concepte de salari.

⁹⁶ Vegeu l'apartat 1 del protocol addicional de l'AAE.

⁹⁷ L'AAE es refereix a la contribució territorial urbana, antecessora de l'actual IBI.

⁹⁸ Igual com passa amb l'IBI, l'IVA sí que està expressament previst en els acords amb les «confessions minoritàries», que utilitzen nomenclatures més actuals en aquesta matèria econòmica.

import d'algunes de les operacions. L'aplicació efectiva de les exempcions estava condicionada a la seva sol·licitud i reconeixement previ per part de la delegació o administració de l'Agència Estatal d'Administració Tributària en la circumscripció de la qual radiqués el domicili fiscal de les entitats respectives.⁹⁹

- Altres contribucions especials i taxes d'equivalència
- **Deduccions:**
 - En l'IRPF, per als donants.
- Aplicació del règim fiscal propi de les **entitats sense ànim de lucre** (segons es disposa per a totes les confessions que tenen personalitat jurídica en l'art. 6 de la LOLR).

10.2. Finançament de les esglésies i comunitats evangèliques, jueves i musulmanes (article 11 dels acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE)

10.2.1. Recursos propis

- Les esglésies i comunitats pertanyents a la FEREDE, a la FCIE i a la CIE poden demanar lliurement dels seus fidels prestacions, organitzar col·lectes públiques i rebre ofrenes i liberalitats d'ús.

10.2.2. Cooperació econòmica: beneficis fiscals¹⁰⁰

- Tindran la consideració d'**operacions no subjectes** a cap tribut:
 - Les prestacions que les esglésies i comunitats demanin lliurement dels seus fidels, les col·lectes públiques que organitzin i les ofrenes i liberalitats d'ús que rebin.

⁹⁹ Respecte de l'IVA, precisament, l'Ordre EHA/3958/2006, de 28 desembre, estableix l'abast i els efectes temporals de la supressió de la no-subjecció i de les exempcions establertes en els articles III i IV de l'Acord entre l'Estat Espanyol i la Santa Seu de 3 de gener de 1979. La Comissió Europea va iniciar un expedient d'infracció en relació amb el tractament d'aquestes operacions, per entendre-ho contrari al dret comunitari, raó per la qual va comunicar l'obligació de modificar la normativa vigent per adequar-la als compromisos adquirits per Espanya com a Estat membre de la Unió. En aquest sentit, la revisió del sistema d'assignació tributària a l'Església catòlica regulat en la disposició addicional divuitena de la Llei de pressupostos generals de l'Estat per a 2007 (RCL 2006) implica la renunciació expressa per part de l'Església catòlica als beneficis esmentats fiscals relatius a l'impost sobre el valor afegit. Aquesta circumstància s'ha concretat, en el marc del mecanisme de consultes i concertació previst en l'article VI de l'Acord sobre afers econòmics de 1979 i en l'apartat 2 del seu protocol addicional, en el bescanvi de notes de 22 de desembre de 2006 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu.

¹⁰⁰ A diferència del que succeeix amb l'Església catòlica, les «confessions minoritàries» amb acord de cooperació no reben ajuts econòmics directes de l'Estat. Quant als beneficis fiscals, es disposen els mateixos que per a l'Església catòlica, i igual com succeeix amb aquesta també reben pagaments de l'Estat, encara que en menor mesura, com a contraprestació per la realització de serveis com el d'ensenyament de la religió a l'escola.

- El lliurament de publicacions, instruccions i butlletins interns, fet directament als seus membres per les esglésies i comunitats respectives, sempre que siguin gratuïts.
- L'activitat d'ensenyament religiós en centres pertanyents a les esglésies i comunitats destinats a la formació de ministres de culte, imams o dirigents religiosos i que imparteixin exclusivament ensenyaments religiosos.
- Les esglésies i comunitats federades respectives estaran **exemptes**:
 - De l'**impost sobre béns immobles** i de les **contribucions especials** que, si escau, corresponguin pels següents béns immobles de la seva propietat:
 - Els llocs de culte i les seves dependències o edificis i locals annexos, destinats al culte o a l'assistència religiosa i a la residència de ministres de culte.
 - Els locals destinats a oficines de les esglésies i comunitats respectives.
 - Els locals destinats a la formació de ministres de culte, quan imparteixin únicament ensenyaments pròpiament religiosos.
 - De l'**impost sobre societats**, en els termes previstos en els números 2 i 3 de l'article 5 de la Llei 61/1978, de 27 de desembre, reguladora d'aquest impost. Així mateix, seran exempts de l'impost sobre societats els increments de patrimonis a títol gratuït que obtinguin les esglésies i comunitats federades, sempre que els béns i drets adquirits es destinin al culte o a activitats religioses, assistencials o a l'exercici de la caritat.
- Sense perjudici del que preveuen els números anteriors, les esglésies i comunitats federades tindran dret als altres beneficis fiscals que l'ordenament jurídic tributari de l'Estat espanyol prevegi en cada moment per a les **entitats sense ànim de lucre** i, en tot cas, als que es concedeixin a les **entitats benèfiques privades**.
- Les associacions i entitats creades i gestionades per les esglésies i comunitats federades i que es dediquin a activitats religioses, beneficodocents, mèdiques i hospitalàries o d'assistència social, tindran dret als beneficis fiscals que l'ordenament jurídic tributari de l'Estat prevegi en cada moment per a les **entitats sense ànim de lucre** i, en tot cas, als que es concedeixin a les **entitats benèfiques privades**.
- La normativa de l'impost sobre la renda de les persones físiques regularà el tractament tributari aplicable als donatius que es realitzin a les esglésies i comunitats federades, amb les **deduccions** que, si escau, poguessin establir-se.

11. ASSISTÈNCIA RELIGIOSA EN LES FORCES ARMADES, EN ELS HOSPITALS PÚBLICS, EN ELS CENTRES PENITENCIARIS I EN ALTRES CENTRES ANÀLEGS

- Encara que l'assistència religiosa està prevista en l'article 2.1.b de la LOLR com a dret integrant del contingut essencial de la llibertat religiosa, i com a tal dret (conceptualment autònom) és desenvolupat en els acords amb les confessions, el cert és que no afegeix cap facultat específica al seu dret matriu. L'important no és l'assistència religiosa en si mateixa, sinó facilitar l'assistència religiosa, adoptant els poders públics les mesures necessàries a l'efecte (art. 2.3 de la LOLR). I facilitar l'assistència religiosa no és ni més ni menys que possibilitar l'exercici de la llibertat religiosa en circumstàncies en les quals es fa difícil. Per exemple, en situació de reclusió pel compliment d'una pena privativa de llibertat, l'assistència religiosa significa remoure els obstacles (en aquest cas la disciplina penitenciària) que impedeixen exercir la llibertat religiosa, adoptar pels poders públics les mesures necessàries perquè es pugui exercir la llibertat religiosa o practicar el culte. Passa una cosa semblant amb els internats en un hospital o els qui estan subjectes a la disciplina militar: sense una especial cooperació de l'Administració es fa complicat practicar la religió, realitzar actes de culte. Per tant, el dret d'assistència religiosa obliga els poders públics a disposar una sèrie de mecanismes perquè els qui estan en una situació de dificultat de fer-ho puguin practicar la seva religió (per exemple, els comandaments militars han de disposar un temps i uns llocs dins de centres i unitats militars per a la realització d'actes de culte).
- Per aquest motiu, quan es reconeix, com fa la LOLR, el «dret a rebre assistència religiosa de la pròpia religió», no es refereix a un específic servei o acte prestat per cada confessió (l'únic específic seria, potser, el lloc on es realitza l'assistència), sinó a la possibilitat d'accedir a l'exercici de la llibertat religiosa (que inclou relacionar-se amb els ministres de culte de la pròpia religió i amb els altres correligionaris) en circumstàncies en les quals hi ha dificultat o l'accés està legalment obstaculitzat. Aquesta manera d'entendre l'assistència religiosa, com a deure dels poders públics de remoure els obstacles per a l'exercici de la llibertat religiosa, està reflectida en els acords amb les confessions minoritàries de 1992. Per això, quan en l'article 8.1 de l'Acord amb la FEREDÉ es regula l'assistència religiosa en les forces armades, es comença reconeixent el dret de tots els militars i persones evangèliques que facin servei en les forces armades a participar en les activitats religioses i ritus propis de les esglésies pertanyents a la FEREDÉ, en els dies i hores de precepte de les diferents confessions que la integren, i en el segon paràgraf del mateix article es disposa qui dispensarà l'«assistència religiosa», en clara al·lusió a les activitats i ritus propis de la religió.¹⁰¹

11.1. Assistència religiosa en les forces armades

- L'assistència religiosa en les forces armades és una de les formes d'assistència religiosa desenvolupades en els acords amb les confessions religioses, a la qual

¹⁰¹ Els altres dos acords amb jueus i musulmans també es poden interpretar en el mateix sentit, encara que la seva redacció no sigui tan eloqüent.

dediquen una especial atenció: en el cas de l'Església catòlica, a aquesta modalitat d'assistència s'hi dedica un acord específic (les altres modalitats d'assistència religiosa estan recollides en un dels articles de l'AAJ); en el cas dels acords amb les «confessions minoritàries», hi dediquen un article específic (les altres modalitats d'assistència estan recollides en un altre article).

- El desenvolupament o regulació contingut en els acords és, tanmateix, molt bàsic, i requereix ulteriors normes de desenvolupament que resolguin qüestions concretes sobre la forma de deixar el servei, com la naturalesa de la relació de serveis entre els ministres de culte i l'Administració militar, la remuneració que aquells hagin de percebre o el nombre de ministres de culte que hagin de deixar els seus serveis en cada unitat, centre o organisme. Aquestes qüestions han estat abordades parcialment des de la normativa unilateral de l'Estat, a través de la Llei 17/1999, de règim de personal al servei de les forces armades, i del Reglament del servei d'assistència religiosa en les forces armades (RD 1140/1990), encara que aquest últim, pròpiament, només regula l'assistència religiosa catòlica.
- Sobre l'exercici de la llibertat religiosa en l'àmbit de les forces armades cal recordar la STC 177/1996, d'11 de novembre, que resol un recurs d'empara que té per objecte la reclamació d'un militar professional que va ser obligat pels seus superiors a integrar una formació que retés honors a la Mare de Déu dels Desemparats. El TC va reconèixer el dret individualitzat de cada membre de les forces armades a no participar en actes religiosos; encara que també va declarar que l'article 16.3 de la CE no impedeix a les forces armades la celebració de festivitats religioses o la participació en cerimònies d'aquesta naturalesa. El que no va aclarir és com cal organitzar en l'àmbit de l'Exèrcit la celebració d'una festivitat religiosa sense que el principi d'aconfessionalitat pateixi. La resposta passa necessàriament pel concepte d'«assistència religiosa»: només en la mesura que l'acte religiós s'inscriu dins del servei d'assistència religiosa estarà constitucionalment legítim.

11.1.1. Normativa acordada

- L'assistència religiosa en les forces armades es regula en l'AAFA entre l'Estat espanyol i la Santa Seu i en l'article 8 dels acords de 1992 amb les «confessions minoritàries». Com ja s'ha apuntat, la normativa continguda en els acords és molt bàsica i no va gaire més enllà del reconeixement del dret i del mandat de col·laboració dirigit als comandaments de l'Exèrcit. Serà la normativa reglamentària la que, en el cas de l'assistència religiosa catòlica, desenvoluparà l'AAFA i concretarà el sistema de prestació del servei d'assistència religiosa.

11.1.1.1. Assistència religiosa catòlica

- L'assistència religiosa catòlica en les forces armades es regula bàsicament en l'AAFA. Tanmateix, aquesta norma es limita a disposar l'organització eclesial que exercirà les funcions d'assistència. Així com en els acords amb les confessions minoritàries es diu que l'assistència la prestaran ministres de culte designats per les mateixes confessions, l'AAFA fa el mateix, encara que precisa la definició dels qui hagin de prestar efectivament l'assistència. En comptes de dir que l'assistència serà prestada per ministres de culte designats

per l'Església catòlica, es refereix directament a una «organització ministerial» amb nom propi: el Vicariat Castrense. L'Acord més aviat sembla una disposició canònica que una altra cosa, vist l'articulat i, especialment, els seus annexos. Aquest Acord no està desenvolupat per ulteriors acords entre l'Estat i l'Església catòlica nacional, però sí que ho està per normes unilaterals de l'Estat, especialment per l'RD 1140/1990, que aprova el Reglament del servei d'assistència religiosa en les forces armades.

- L'AAFA no regula la vinculació amb l'Administració del personal que presta els seus serveis en el Vicariat Castrense, per la qual cosa se sobreentén que en la data de l'Acord aquest personal forma part dels cossos eclesiàstics de l'Exèrcit (funcionaris) o s'hi incorpora, fins que aquests van ser declarats a extingir.

Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre l'assistència religiosa a les forces armades i el servei militar de clergues i religiosos

- L'Acord (art. I i II) disposa que l'assistència religiosopastoral als membres catòlics de les forces armades es continuï exercint per mitjà del Vicariat (ordinariat) Castrense, que és una diòcesi personal, no territorial, que consta d'un arquebisbe i un vicari general, amb la seva pròpia cúria (prevista en l'Acord).
 - El Vicariat Castrense, com ja s'ha apuntat, és una organització canònica, o, el que és el mateix, disposada per normes de dret canònic. El dret canònic regula especialment aquesta estructura orgànica per a la prestació de l'assistència religiosa en l'àmbit de l'Exèrcit i ho fa a través de la constitució apostòlica *Spirituali militum curae*, de 21 d'abril de 1986. El que s'anomena «Vicariat Castrense» en l'AAFA és anomenat posteriorment en l'esmentada constitució «ordinariat militar o castrense», i a aquest nom caldria atènyer-se, atesa la naturalesa de la regulació continguda en l'Acord, que en aquest particular no fa cap altra cosa per assumir les normes orgàniques de l'Església. Que l'ordinariat castrense sigui una diòcesi personal, no territorial, significa, precisament, que la seva erecció o creació respon a un criteri d'utilitat extraterritorial, i es fa necessària l'erecció d'una Església particular no circumscrita a un territori determinat, com són les diòcesis.¹⁰²
 - Una Ordre del Ministeri de Defensa de 22 de novembre de 1978 (que desplega l'RD 1465/1978, sobre dependència del vicari general castrense), no derogada expressament per l'AAFA, estableix l'estructura orgànica del Vicariat General Castrense d'una manera molt semblant a com ho fa l'Acord. Aquest reglament serà aplicable quan no s'oposi a l'Acord.
- Segons l'article III de l'AAFA, la provisió del Vicariat General Castrense es farà de conformitat amb l'article 1.3 de l'Acord entre la Santa Seu i l'Estat espanyol de 28 de juliol de 1976, mitjançant la proposta d'una terna de noms, formada de comú acord entre la Nunciatura Apostòlica i el Ministeri d'Afers Estrangers i sotmesa a l'aprovació de la Santa Seu. El rei presentarà un nom, en el termini de quinze dies, perquè sigui nomenat pel romà pontífex.

¹⁰² V. c. 368 i s. del CIC.

- L'esmentada Ordre de 22 de novembre de 1978 estableix, en l'article 3, l'assimilació del vicari general castrense a general de divisió, i li corresponen, segons l'esmentada norma, els drets i deures propis dels caps i inspectors generals de cossos i serveis. Aquesta assimilació, no desmentida per altres normes, podria ser la causa que en la provisió del seu càrrec participi l'Estat espanyol en la forma indicada. És un residu del regalista «privilegi de presentació» o «patronat regi», fonamentat, com s'ha apuntat, en les peculiars característiques i perfil del càrrec d'ordinari castrense.
- Els clergues i religiosos estan subjectes a les disposicions generals de la Llei sobre el servei militar (v. els art. V i VI de l'AAFA).
 - L'Acord només estableix l'exempció del servei militar per als bisbes i assimilats en dret canònic, mentre que per als simples clergues i religiosos disposava l'assignació de missions específiques del seu ministeri (i quedaven incorporats al servei de l'ordinariat castrense) o compatibles amb el seu estat clerical o religiós. La supressió del servei militar obligatori disposada per la Llei 17/1999, de 18 de maig, de règim del personal de les forces armades va deixar sense virtualitat aquestes normes acordades.

11.1.1.2. Assistència religiosa evangèlica (article 8 de l'Acord de cooperació amb la FEREDE)

- «Es reconeix el dret de tots els militars de confessió evangèlica, siguin o no professionals, i de totes les persones de l'esmentat credo religiós que prestin servei en les forces armades a participar en les activitats religioses i ritus propis de les esglésies pertanyents a la FEREDE, en els dies i hores de precepte de les diferents confessions que la integren, amb l'oportuna autorització prèvia dels seus caps, que procuraran que aquells siguin compatibles amb les necessitats del servei, i facilitaran els llocs i els mitjans adequats per al seu desenvolupament» (art. 8.1).
 - En aquest precepte s'observa perfectament com l'assistència religiosa està encaminada a possibilitar l'exercici de la llibertat religiosa en un àmbit subjecte a condicions restrictives per a l'exercici de certs drets fonamentals. A diferència del que succeeix en l'AAFA, en els acords amb les confessions minoritàries es deixa constància que l'adopció de les mesures que facilitin l'exercici de la llibertat religiosa (a través de la participació en les activitats i ritus propis de cada religió) ha de ser prèviament autoritzada i compatible amb les necessitats del servei militar. Només l'experiència d'una tradició confessional fa que aquesta compatibilitat no es plantegi en la regulació de l'assistència religiosa catòlica, que, tanmateix, estarà subjecta a les mateixes limitacions que les altres confessions.
- «L'assistència religiosa serà dispensada per ministres de culte designats per les esglésies pertanyents a la FEREDE amb la conformitat d'aquesta i autoritzats pels comandaments de l'Exèrcit, que prestaran la col·laboració que calgui perquè puguin exercir les seves funcions en iguals condicions que els ministres de culte

d'altres esglésies, confessions o comunitats que tinguin concertats acords de cooperació amb l'Estat» (art. 8.2).

- A diferència del que succeeix amb l'Església catòlica, en els acords de 1992 no es defineix una estructura orgànica per al servei d'assistència religiosa. Els designats per al servei d'assistència religiosa dependran directament del ja creat Servei d'Assistència Religiosa, sense una altra subjecció jeràrquica o organitzativa que no sigui la purament administrativa. En el cas del servei d'assistència religiosa catòlica la dependència orgànica de l'ordinariat castrense dels sacerdots castrenses no impedeix que aquests depenguin del Servei d'Assistència Religiosa en la seva vinculació amb l'Administració (almenys tots els que s'incorporin al servei després de la supressió, l'any 1989, del Cos Eclesiàstic de l'Exèrcit).

11.1.1.3. Assistència religiosa jueva i musulmana (article 8 dels acords de cooperació amb la FCIE i la CIE)

- «Es reconeix el dret dels militars (jueus; espanyols musulmans),¹⁰³ siguin o no professionals, i de totes les persones de l'esmentada religió que prestin servei en les forces armades a rebre assistència religiosa (islàmica) i a participar en activitats i ritus religiosos propis (de la religió jueva; de l'islam), amb l'oportuna autorització prèvia dels seus caps, que procuraran fer compatibles amb les necessitats del servei, i facilitaran els llocs i els mitjans adequats per al seu desenvolupament» (art. 8.1).¹⁰⁴
- «Els militars (jueus; musulmans) que no puguin complir les seves obligacions religioses (islàmiques, especialment l'oració col·lectiva en comú de divendres), per no haver-hi (sinagoga, mesquita o, si escau, oratori) al lloc de la seva destinació, podran ser autoritzats a complir-les en la (sinagoga, mesquita o oratori) de la localitat més pròxima, quan les necessitats del servei ho permetin» (art. 8.2).
 - Si aquesta possibilitat de complir amb les obligacions religioses fora de les unitats, centres o organismes militars no és prevista en l'Acord amb la FERED, això pot ser a causa que les obligacions religioses dels evangèlics en qualsevol cas podrien ser complertes als recintes militars (sempre que hi assisteixi un ministre de culte).
- «L'assistència religiosa (islàmica) serà dispensada per (ministres de culte; els imams o persones) designats amb caràcter estable per les (comunitats pertanyents a la FCIE; comunitats islàmiques pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya), autoritzats pels comandaments corresponents, que prestaran la col·laboració que calgui per a l'acompliment de les seves funcions en termes d'igualtat amb els ministres de culte d'altres esglésies, confessions o comunitats religioses que tinguin firmats acords de cooperació amb l'Estat» (art. 8.3).¹⁰⁵

¹⁰³ Entre parèntesis figura la diferència terminològica emprada en els dos acords, que no els fa substancialment diferents.

¹⁰⁴ V. comentaris, *supra*, 11.1.1.2.

¹⁰⁵ Ídem.

- «Les autoritats corresponents comunicaran el traspàs dels militars (jueus; musulmans) ocorregut durant la prestació del servei a la família del mort (a fi que pugui rebre les honres fúnebres i ser enterrat segons el ritu jueu)» (art. 8.4).
 - Resulta curiós que l'Acord amb la CIE reculli la simple comunicació de la mort del militar musulmà, però sense especificar amb quin objecte (fora d'això, sembla que resulta innecessària la consignació de l'obligació de comunicar l'òbit). En l'Acord amb la Federació de Comunitats Israelites (FCI) sí que s'especifica que la comunicació ho és a l'efecte que es puguin rebre les corresponents honres fúnebres i practicar l'enterrament segons el ritu jueu. Cal esperar que en aquest últim cas les honres es podran practicar dins de les instal·lacions militars, mentre que l'enterrament ritual, lògicament, es practicarà fora de les esmentades instal·lacions.

11.1.2. Normativa estatal

11.1.2.1. Llei 17/1999, de 18 de maig, de règim del personal de les forces armades

- Aquesta Llei deroga la Llei 17/1989, reguladora del règim del personal militar professional, que ja va preveure la creació del **Servei d'Assistència Religiosa**, que es va fer efectiva mitjançant el Reial decret 1145/1990, de 7 de setembre, pel qual es crea el Servei d'Assistència Religiosa en les forces armades i es dicten normes sobre el seu funcionament (aquest sí en vigor).
- La Llei estableix els criteris bàsics del règim del personal del Servei d'Assistència Religiosa de les forces armades (adscriu a la Sotssecretaria de Defensa) en els termes següents:
 - La relació de serveis professionals es constitueix amb personal vinculat amb caràcter permanent o temporal, que no adquireix la condició de militar.
 - La durada màxima de la relació de serveis amb caràcter temporal és de vuit anys. Per accedir-hi amb caràcter permanent és necessari superar les proves que es determinin reglamentàriament i haver prestat servei amb caràcter temporal durant, almenys, tres anys.
 - El règim d'assignació de llocs, i la consegüent mobilitat del personal, és el del personal de les forces armades, amb les adaptacions degudes.
 - Les situacions administratives es regulen de forma similar a les dels funcionaris de l'Administració de l'Estat en el que els sigui aplicable.
 - El règim retributiu s'estableix de forma similar al del personal de les forces armades amb les adaptacions obligades per la naturalesa de la relació de serveis.
 - El règim disciplinari és l'aplicable als funcionaris de l'Administració de l'Estat amb les modificacions necessàries per atendre les característiques de l'àmbit en el qual exerceixen la seva funció i a la naturalesa d'aquesta.
- Els components dels cossos eclesiàstics de l'Exèrcit de Terra, de l'Armada i de l'Exèrcit de l'Aire, declarats a extingir, continuaran als cossos de procedència,

amb els mateixos drets i obligacions, i els serà d'aplicació el que estableix l'article 144 d'aquesta Llei.

- L'assistència religiosopastoral als membres catòlics de les forces armades s'exerceix per mitjà de l'arquebisbat Castrense, en els termes de l'Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu. Els sacerdots integrats al Servei d'Assistència Religiosa, que són capellans castrenses en els termes que estableix l'esmentat Acord amb la Santa Seu, es regiran pel que preveu l'esmentat Acord i per la legislació canònica corresponent.
- Els militars evangèlics, jueus o musulmans podran rebre assistència religiosa de la seva pròpia confessió, si ho desitgen, de conformitat amb el que determinen els corresponents acords de cooperació establerts entre l'Estat espanyol i la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya, la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya i la Comissió Islàmica d'Espanya.
- Els altres militars professionals podran rebre, si ho desitgen, assistència religiosa de ministres de culte de les esglésies, confessions o comunitats religioses inscrites en el Registre d'Entitats Religioses, en els termes previstos en l'ordenament.

11.1.2.2. Reial decret 1145/1990, de 7 de setembre, pel qual es crea el Servei d'Assistència Religiosa en les Forces Armades i es dicten normes sobre el seu funcionament

- Crea el Servei d'Assistència Religiosa en les Forces Armades adscrit a la Secretaria d'Estat d'Administració Militar, a través de la Direcció General de Personal.
- Dedicarà gairebé tot el seu articulat a regular l'assistència religiosa als membres catòlics de les forces armades, amb aquests criteris:
 - L'assistència religiosopastoral als membres catòlics de les forces armades la continuarà exercint l'arquebisbat Castrense en els termes de l'Acord subscrit entre l'Estat espanyol i la Santa Seu el 3 de gener de 1979 (aquest Acord l'únic que fa és establir una específica organització jerarquitzada, purament eclesiàstica, però sense resoldre cap aspecte relatiu a la relació de serveis amb l'Estat i la seva Administració militar, cosa que sí que fan la Llei de 1999 i el present reglament).
 - Els sacerdots que s'incorporin al Servei d'Assistència Religiosa en les Forces Armades quedaran vinculats, a l'efecte orgànic, per una relació de serveis professionals (laboral?) de caràcter permanent o no permanent. El Govern determinarà el nombre dels seus membres a proposta del ministre de Defensa. Del nombre total, el 50 per 100 podrà tenir la condició de permanent.
 - L'accés amb caràcter no permanent es realitzarà mitjançant la signatura d'un compromís d'una durada màxima de vuit anys, rescindible transcorregut cada any de permanència, a petició pròpia o a proposta de l'arquebisbe castrense. Per a l'accés amb caràcter permanent serà necessari complir les condicions que es fixin en les convocatòries, entre les quals figuraran haver prestat servei amb caràcter no permanent durant

tres anys i superar les proves que estableixi el ministre de Defensa a proposta de l'arquebisbe castrense.

- La provisió de llocs la convocarà la Direcció General de Personal a proposta de l'arquebisbe castrense, que proposarà d'entre els peticionaris els que els hagin de cobrir. En cas de no haver-hi peticionaris proposarà els que calgui designar amb caràcter forçós. L'assignació de llocs correspon al secretari d'Estat d'Administració Militar o per delegació al director general de Personal, a proposta de l'arquebisbe castrense. L'arquebisbe castrense podrà proposar, en tot cas i per conveniència del servei, el cessament en el lloc de qualsevol membre.
- Per al millor acompliment de les seves funcions, els sacerdots vinculats amb una relació de caràcter permanent tindran la consideració d'oficials superiors i els vinculats per una relació de caràcter no permanent la d'oficials.
- Altres aspectes regulats:
 - Situacions de servei actiu, excedència voluntària i suspensió de funcions, per remissió a les normes sobre funcionaris civils. Causes de cessament.
 - Retribucions (bàsicament són equiparats a funcionaris civils del grup A).
 - Afiliació a la Seguretat Social com a treballadors per compte d'altri.
 - Règim disciplinari (el vigent per als funcionaris de l'Administració civil de l'Estat).
 - Ús d'uniforme militar (prestant servei).
 - Ús de dependències, residències i instal·lacions (en igualtat de condicions).
 - Opció per a la permanència en els cossos militars de procedència (els cossos eclesiàstics de l'Exèrcit de Terra, de l'Armada i de l'Exèrcit de l'Aire, declarats a extingir en la Llei 17/1989, seguiran en vigor, en el que no s'oposi al règim previst en l'esmentada Llei, fins a la seva total extinció).
 - L'arquebisbe castrense podrà designar sacerdots i religiosos que col·laborin a temps parcial i amb caràcter de complementarietat (no seran, en cap cas, membres del Servei d'Assistència Religiosa en les Forces Armades i, per tant, no se'ls aplicaran els preceptes continguts en el present Reial decret).

11.1.2.3. Altres normes que regulen l'assistència religiosa en les forces armades¹⁰⁶

- **Reials ordenances de l'Armada aprovades pel Reial decret 1024/1984, de 23 de maig.**

¹⁰⁶ El seu contingut ha quedat superat per la normativa posterior —vista més amunt— i pels acords amb les confessions, llevat d'alguns aspectes relatius a l'adequació de l'activitat d'assistència amb l'estrictament militar.

- **Reials ordenances de l'Exèrcit de l'Aire, aprovades pel Reial decret 494/1984, de 22 de febrer.**
- **Reials ordenances de l'Exèrcit de Terra, aprovades pel Reial decret 2945/1983, de 9 de novembre (BOE de 29 de novembre): «De l'assistència religiosa»:**¹⁰⁷
 - «**Article 234.** Els comandaments de l'Exèrcit respectaran i protegiran el dret a la llibertat religiosa dels seus subordinats, en els termes previstos per la Constitució i per la Llei orgànica de llibertat religiosa. Quan coexisteixin fidels de diferents esglésies, confessions o comunitats religioses es cuidaran de l'harmonia en les seves relacions.»
 - En aquest precepte es pot apreciar com l'assistència religiosa és concebuda com un mitjà de protecció de l'exercici del dret de llibertat religiosa.
 - «**Article 235.** Facilitaran el compliment dels deures religiosos, proporcionant, sense pertorbar el règim de vida de les unitats, centres o organismes, el temps necessari per a l'assistència als actes de culte, i procuraran proporcionar, en el mateix àmbit militar, llocs i mitjans adequats per al desenvolupament de les activitats religioses.»
 - Aquest precepte abunda en el referit concepte de l'assistència religiosa: suposa el deure de l'Estat de facilitar el compliment dels deures religiosos, proporcionant, a l'efecte, temps, llocs i mitjans. Els preceptes que a continuació segueixen contenen algunes concrecions a aquest deure de prestació de l'Estat.
 - «**Article 236.** Prestaran als capellans i als altres ministres autoritzats el suport que necessitin per a l'acompliment de les seves funcions, i respectaran, i faran respectar, el seu dret i el seu deure de mantenir el secret del que no poden revelar per raó del seu ministeri.»
 - «**Article 237.** Els actes religiosos de culte o de formació i les reunions de membres d'esglésies, confessions o comunitats religioses legalment reconegudes que se celebrin dins de les bases i aquarteraments s'ajustaran a les disposicions generals sobre reunions en recintes militars. L'autorització corresponent podrà concedir-se de manera general per a actes que se celebrin amb periodicitat.»
 - «**Article 238.** Els membres de l'Exèrcit rebran assistència religiosa dels capellans militars, o de ministres contractats o autoritzats de confessions legalment reconegudes. La coordinació dels serveis religiosos de diferents confessions, comprenent la regulació d'horaris, l'ús alternatiu de locals i altres detalls, correspondran als comandaments militars, a proposta dels encarregats de prestar l'assistència religiosa.»
 - «**Article 239.** No podran ser obligats a declarar sobre la seva ideologia, religió o creences, però poden ser preguntats només a l'efecte de facilitar l'organització de l'assistència religiosa, si bé podran abstenir-se de contestar si així ho desitgen.»

¹⁰⁷ Reproduïm, pel seu interès, els preceptes corresponents a les Reials ordenances de l'Exèrcit de Terra, reguladors d'aspectes relatius a l'assistència religiosa, i perquè serveixin d'exemple de la pràcticament idèntica regulació continguda en les altres dues ordenances de l'Armada i de l'Exèrcit de l'Aire.

- «**Article 240.** En ocasió de la mort d'un membre de l'Exèrcit, i amb independència de les honres fúnebres que li corresponguin, podrà autoritzar-se l'organització d'exèquies, amb els ritus propis de la religió que professés el finat.»
- «**Article 241.** El capellà catòlic, com a rector dels membres de la unitat, centre o organisme i dels seus familiars que professin aquesta religió, exercirà la seva acció pastoral sobre ells i durà a terme el seu ministeri d'acord amb el que disposa el Reglament del Cos Eclesiàstic.»
- «**Article 242.** La seva actuació pastoral i els actes religiosos que tinguin lloc en la unitat, centre o organisme hauran de ser programats d'acord amb el cap corresponent. En les bases i aquarteraments ocupats per més d'una unitat o centre aquests actes podran realitzar-se en comú sota la coordinació del seu cap.»
- «**Article 243.** En ocasió d'exercicis de tir, marxes, maniobres i actes que comportin especial risc, els capellans militars se situaran al lloc de socors o en un altre de localització fàcil i ràpida designat pel comandament.»
- «**Article 244.** Quan hi hagi capellans d'altres religions exerciran funcions anàlogues en les mateixes condicions que els catòlics segons els acords que l'Estat hagi establert amb l'església, confessió o comunitat religiosa corresponent.»

11.2. Assistència religiosa en centres penitenciaris, establiments hospitalaris, assistencials i anàlegs

11.2.1. Normativa acordada

11.2.1.1. Assistència religiosa catòlica

Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics

- A diferència del que succeeix amb l'assistència religiosa en les forces armades, no existeix un acord específic amb la Santa Seu sobre assistència religiosa en altres àmbits, i l'article IV de l'Acord sobre afers jurídics es limita a reconèixer i garantir l'exercici del dret a l'assistència religiosa dels ciutadans internats en establiments penitenciaris, hospitals, sanatoris, orfenats i centres similars, tant privats com públics.
- El mateix precepte remet a un acord ulterior, entre les autoritats competents de l'Església i de l'Estat, la regulació del règim d'assistència religiosa catòlica i l'activitat pastoral dels sacerdots i dels religiosos en els centres esmentats que siguin de caràcter públic. Aquests ulteriors acords han estat efectivament subscrits entre el Govern i la Conferència Episcopal Espanyola, com s'exposa a continuació.

Ordre de 24 de novembre de 1993, per la qual es disposa la publicació de l'Acord sobre l'assistència religiosa catòlica als establiments penitenciaris¹⁰⁸

- Segons aquest Acord, l'assistència religiosa catòlica comprèn les activitats següents:
 - Celebració de la santa missa els diumenges i festivitats religioses i potestativament qualsevol altre dia.
 - Visitar els interns així com rebre'ls al seu despatx, per part del sacerdot encarregat de l'assistència religiosa, atenció als que desitgin fer alguna consulta o plantejar els seus dubtes o problemes religiosos.
 - Instrucció i formació religiosa i assessorament en qüestions religioses i morals.
 - Celebració dels actes de culte i administració dels sagraments.
 - Altres activitats directament relacionades amb el desenvolupament religiós de l'intern.
 - Col·laboració en la humanització de la vida penitenciària.
- L'atenció religiosa catòlica dels interns dels establiments penitenciaris la prestaran sacerdots nomenats per l'ordinari del lloc i autoritzats formalment per la Direcció General d'Institucions Penitenciàries, que cessaran en les seves activitats per voluntat pròpia, per decisió de l'autoritat eclesiàstica corresponent o per iniciativa o a proposta de la Direcció General d'Institucions Penitenciàries. En aquests dos últims casos, abans de procedir a la cessació, es tramitaran les comunicacions corresponents entre el director general d'Institucions Penitenciàries i l'ordinari del lloc.
- Els sacerdots encarregats de l'atenció religiosa catòlica en centres penitenciaris tenen dret i estan obligats al compliment de les activitats descrites com a pròpies de l'assistència religiosa, que realitzaran en col·laboració amb els serveis penitenciaris dels establiments corresponents, de manera especial amb les àrees de tractament, assistència social i educativa, subjectant-se a l'ordenament penitenciari espanyol referent a l'horari i a la disciplina del centre, així com als principis de llibertat religiosa establerts en la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol. La direcció del centre facilitarà els mitjans i la col·laboració necessaris per a l'acompliment de la seva missió.
- Correspondrà a la Direcció General d'Institucions Penitenciàries la cobertura econòmica de les prestacions d'assistència religiosa catòlica, tant pel que fa a despeses materials, com de personal, en la quantia que es determina als annexos de l'Acord, a l'efecte del qual l'Administració penitenciària abonarà a les diòcesis en les quals hi hagi ubicats els centres penitenciaris en els quals es presti aquesta assistència les quantitats corresponents.¹⁰⁹ El personal expressat en el paràgraf anterior haurà d'estar afiliat a la Seguretat Social, en les condicions establertes al Reial decret 2398/1977, de 27 de juliol. Les autoritats

¹⁰⁸ Conclòs entre el Ministre de Justícia i el president de la Conferència Episcopal Espanyola, aquest últim degudament autoritzat per la Santa Seu.

¹⁰⁹ L'abonament a les diòcesis corresponents de les despeses de personal implica la decisió de no contractar laboralment, per part de l'Estat, els sacerdots encarregats de l'assistència religiosa.

eclesiàstiques corresponents assumiran l'obligació del pagament de la quota patronal.

- Els establiments penitenciaris disposaran d'una capella per a l'oració i, si això no fos possible, hauran de comptar amb un local apte per a la celebració dels actes de culte, les dimensions del qual estaran en funció de l'estructura i de les necessitats religioses del centre, i amb un despatx destinat a la resta de les activitats pròpies de l'assistència religiosa, el manteniment i les reparacions del qual, així com l'adquisició dels elements materials de culte, seran a càrrec de l'Administració penitenciària.
- L'Acord preveu el respecte de les situacions i els drets adquirits dels actuals sacerdots pertanyents al Cos de Capellans d'Institucions Penitenciàries.
- El nombre de sacerdots que hagin de prestar l'assistència religiosa catòlica als establiments penitenciaris es determina de conformitat amb el nombre d'interns per establiment (p. ex.: fins a 250, un a jornada completa; de 2.000 en endavant, cinc a jornada completa).
- Els capellans dedicaran a la seva activitat religiosa ordinària sis dies setmanals, durant sis hores i quinze minuts els de jornada completa, i durant tres hores els de mitja jornada.
- L'Acord preveu que la quantia anual de la subvenció per a despeses de personal no superi la quantitat de pessetes resultant de la multiplicació del nombre de ministres de culte que prestin assistència religiosa catòlica als establiments penitenciaris per la quantitat d'1.750.000 pessetes anuals per als que realitzin jornada completa i per la de 875.000 pessetes anuals per a aquells la dedicació dels quals sigui de mitja jornada, en la quantia de la qual s'inclou l'import de la quota patronal de la Seguretat Social. Quantitats que seran actualitzades anualment, conforme als índexs generals d'increment que les lleis de pressupostos de l'Estat fixin per a les despeses de personal.

Ordre de 20 de desembre de 1985 per la qual es publica l'Acord sobre assistència religiosa catòlica en centres hospitalaris públics (INSALUD, AISNA, comunitats autònomes, diputacions, ajuntaments i fundacions públiques)¹¹⁰

- Es preveu que en cada centre hospitalari hi hagi un servei o organització per prestar l'assistència religiosa catòlica i atenció pastoral als pacients catòlics del centre. Aquest servei estarà també obert als altres pacients que, lliurement i espontàniament, el sol·licitin. Igualment, podran beneficiar-se d'aquest servei o organització els familiars dels pacients i el personal catòlic del centre que ho desitgin, sempre que les necessitats del servei hospitalari ho permetin. Per a la millor integració en l'hospital del servei d'assistència religiosa catòlica, aquest quedarà vinculat a la gerència o direcció general del centre.
- El servei d'assistència religiosa catòlica a què es refereix l'Acord disposarà dels locals adequats, com ara capella, despatx i lloc per residir o, si escau, pernoctar, i dels recursos necessaris per a la seva prestació.
- Els capellans o persones idònies per prestar l'assistència religiosa catòlica seran designats per l'ordinari del lloc corresponent i el seu nomenament correspondrà

¹¹⁰ Subscrit entre els ministres de Justícia i de Sanitat i Consum i el president de la Conferència Episcopal Espanyola, aquest últim degudament autoritzat per la Santa Seu.

a la institució titular del centre hospitalari, amb el compliment previ dels requisits legals i reglamentaris aplicables, segons la relació jurídica en la qual es trobi el capellà. Els capellans cessaran en les seves funcions per retirada de la missió canònica o per decisió de la institució titular del centre hospitalari, d'acord amb les normes de règim intern d'aquest. En tot cas, abans de procedir a la cessació, aquesta haurà de ser comunicada al director del centre hospitalari o a l'ordinari del lloc, segons que sigui procedent. També cessaran els capellans per pròpia renunciació, per rescissió del contracte laboral o a conseqüència d'expedient disciplinari, si escau. Quan, per raó de les necessitats del centre hospitalari, aquesta assistència religiosa hagi d'estar a càrrec de diversos capellans, l'ordinari del lloc en designarà entre ells el responsable.

- Les persones que prestin el servei d'assistència religiosa catòlica desenvoluparan la seva activitat en coordinació amb els altres serveis del centre hospitalari. Tant aquests com la direcció o gerència els facilitaran els mitjans i la col·laboració necessaris per a l'acompliment de la seva missió, i, en especial, les informacions oportunes sobre els pacients.
- Correspondrà a l'Estat, a través de la corresponent dotació pressupostària, el finançament del servei d'assistència religiosa catòlica. L'Estat transferirà les quantitats precises a l'Administració sanitària competent.
- Per establir la necessària relació jurídica amb el personal del servei d'assistència religiosa catòlica, les diferents administracions públiques competents en la gestió de centres hospitalaris podran optar, bé per la celebració d'un contracte laboral amb l'esmentat personal, bé per la celebració d'un oportú conveni amb l'ordinari del lloc, tot això de conformitat amb les condicions establertes en l'Acord. Els capellans tindran els drets i les obligacions que es dedueixin de la relació jurídica existent, en les mateixes condicions que la resta del personal dels respectius centres hospitalaris. En cas de subscriure l'oportú conveni amb l'ordinari del lloc, el personal religiós serà afiliat al règim especial de la Seguretat Social del clero.
- Dins del marc establert per l'Acord, les institucions titulars dels diversos centres hospitalaris podran concertar amb les autoritats eclesiàstiques catòliques competents la forma i els termes d'una regulació detallada de l'assistència religiosa catòlica. En tot cas, les disposicions del present Acord seran recollides als reglaments i normes de règim intern de tots els centres hospitalaris del sector públic.
- El nombre mínim de capellans encarregats de prestar l'assistència religiosa catòlica en cada centre hospitalari públic guardarà relació amb la grandària d'aquest (p. ex.: fins a 100 llits, un capellà a jornada parcial; més de 800, cinc a jornada completa).
- Per a la retribució dels capellans dels centres hospitalaris públics encarregats de prestar l'assistència religiosa catòlica l'Administració pública fixa la quantitat d'1.190.000 pessetes anuals, distribuïdes en 14 pagues o mensualitats de 85.000 pessetes. L'esmentada retribució s'actualitzarà anualment d'acord amb els índexs de pujada salarial dels treballadors dels esmentats centres hospitalaris. L'obligació financera relativa al servei d'assistència religiosa catòlica continuarà corresponent a les entitats que siguin actualment titulars dels centres hospitalaris públics. En els centres hospitalaris que siguin creats en el futur per les comunitats autònomes, les diputacions, els ajuntaments i les fundacions

públiques, el finançament del servei d'assistència religiosa catòlica correspondrà a les entitats fundadores.

11.2.1.2. Assistència religiosa a evangèlics, jueus i musulmans (article 9 dels acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE)

- Els acords garanteixen l'exercici del dret a l'assistència religiosa dels internats en centres penitenciaris, així com en establiments hospitalaris, assistencials i altres anàlegs del sector públic.
- L'assistència serà proporcionada pels ministres de culte, imams o persones que designin les esglésies i comunitats corresponents, amb la conformitat de les seves respectives federacions. La seva designació haurà de ser autoritzada pels organismes administratius competents.
- En el cas de jueus i musulmans, està prevista l'obligació de les direccions dels centres i establiments públics de transmetre a la comunitat religiosa corresponent les sol·licituds d'assistència espiritual rebudes dels interns o dels seus familiars, si els mateixos interessats no estiguessin en condicions de fer-ho.
- L'accés d'aquests ministres als centres referits serà, amb aquesta finalitat, lliure i sense limitació d'horari, i l'assistència religiosa es prestarà amb el respecte pertinent al principi de llibertat religiosa i amb observança de les normes d'organització i règim intern dels centres. Pel que es refereix als establiments penitenciaris, l'assistència religiosa es realitzarà d'acord amb el que disposa la legislació penitenciària.
- En el cas de jueus i musulmans, l'assistència religiosa prevista comprendrà la que es dispensi als moribunds, així com les honres fúnebres segons els seus propis ritus.
- Les despeses que originin el desenvolupament de l'assistència espiritual esmentada, en el cas dels evangèlics i els jueus, seran sufragades per les comunitats respectives, sense perjudici de la utilització dels locals que, amb aquesta finalitat, hi hagi en el corresponent centre. En el cas dels musulmans, està previst que les despeses que originin el desenvolupament de l'assistència religiosa siguin sufragades en la forma que acordin els representants de la Comissió Islàmica d'Espanya amb la direcció dels centres i establiments públics corresponents.

11.2.2. Normativa unilateral de l'Estat sobre assistència religiosa en centres penitenciaris¹¹¹

11.2.2.1. Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària

- «L'activitat penitenciària s'exercirà respectant, en tot cas, la personalitat humana dels reclosos i els drets i interessos jurídics d'aquests no afectats per la condemna, sense establir cap diferència per raó de raça, opinions polítiques,

¹¹¹ Com es podrà comprovar, la normativa unilateral de l'Estat res no aporta, normativament parlant, al règim d'assistència establert en els acords.

creences religioses, condició social o qualssevol altres circumstàncies d'anàloga naturalesa» (art. 3.1).

- «L'Administració proporcionarà als interns una alimentació controlada pel metge, convenientment preparada i que respongui en quantitat i qualitat a les normes dietètiques i d'higiene, tenint en compte el seu estat de salut, la naturalesa de la feina i, en la mesura que pugui, les seves conviccions filosòfiques i religioses» (art. 21.2).
- «S'establiran i estimularan, en la forma que s'assenyali reglamentàriament, sistemes de participació dels interns en activitats o responsabilitats d'ordre educatiu, recreatiu, religiós, laboral, cultural o esportiu» (art. 24).

11.2.2.2. Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari (Article 230. Llibertat religiosa)

- «1. Tots els interns tindran dret a dirigir-se a una confessió religiosa registrada per sol·licitar la seva assistència sempre que aquesta es presti amb respecte als drets de les restants persones. En els centres podrà habilitar-se un espai per a la pràctica dels ritus religiosos.»
 - En aquest precepte apareix el concepte de l'assistència religiosa en sentit estricte, com l'assistència que presta cada confessió als seus fidels. Així com també apareix el concepte de l'assistència religiosa com a deure de l'Estat de prestar l'ajut necessari per aconseguir aquella assistència, facilitant la comunicació dels reclusos amb la corresponent confessió, així com també habilitant espais per a la pràctica dels ritus religiosos o actes de culte.
- «2. Cap intern no podrà ser obligat a assistir o participar en els actes d'una confessió religiosa.»¹¹²
- «3. L'autoritat penitenciària facilitarà que els fidels puguin respectar l'alimentació, els ritus i els dies de festa de la seva respectiva confessió, sempre que ho permetin les disponibilitats pressupostàries, la seguretat i vida del centre i els drets fonamentals dels restants interns.»
 - Una vegada més es manifesta el concepte de l'assistència en el sentit que l'Estat hagi de facilitar l'exercici del dret de llibertat religiosa a les persones que estan en l'especial situació de reclusió per compliment d'una condemna penal. Òbviament, l'exercici del dret ha de ser compatible amb les restriccions al dret a la llibertat individual que suposa el compliment de la condemna.
- «4. En tot el que es refereix a l'assistència religiosa dels interns cal atènyer-se al que estableixin els acords firmats per l'Estat espanyol amb les diferents confessions religioses.»
 - Encara que aquesta remissió és coherent amb el sistema de fonts del dret eclesiàstic, en què preval el dret acordat, el cert és que deixa pendent de desenvolupar l'assistència religiosa per als reclusos que no siguin catòlics, atesa la precarietat de les normes contingudes en els acords amb les confessions minoritàries.

¹¹² Redundant amb l'art. 16.2 de la CE.

12. MATRIMONI RELIGIÓS: EFICÀCIA CIVIL

- Actualment a Espanya es pot contreure matrimoni en forma civil o en forma religiosa, i a propòsit d'aquesta doble possibilitat se sol parlar de «sistema matrimonial». La institució, tanmateix, és única, ja que l'una forma i l'altra condueixen a la mateixa figura matrimonial, fan que neixi una única relació jurídica subjecta a unes mateixes normes, civils aquestes.
- La LOLR, en l'article 2.1.b, declara que la llibertat religiosa comprèn el dret de tota persona a «celebrar els seus ritus matrimonials», i cal entendre que aquest dret forma part del contingut essencial de la llibertat religiosa. El dret reconegut en la LOLR, tanmateix, resulta diferent del dret a contreure matrimoni de l'article 32 de la CE. El primer, encara que dret fonamental, no es refereix a l'eficàcia civil, i tal com està descrit en la LOLR no passa de ser una manifestació de llibertat de culte que no traspasa l'àmbit intern de la comunitat religiosa. Amb això no significa que el seu reconeixement no tingui virtualitat, ja que en alguns ordenaments pròxims a la nostra tradició jurídica estan prohibides les cerimònies religioses matrimonials prèvies a la celebració del matrimoni civil.¹¹³ El dret de l'article 32 de la CE, tanmateix, té el significat de reconèixer un dret amb transcendència civil, amb la virtualitat d'establir una relació jurídica específica entre els contraents. Si el segon paràgraf d'aquest precepte constitucional remet a la llei la regulació de les «formes» de matrimoni, això significa que la llei pot permetre que es contregui matrimoni religiós (matrimoni en «forma» religiosa amb eficàcia civil), sense que es pugui reclamar el dret a contreure d'aquesta forma com a derivat de la Constitució: no existeix un dret, ni fonamental ni simplement constitucional, a contreure matrimoni religiós amb eficàcia civil; sí que existeix un dret constitucional fonamental a celebrar ritus matrimonials sense eficàcia civil, amb efecte purament privat. El desenvolupament legal del dret a contreure matrimoni ha propiciat l'eficàcia civil del matrimoni celebrat en forma religiosa, prevista tant en normes unilaterals (el Codi civil) com en normes convencionals (els acords de 1992 amb les confessions minoritàries i l'Acord de 1979 amb la Santa Seu).

12.1. El matrimoni religiós en el dret unilateral de l'Estat

12.1.1. Constitució espanyola

- L'article 32 de la CE estableix el dret de l'home i la dona a contreure matrimoni amb plena igualtat jurídica. Mentre que remet a la llei per a la regulació de les **formes** de matrimoni, l'edat i capacitat per contreure'l, els drets i deures dels cònjuges i les causes de separació i dissolució i els seus efectes.
 - Com ja s'ha apuntat, el «dret a contreure matrimoni» és un dret constitucional, no fonamental, subjecte a desenvolupament legal quant a formes, edat i capacitat per contreure'l. Si avui es pot contreure matrimoni en forma religiosa és perquè està previst legalment (en el CC i en els acords amb les confessions): el dret a contreure matrimoni religiós amb eficàcia civil no és un dret constitucional, no es deriva directament

¹¹³ És el cas d'Holanda, Bèlgica i Luxemburg.

de la Constitució. L'únic dret que deriva directament de la Constitució (com a integrant de l'art. 16) és el dret a celebrar ritus religiosos matrimonials amb eficàcia purament privada (amb eficàcia restringida a l'àmbit de la pròpia confessió religiosa).

12.1.2. Codi civil

- El Codi civil (CC) estableix, dins del capítol dedicat a les formes de celebració del matrimoni, la possibilitat de celebrar el matrimoni en forma religiosa.
- Concretament, l'article 59 del Codi civil es refereix a la possibilitat de prestar el consentiment matrimonial «en la **forma prevista per una confessió religiosa** inscrita, en els termes acordats amb l'Estat o, si no n'hi ha, autoritzada per la legislació d'aquest».
 - Perquè la possibilitat es materialitzi es requereix, en primer lloc, que es tracti d'una confessió inscrita (en el Registre d'Entitats Religioses) i, en segon lloc, que l'Estat estableixi unilateralment la possibilitat o que sigui un acord (celebrat amb confessió inscrita, sens dubte) qui ho faci.
- Segons l'article 60 del mateix cos legal, el matrimoni celebrat en forma religiosa segons les previsions de l'article precedent produirà l'efecte civil, el ple reconeixement del qual, segons l'article 61, dependrà de la seva inscripció en el Registre Civil. La ulterior inscripció no impedirà que l'efecte es remunti al moment de la celebració.
- Segons l'article 63 del CC, la inscripció del matrimoni celebrat a Espanya en forma religiosa es practicarà amb la simple presentació de la certificació de l'església o confessió respectiva, que haurà d'expressar les circumstàncies exigides per la legislació del Registre Civil, i es denegarà la pràctica de l'anotació quan dels documents presentats o de les anotacions del Registre consti que el matrimoni no reuneix els requisits que per a la seva validesa exigeix el Codi civil.
 - Encara que el Codi civil remet als acords amb les confessions la regulació de la celebració del matrimoni en forma religiosa (art. 59), condiona l'eficàcia d'aquests matrimonis a la inscripció en el Registre Civil (art. 61.2), i la inscripció la condiona, al seu torn, al compliment dels requisits de validesa establerts en el mateix Codi (art. 63), com es diu. El resultat és que un matrimoni celebrat de conformitat amb les normes d'una confessió ha de complir, a més, amb les normes de validesa del Codi civil perquè pugui tenir eficàcia. Per exemple, el matrimoni canònic d'uns menors d'edat civilment (menors de 18 anys, però majors de 14 i 16 anys, la dona i l'home respectivament) no podria ser inscrit en el Registre Civil, llevat d'ulterior convalidació amb dispensa judicial prèvia (art. 46 i 48 del CC). La conseqüència més important de la concessió d'eficàcia civil als matrimonis religiosos és, al cap i a la fi, la possibilitat de celebrar el matrimoni davant d'una autoritat diferent de l'autoritat de l'Estat.

12.2. El matrimoni religiós en els textos acordats

12.2.1. Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics (art. VI)

- Segons l'Acord, l'Estat reconeix l'efecte civil al matrimoni «celebrat segons les normes del dret canònic», però condiona el ple reconeixement (amb efecte retroactiu al moment de la celebració) a la inscripció en el Registre Civil. Malgrat la literalitat, i com ja s'ha explicat,¹¹⁴ aquest matrimoni només podrà ser inscrit i tenir plena eficàcia si compleix amb les normes de validesa del Codi civil. Un matrimoni celebrat en forma canònica però no inscrit per no complir amb els requisits indicats pel Codi civil per a la seva vàlida celebració seria nul, i difícilment podria produir cap tipus d'eficàcia, ni tan sols entre les parts (llevat de convalidació). Comparant la normativa civil i la normativa canònica, aquesta última és més exigent quant als requisits per contreure, i només es plantejaria un conflicte normatiu en el cas d'autoritzar-se el matrimoni canònic amb contraents menors de divuit anys.
- La inscripció en el Registre Civil es practicarà amb la simple presentació d'un certificat eclesiàstic de l'existència del matrimoni, encara que el jutge o funcionari encarregat del Registre comprovarà que el certificat contingui les circumstàncies exigides per la legislació del Registre Civil i que es compleixin els requisits de validesa establerts en el Codi civil. Segons el protocol final de l'AAJ, immediatament de celebrat el matrimoni canònic, el sacerdot davant del qual es va celebrar lliurarà als esposos el certificat eclesiàstic amb les dades exigides per a la seva inscripció en el Registre Civil. En el supòsit que els contraents no hagin efectuat la inscripció del matrimoni dins dels cinc dies següents a la seva celebració, serà el rector al territori parroquial del qual es va celebrar el matrimoni qui transmetrà a l'encarregat del Registre Civil que correspongui l'acta del matrimoni canònic per a la seva oportuna inscripció.
- A part de l'eficàcia civil del matrimoni, es reconeix en l'Acord l'eficàcia civil de les resolucions eclesiàstiques sobre nul·litat de matrimoni i sobre dissolució del matrimoni rat (vàlidament celebrat) i no consumat. Els contraents podran acudir als tribunals eclesiàstics per sol·licitar la declaració de nul·litat o demanar la decisió pontifícia sobre matrimoni rat i no consumat, però l'eficàcia civil d'aquestes resolucions desvinculadores depèn que siguin declarades ajustades al dret de l'Estat en resolució dictada pel tribunal civil competent. Segons l'article 80 del CC, el jutge declararà les resolucions eclesiàstiques ajustades al dret de l'Estat quan compleixin les condicions a què es refereix l'article 954 de l'antiga Llei d'enjudiciament civil (article en vigor segons les disposicions transitòries de la nova LEC 1/2000).
 - El procés per a l'eficàcia civil de les resolucions eclesiàstiques està regulat en la LEC, dins dels processos especials matrimonials:
 - Segons l'article 769 de la LEC, serà tribunal competent per conèixer d'aquests procediments el jutjat de primera instància del lloc del domicili conjugal (en el cas de residir els cònjuges en diferents partits judicials, serà tribunal competent, a elecció del demandant o dels cònjuges que sol·licitin l'eficàcia de mutu acord, el de l'últim domicili del matrimoni o el de residència del demandat; els que no tinguessin domicili ni residència fixos

¹¹⁴ V. *supra*, 8.1.

podran ser demandats al lloc en el qual es trobin o en el de la seva última residència, a elecció del demandant, i si tampoc no pogués determinar-se així la competència, correspondrà aquesta al tribunal del domicili de l'actor).

- Segons l'article 778 de la LEC, en les demandes en sol·licitud de l'eficàcia civil de les resolucions eclesiàstiques, si no es demanés l'adopció o modificació de mesures, el tribunal donarà audiència per un termini de deu dies a l'altre cònjuge i al ministeri fiscal i resoldrà per mitjà d'una interlocutòria el que resulti procedent sobre l'eficàcia en l'ordre civil de la resolució o decisió eclesiàstica. Quan en la demanda s'hagués sol·licitat l'adopció o modificació de mesures, se substanciarà la petició d'eficàcia civil de la resolució o decisió canònica conjuntament amb la relativa a les mesures, que es tramitarà segons les regles del judici ordinari (interpretant la remissió que aquest article efectua a l'art. 770 de la mateixa norma).
- Correspon a l'Estat regular la protecció dels drets que, mentre el matrimoni no sigui inscrit, adquireixin de bona fe terceres persones.

12.2.2. Acords de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE, la FCIE i la CIE

- Es reconeix l'efecte civil del matrimoni celebrat (davant dels ministres de culte de les esglésies pertanyents a la FEREDE / segons la pròpia normativa formal israelita davant dels ministres de culte de les comunitats pertanyents a la FCIE / segons la forma religiosa establerta en la llei islàmica).¹¹⁵
- Per al ple reconeixement d'aquest efecte serà necessària la inscripció del matrimoni en el Registre Civil.
- Les persones que desitgin contreure matrimoni en la forma prevista en el paràgraf anterior promouran l'expedient previ al matrimoni davant de l'encarregat del Registre Civil corresponent.¹¹⁶ Complert aquest tràmit, l'encarregat del Registre Civil expedirà, per duplicat, un certificat acreditatiu de la capacitat matrimonial dels contraents, que aquests hauran de lliurar al ministre de culte encarregat de la celebració del matrimoni.
 - En el cas dels musulmans, l'Acord no es refereix a l'expedient previ, sinó a la necessitat de provar la capacitat civil mitjançant un certificat de l'encarregat del Registre; tampoc no es diu que aquest certificat s'hagi de lliurar a l'imam o al dirigent davant del qual se celebri el matrimoni.
- Per a la validesa civil del matrimoni, el consentiment haurà de prestar-se davant del ministre de culte oficiant de la cerimònia (*o davant de l'imam o dirigent religiós islàmic*, en el cas dels musulmans) i, almenys, dos testimonis majors

¹¹⁵ Entre parèntesis figuren les diferències segons el conveni.

¹¹⁶ Compareu amb el matrimoni religiós catòlic, per al qual no s'exigeix la tramitació d'expedient previ davant de l'encarregat del Registre Civil. L'expedient previ de capacitat per contreure matrimoni canònic es tramita davant del rector del domicili de qualsevol dels contraents. No obstant això, en el certificat que expedeixi l'ordinari, rector o delegat que assisteixi a la celebració del matrimoni haurà de constar, com ja s'ha indicat, el compliment dels requisits civils de validesa per a la celebració del matrimoni.

d'edat abans que hagin transcorregut sis mesos des de l'expedició de la certificació de capacitat matrimonial.

- Una vegada celebrat el matrimoni, el ministre de culte oficiant estendrà, en el certificat de capacitat matrimonial, una diligència expressiva de la celebració del matrimoni que contindrà els requisits necessaris per a la seva inscripció i les mencions d'identitat dels testimonis. Un dels exemplars del certificat així diligenciat es trametrà, tot seguit, a l'encarregat del Registre Civil competent per a la seva inscripció i l'altre es conservarà com a acta de la celebració a l'arxiu (de l'oficiant / *de la comunitat israelita respectiva*).
 - En el cas dels musulmans, no s'especifica que l'imam o dirigent islàmic davant de qui se celebri el matrimoni hagi d'estendre cap diligència expressiva de la celebració del matrimoni, alhora que s'ordena al representant de la comunitat islàmica en la qual s'hagués contret aquell la tramesa d'un certificat acreditatiu de la celebració, que expressarà les circumstàncies requerides per la legislació del Registre Civil.
- Sense perjudici de les responsabilitats a què hi hagi lloc i dels drets adquirits de bona fe per terceres persones, la inscripció podrà ser promoguda en qualsevol temps, mitjançant la presentació del certificat en el qual consti la celebració del matrimoni.
- Les normes relatives al procediment per a l'eficàcia civil del matrimoni s'ajustaran a les modificacions que en el futur es produeixin en la legislació del Registre Civil, amb l'audiència prèvia de la (Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya / *Federació de Comunitats Israelites d'Espanya* / Comissió Islàmica d'Espanya).

13. DESCANS SETMANAL I FESTIVITATS RELIGIOSES

- La LOLR 7/1980, en l'article 2.1.b, estableix com a dret dels compresos en la llibertat religiosa, per tant formant part del seu contingut essencial, el que té tota persona a «commemorar les seves festivitats». Considerat formalment com un dret individual, és un dret que, com la majoria, se sol exercir col·lectivament, en companyia d'altres membres de la corresponent comunitat religiosa.
- El problema més gran que planteja aquest específic dret derivat del dret fonamental de llibertat religiosa és el de la compatibilitat del seu exercici amb les obligacions laborals: El dret a commemorar les festivitats religioses inclou el dret a absentar-se del lloc de treball en els dies i hores corresponents a la festivitat?
- Tal com està formulat en la LOLR, s'interpreta que el dret a commemorar les festivitats religioses no està per sobre de les condicions laborals pactades. Aquest dret fonamental no pot alterar la jornada laboral o el descans setmanal, festes i permisos pactats o legalment disposats, llevat que empresari i treballador es posin d'acord per canviar els termes del contracte. Aquesta interpretació del contingut del dret és emparada per la jurisprudència i per l'opinió majoritària de la doctrina.
- Si a conseqüència del desenvolupament immediat del dret de llibertat religiosa no es pot considerar que el dret a commemorar les festivitats religioses s'anteposi al dret laboral i al contracte de treball, només a través de normes ulteriors, unilaterals o acordades, que desenvolupessin aquest dret es podria produir l'efecte contrari: la modificació unilateral del contracte per la voluntat del treballador.
- No havent-hi norma unilateral de l'Estat que disposi la primacia del dret de commemoració de festivitats religioses sobre les condicions laborals pactades, hem de buscar en el dret acordat amb les confessions una eventual norma d'aquest estil. Com es podrà comprovar a continuació, no es preveu directament la possibilitat que un treballador s'absenti del seu lloc de treball quan no li correspon de conformitat amb el calendari laboral legalment disposat o segons el pactat. Només una interpretació a favor del treballador de les normes acordades podria produir, en determinades circumstàncies, una cosa semblant a un dret del treballador a la modificació unilateral del contracte.
- Un àmbit en el qual té molta més efectivitat el dret de llibertat religiosa, tanmateix, és el de les proves selectives per a ocupacions públiques i exàmens per a títols oficials, com es veurà. Però aquesta major eficàcia és a conseqüència d'un ulterior desenvolupament del dret, encara que no conseqüència del seu directe desenvolupament en aquells aspectes que li són consubstancials.

13.1. Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics

- Segons l'article 3 de l'AAJ, l'Estat «reconeix com a dies festius tots els diumenges», i afegeix que de comú acord «es determinarà quines altres festivitats religioses es reconeix com a dies festius».

- Podria semblar que el descans setmanal coincideix en diumenge per raons religioses, però el Tribunal Constitucional, en la seva sentència 19/1985, de 13 de febrer, ha dit que, si a Espanya, com en els pobles de civilització cristiana, el descans setmanal correspon al diumenge, «obeeix al fet que aquest dia és el que per mandat religiós i per tradició s'ha acollit en aquests pobles», la qual cosa «no pot portar a la creença que es tracta del manteniment d'una institució amb origen causal únic religiós, ja que, encara que la qüestió s'hagi debatut i s'hagi destacat l'origen o la motivació religiosa del descans setmanal, que recaigui en un període que compregui diumenge, és inequívoc en l'Estatut dels treballadors», i en les precedents regulacions, que «el descans setmanal és una institució secular i laboral, que si comprèn “diumenge” com a regla general de descans setmanal és perquè aquest dia de la setmana és el consagrat per la tradició».¹¹⁷
- L'article 45 del Reial decret 2001/1983, de 28 de juliol, sobre regulació de jornades de treball, jornades especials i descansos, en la redacció donada pel Reial decret 1346/1989, de 3 de novembre, estableix com a festes laborals d'àmbit nacional de caràcter retribuït i no recuperable, «en compliment de l'article III de l'Acord amb la Santa Seu de 3 de gener de 1979», una sèrie de festivitats pròpies del calendari religiós catòlic (15 d'agost, l'Assumpció; 1 de novembre, Tots Sants; 8 de desembre, la Immaculada Concepció; Divendres Sant; Dijous Sant; 6 de gener, l'Epifania; 19 de març, Sant Josep, o 25 de juliol, Sant Jaume).
 - Certament s'ha complert amb l'Acord sobre afers jurídics en assenyalar com a festes laborals totes les indicades que tenen caràcter religiós. No obstant això, es pot rellegir el compromís de l'Estat amb la Santa Seu en clau de «tradició», com succeeix amb el descans setmanal el diumenge. Altrament, el principi d'aconfessionalitat de l'Estat quedaria en entredit.

13.2. Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE (article 12)

- Segons l'Acord, el descans laboral setmanal, per als fidels de la Unió d'Esglésies Adventistes del Setè Dia i d'altres esglésies evangèliques pertanyents a la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya, el dia de precepte de les quals sigui dissabte, podrà comprendre la tarda de divendres i el dia complet de dissabte, en substitució del que estableix l'article 37.1 de l'Estatut dels treballadors com a regla general, «sempre que existeixi acord entre les parts».
 - La necessitat d'acord entre empresari i treballador, per fer operatiu el canvi del dia de descans setmanal, no afegeix res al que ja disposa l'ordenament jurídic general: l'article 3 de l'Estatut dels treballadors (Reial decret legislatiu 1/1995, de 24 de març) estableix la voluntat de les parts com a font (de drets i obligacions) de la relació jurídica laboral (mentre que no s'estableixin en perjudici del treballador condicions menys favorables o contràries a les disposicions legals i convenis col·lectius efectivament subscrits). La norma de l'Acord podria tenir

¹¹⁷ FJ 4.

virtualitat en el cas d'interpretar-se que, sol·licitat el canvi del dia de descans pel treballador, l'empresari té la càrrega de demostrar el perjudici que li ocasiona la modificació sol·licitada per aquell (en cas de no poder demostrar aquest perjudici estaria obligat a acceptar el canvi). No obstant això, no tenim coneixement que hi hagi jurisprudència que avaluï aquesta interpretació.

- Anteriorment a l'aprovació de la Llei 24/1992, va ser desestimat, mitjançant la ja citada Sentència del Tribunal Constitucional 19/1985, de 13 de febrer, un recurs d'empara en el qual s'al·legava la vulneració del dret a la llibertat religiosa, per haver-se declarat la validesa de l'acomiadament de la recurrent en empara, que va deixar de complir la jornada normal de treball, després d'intentar sense èxit que l'empresa consentís un canvi del règim de descans mínim setmanal, per raó a les seves creences religioses i pertinença a l'Església Adventista del Setè Dia, des de la posta del sol de divendres fins a la de dissabte.

En la sentència es van consignar com a fets provats que la demandant, que treballava per a l'empresa des de 1971, en data 4 de setembre de 1982 va ser batejada segons el ritu de l'Església Adventista del Setè Dia i se'n va convertir des d'aquella data en membre practicant; que atès que les seves creences religioses li imposaven la inactivitat laboral des de la posta del sol de divendres a la de dissabte, l'actora es veia impossibilitada durant aquells dies de complir adequadament amb el seu precepte adventista, per la qual cosa va demanar el canvi de torn o una absència amb pèrdua de salari amb compensació en altres hores, que l'empresa no va admetre, raó per la qual va abandonar el seu lloc i va ser acomiadada. La demandant va promoure un procés per acomiadament, i la Magistratura de Treball va declarar la nul·litat radical de l'acomiadament, per entendre que era discriminatori, contra el que disposen els articles 14 de la Constitució i 4.2.c de l'Estatut dels treballadors, acomiadar un membre de l'Església Adventista del Setè Dia per negar-se a treballar des de la posta del sol de divendres. L'empresa va interposar recurs de súplica, que el Tribunal Central de Treball va resoldre estimant el recurs, i amb revocació de la sentència suplicada va declarar procedent l'acomiadament. En el recurs d'empara la demandant va invocar l'article 16.1 de la CE i la LOLR, quant al dret a practicar actes de culte i commemorar les festivitats pròpies de cada religió, de tal manera que la demandant s'hauria limitat a exercir el seu dret individual de llibertat religiosa i per això es va absentar del seu lloc de treball, després d'haver intentat arribar a un acord amb l'empresa.

El TC raona, en el seu fonament jurídic primer, que, sent evident que el respecte als drets fonamentals i llibertats públiques garantits per la Constitució és un component essencial de l'ordre públic, i consegüentment nul·les les estipulacions contractuals incompatibles amb aquest respecte, d'això no se segueix que la invocació d'aquests drets o llibertats pot ser utilitzada per una de

les parts contractants per imposar a l'altra les modificacions de la relació contractual que consideri oportunes. El canvi de les idees o creences religioses, en tant que és manifestació d'una llibertat constitucionalment garantida, no provoca la modificació dels contractes subscrits per l'interessat, de tal manera que el seu compliment només sigui exigible en la mesura que no sigui incompatible amb les obligacions que la seva nova confessió religiosa li imposa, cosa que portaria el principi de la subjecció de tots a la Constitució (art. 9.1) a extrems inacceptables per contraris a principis que, com el de la seguretat jurídica, són també objecte de garantia constitucional (art. 9.3).

Continua el Tribunal raonant, en el seu fonament jurídic tercer, que, partint del règim de jornada establert amb caràcter general, l'atorgament d'un descans setmanal diferent suposaria una excepcionalitat, que, encara que pogués estimar-se com a raonable, comportaria la legitimitat de l'atorgament d'aquesta dispensa del règim general, però no l'imperativitat de la seva imposició a l'empresari. En els fonaments quart i cinquè de la Sentència és on el TC raona que no es pot retreure que la llei estableixi el descans setmanal per regla general diumenge, perquè es tracta d'una institució secular i laboral, consagrada per la tradició, i afegeix que la finalitat d'una preferència general és la coincidència del descans laboral, per facilitar millor el compliment dels objectius del descans.

- Els alumnes pertanyents a les mateixes esglésies que cursin estudis en centres d'ensenyament públics i privats concertats estaran dispensats de l'assistència a classe i de la celebració d'exàmens des de la posta del sol del divendres fins a la posta del sol de dissabte, a petició pròpia o dels qui n'exerceixin la pàtria potestat o tutela.
 - A diferència del descans setmanal en el marc del contracte de treball, la dispensa d'assistència a classe i de celebració d'exàmens és absoluta i incondicional, i afectaria també l'ensenyament superior (universitari), ja que no es fa distinció.¹¹⁸ Tanmateix, no ha de deixar d'advertir-se que en l'educació primària i en la secundària resulta molt estranya l'activitat lectiva durant les hores a les quals es refereix la dispensa, i encara que en l'educació superior no resulti tan estranya, també ho és.
- Els exàmens, oposicions o proves selectives convocades per a l'ingrés en les administracions públiques que hagin de celebrar-se dins del període de temps a què s'ha fet referència en el cas anterior, seran assenyalats en una data alternativa per als fidels de les esglésies referides, «quan no hi hagi causa motivada que ho impedeixi».
 - En aquest cas, l'alteració sí que resulta d'entitat, ja que és habitual posar en dissabte les proves de selecció per a accés a ocupacions públiques. A l'administració convocant de les proves correspondrà justificar la

¹¹⁸ L'art. 3 de la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació, estableix l'«universitari» com un dels ensenyaments que ofereix el sistema educatiu, integrant de l'educació superior, i amb independència que es reguli segons les seves pròpies normes, com refereix la mateixa Llei.

impossibilitat de canviar les dates de les proves per als fidels de les esglésies protestants que ho sol·licitin.

13.3. Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCI (article 12)

- Quant al descans laboral setmanal per als fidels de les comunitats israelites pertanyents a la FCI, igual com per a les esglésies protestants i sota les mateixes condicions, podrà comprendre la tarda de divendres i el dia complet de dissabte.
- A diferència de l'Acord amb les comunitats protestants, en l'Acord amb les comunitats de confessió jueva està prevista la possibilitat de substituir, en les mateixes condicions que el dia de descans setmanal, les festivitats laborals establertes amb caràcter general per l'Estatut dels treballadors (art. 37.2) per altres festivitats que segons la llei i la tradició jueves tenen el caràcter de religioses, i que són les que s'indiquen en el mateix Acord.
- Els alumnes jueus que cursin estudis en centres d'ensenyament públics i privats concertats estaran dispensats de l'assistència a classe i de la celebració d'exàmens el dia de dissabte així com en les festivitats religioses expressades en l'Acord, a petició pròpia o dels qui n'exerceixin la pàtria potestat o tutela.
- Els exàmens, oposicions o proves selectives convocats per a l'ingrés en les administracions públiques que hagin de celebrar-se en dissabte i en les festivitats religioses seran assenyalats, per als jueus que ho sol·licitin, en una data alternativa, quan no hi hagi causa motivada que ho impedeixi.

13.4. Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE (article 12)

- Quant als membres de les comunitats islàmiques pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya, podran sol·licitar la interrupció de la seva feina els divendres de cada setmana, dia de rés col·lectiu obligatori i solemne dels musulmans, des de les 13.30 fins a les 16.30 hores, així com la conclusió de la jornada laboral una hora abans de la posta del sol durant el mes de dejuni (Ramadà), amb l'acord previ entre les parts, i amb l'obligació de recuperar les hores sense cap compensació.
- L'Acord recull una sèrie de festivitats i commemoracions que segons la Llei islàmica tenen el caràcter de religioses, i que podran substituir, sempre que existeixi acord entre les parts, les establertes amb caràcter general per l'Estatut dels treballadors, en l'article 37.2, amb el mateix caràcter de retribuïdes i no recuperables, a petició dels fidels de les comunitats islàmiques pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya.
- Els alumnes musulmans que cursin estudis en centres d'ensenyament públics o privats concertats estaran dispensats de l'assistència a classe i de la celebració d'exàmens en el dia del divendres durant les hores que s'han indicat i en les festivitats i commemoracions religioses anteriorment expressades, a petició pròpia o dels qui n'exerceixin la pàtria potestat o tutela.
- Els exàmens, oposicions o proves selectives convocats per a l'ingrés en les administracions públiques que hagin de celebrar-se en els dies a què s'ha fet referència seran assenyalats, per als musulmans que ho sol·licitin, en una data alternativa, quan no hi hagi causa motivada que ho impedeixi.

14. MINISTRES DE CULTA: RÈGIM JURÍDIC

14.1. Ministres de culta evangèlics: Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE

- L'article 2 de la LOLR diu que el dret de llibertat religiosa comprèn el dret de les confessions a «designar i formar els seus ministres de culta», la qual cosa, sumada al principi de confessionalitat de l'Estat, dóna com a resultat que l'Estat, la llei, no pot, pròpiament, definir el que sigui un ministre de culta per a cada confessió. Serà un sacerdot, un rabí, un imam, etc., el qui la seva respectiva confessió, de conformitat amb els seus estatuts, o amb el seu ordenament jurídic, determini que ho és.
- Malgrat això, els acords amb les confessions minoritàries donen el que podríem anomenar una definició legal de ministre de culta, en tant que la condició de tal depèn, en realitat, del compliment dels requisits determinats en els respectius acords. L'acord amb la FEREDE diu que són ministres de culta de les esglésies pertanyents a la FEREDE «les persones físiques que estiguin dedicades, amb caràcter estable, a les funcions de culta o assistència religiosa i acreditin el compliment d'aquests requisits, mitjançant un certificat expedit per l'església respectiva, amb la conformitat de la Comissió Permanent de la FEREDE» (art. 3 de l'Acord).
- D'aquesta definició es desprèn que és decisiu que l'Església certifiqui la condició de ministre de culta, encara que no hagués estat designat i format seguint els procediments estatutaris establerts per la mateixa Església. Tot i així, l'Estat pot revisar la seva condició de ministre de culta comprovant que efectivament es dedica amb caràcter estable a les funcions de culta o assistència religiosa, ja que això és el que es desprèn de l'enunciat de la norma.
 - Segons l'article 6 de l'Acord, per a tot efecte legal «es consideren funcions de culta o assistència religiosa les dirigides directament a l'exercici del culta, l'administració de sagraments, la cura d'ànimes, la predicació de l'Evangelí i el magisteri religiós».
- «Els ministres de culta de les esglésies pertanyents a la FEREDE no estaran obligats a declarar sobre fets que els hagin estat revelats en l'exercici de funcions de culta o d'assistència religiosa» (art. 3).
- «D'acord amb el que disposa l'article 1 del Reial decret 2398/1977, de 27 d'agost, els ministres de culta de les esglésies pertanyents a la FEREDE que reuneixin els requisits expressats en l'article 3 del present Acord quedaran inclosos en el règim general de la Seguretat Social. Seran assimilats a treballadors per compte d'altri. Les esglésies respectives assumiran els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general de la Seguretat Social» (art. 5).
 - Aquest precepte ha estat desenvolupat pel Reial decret 369/1999, de 5 de març, sobre termes i condicions d'inclusió en el règim general de la Seguretat Social dels ministres de culta de les esglésies pertanyents a la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya.¹¹⁹

¹¹⁹ El Reial decret 822/2005, de 8 juliol, regula els termes i les condicions d'inclusió en el règim general de la Seguretat Social dels clergues de l'Església ortodoxa russa del Patriarcat de Moscou a Espanya, que

- D'acord amb el que estableix l'article 5 de l'Acord de cooperació, els ministres de culte de les esglésies pertanyents a la FEREDÉ queden assimilats a treballadors per compte d'altri, a l'efecte de la seva inclusió en el règim general de la Seguretat Social.
- A l'efecte del Reial decret s'entendrà per ministre de culte la persona que estigui dedicada, amb caràcter estable, a les funcions de culte o assistència religiosa, sempre que no les exerceixi a títol gratuït. L'acreditació de l'esmentada condició s'efectuarà mitjançant un certificat expedit per l'església o federació d'esglésies respectiva, degudament inscrita en el Registre d'Entitats Religioses. L'esmentat certificat s'haurà d'acompanyar de la conformitat de la Comissió Permanent de la FEREDÉ.
 - Aquesta norma reglamentària reproduceix la continguda en l'article 3 de l'Acord, llevat de l'exigència que el ministre de culte realitzi les seves funcions de forma remunerada. No s'entén la necessitat de donar una nova definició, sublegal en aquest cas, de ministre de culte ni que sigui a l'efecte de la seva afiliació en la Seguretat Social, ni l'exigència que realitzin les seves funcions de manera no gratuïta. Encara que ha de ser normal que els ministres de culte evangèlics siguin ocupats i contractats laboralment per les seves respectives comunitats.
- L'acció protectora serà la corresponent al règim general de la Seguretat Social, amb l'única exclusió de la protecció per atur. Les contingències de malaltia i d'accident, qualsevol que sigui el seu origen, es consideraran, en tot cas, com a comunes i no laborals, respectivament, i els serà d'aplicació el règim jurídic previst per a aquestes en el règim general de la Seguretat Social.
- En la cotització a la Seguretat Social s'aplicaran les normes comunes del règim general, però no existirà obligació de cotitzar respecte a la contingència d'atur al Fons de Garantia Salarial ni per formació professional.
- A l'efecte del que preveu el Reial decret, les respectives esglésies o federacions d'esglésies assumiran els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general.

no pertany a cap de les confessions o federacions amb què l'Estat ha subscrit acords de cooperació. No obstant això, la inscripció de l'esmentada Església ortodoxa en el RER, junt amb la generalització del règim de la Seguretat Social prevista al Reial decret 2398/1977, de 27 d'agost, pel qual es regula la seguretat social del clero (que estableix que els clergues de l'Església catòlica i altres ministres d'altres esglésies i confessions religioses degudament inscrites en el corresponent registre del Ministeri de Justícia quedaran inclosos en l'àmbit d'aplicació del règim general de la Seguretat Social en les condicions que reglamentàriament es determinin), justifiquen el reglament específic per als ministres de culte d'aquella Església ortodoxa, com també qualsevol reglament eventual i ulterior dirigit a qualsevol altra confessió inscrita en el RER, encara que no hagi subscrit cap acord amb l'Estat. Fora d'això, l'RD 822/2005 inclou els ministres de culte ortodoxos en el règim general de la Seguretat Social en condicions molt similars als altres ministres de culte la situació dels quals està regulada reglamentàriament.

14.2. Ministres de culte israelites: Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE

- Segons l'article 3 de l'Acord, «són ministres de culte de les comunitats pertanyents a la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya les persones físiques que, trobant-se en possessió de la titulació de rabí, exerceixin les seves funcions religioses amb caràcter estable i permanent i acreditin el compliment d'aquests requisits mitjançant un certificat expedit per la comunitat a què pertanyin, amb el visat de la Secretaria General de la FCI. Aquest certificat de la FCI podrà ser incorporat en el Registre d'Entitats Religioses».
 - L'única diferència en la definició del ministre de culte jueu, respecte del protestant, és l'exigència d'estar en possessió de la titulació de rabí. Aquest nou requisit segurament respon a les condicions que exigeix la mateixa confessió per poder ser rabí, és a dir, al procés intern de formació de la figura. El que no és clar és si l'Estat pot controlar que el rabí hagi seguit el procés de formació o simplement ha d'acceptar el que certifiquin la mateixa comunitat i la Federació de Comunitats Israelites (FCI).
 - Quant a les funcions pròpies de la religió jueva a exercir pels rabins, segons l'article 6 de l'Acord són «les que ho siguin d'acord amb la llei i la tradició jueves, entre altres les de religió que es deriven de la funció rabínica, de l'exercici del culte, de la prestació de serveis rituals, de la formació de rabins, de l'ensenyament de la religió jueva i de l'assistència religiosa».
 - A diferència de l'Acord amb la FEREDE, es produeix una nova remissió a conceptes purament confessionals —«la llei i la tradició jueves»— per a la definició d'un concepte civil —el que siguin funcions religioses a l'efecte de l'Acord. El que no se sap és si l'Estat podria o hauria de consultar la llei i la tradició jueves per decidir si un rabí compleix o no amb les funcions pròpies d'un ministre de culte, i, eventualment, negar-li la condició de tal a l'efecte legal oportú.
- Els ministres de culte de les comunitats pertanyents a la FCI no estaran obligats a declarar sobre fets que els hagin estat revelats en l'exercici de funcions de culte o d'assistència religiosa.¹²⁰
- Els qui puguin ser considerats ministres de culte de conformitat amb l'article 3 de l'Acord quedaran inclosos en el règim general de la Seguretat Social com a assimilats a treballadors per compte d'altri, en les mateixes condicions que la legislació vigent estableix per als clergues de l'Església catòlica, amb extensió de la protecció a la seva família, i seran les comunitats respectives les que assumiran els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general de la Seguretat Social.¹²¹
 - L'extensió de la Seguretat Social a la protecció de la família del rabí es deu a la circumstància que aquest sí que pot —fins i tot deu per la seva

¹²⁰ Art. 3 de l'Acord.

¹²¹ Art. 5 de l'Acord.

religió— contreure matrimoni, a diferència del ministre catòlic, que el té prohibit pel dret de l'Església.¹²²

14.3. Dirigents religiosos islàmics i imams: Acord de l'Estat espanyol amb la CIE

- Segons l'article 3 de l'Acord, a l'efecte legal, «són dirigents religiosos islàmics i imams de les comunitats islàmiques les persones físiques dedicades, amb caràcter estable, a la direcció de les comunitats a què es refereix l'article 1 del present Acord, a la direcció de l'oració, la formació i l'assistència religiosa islàmica i que acreditin el compliment d'aquests requisits mitjançant un certificat expedit per la comunitat a què pertanyin, amb la conformitat de la Comissió Islàmica d'Espanya».
 - «A l'efecte legal, són funcions islàmiques de culte, formació i assistència religiosa les que ho siguin d'acord amb la llei i la tradició islàmiques, emanades de l'Alcorà o de la sunna i protegides per la Llei Orgànica de Llibertat Religiosa» (art. 6).
- «En cap cas les persones expressades en el número anterior (els dirigents religiosos islàmics i imams de les comunitats islàmiques) no estaran obligades a declarar sobre fets que els hagin estat revelats en l'exercici de les seves funcions de culte o d'assistència religiosa islàmica, en els termes legalment establerts per al secret professional» (art. 3).
- Segons l'article 5 de l'Acord, «els dirigents religiosos islàmics i imams de les comunitats islàmiques quedaran inclosos en el règim general de la Seguretat Social, assimilats a treballadors per compte d'altri, i seran les comunitats islàmiques respectives les que assumeixin els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general de la Seguretat Social».
 - Aquest precepte ha estat desenvolupat pel Reial decret 176/2006, de 10 de febrer, sobre termes i condicions d'inclusió en el règim general de la Seguretat Social dels dirigents religiosos i imams de les comunitats integrades en la Comissió Islàmica d'Espanya:
 - D'acord amb el que estableix l'article 5 de l'Acord de cooperació inclòs com a annex a la Llei 24/1992, de 10 de novembre, queden assimilats a treballadors per compte d'altri, a l'efecte de la seva inclusió en el règim general de la Seguretat Social, els dirigents religiosos islàmics i els imams de les comunitats pertanyents a la CIE i inscrites en el RER, en els termes i les condicions establerts en el present Reial decret.
 - A l'efecte del Reial decret s'entendrà per dirigents religiosos islàmics i per imams les persones que, amb caràcter estable, es dediquin a la direcció de les comunitats islàmiques a què es refereix l'article anterior, a la direcció de l'oració, la formació i l'assistència religiosa islàmica, sempre que no exerceixin aquestes funcions a títol gratuït. L'acreditació dels esmentats requisits s'efectuarà mitjançant un certificat expedit per la comunitat respectiva, degudament inscrita en el Registre

¹²² Segons el c. 277, els clergues queden subjectes a guardar el celibat..

d'Entitats Religioses. L'esmentat certificat s'haurà d'acompanyar de la conformitat del secretari general de la Comissió Islàmica d'Espanya.

- L'acció protectora, pel que respecta al col·lectiu a què es refereix l'article anterior, serà la corresponent al règim general de la Seguretat Social, amb l'única exclusió de la protecció per desocupació. Les contingències de malaltia i d'accident, qualsevol que sigui el seu origen, es consideraran, en tot cas, com a comunes i no laborals, respectivament, i els serà d'aplicació el règim jurídic previst per a aquestes en el règim general de la Seguretat Social.
- En la cotització a la Seguretat Social s'aplicaran les normes comunes del règim general, però no existirà obligació de cotitzar respecte a la contingència de desocupació al Fons de Garantia Salarial ni per formació professional.
- A l'efecte del que preveu el Reial decret, les respectives comunitats assumiran els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general.

14.4. Ministres de culte de l'Església catòlica

- El ministre de culte catòlic es defineix per remissió a les normes del codi de dret canònic (CIC), que actuen com a pressupòsit per a l'aplicació de normes civils (p. ex., bisbe, ordinari, clergue, prevere, etc.).
- Segons l'article II.3 de l'Acord entre l'Estat espanyol i la Santa Seu de 1976, «en cap cas els clergues i els religiosos no podran ser requerits pels jutges o altres autoritats per donar informació sobre persones o matèries de què hagin tingut coneixement per raó del seu ministeri».
- La Seguretat Social dels ministres de culte (clergues diocesans) de l'Església catòlica està regulada en el Reial decret 2398/1977, de 27 d'agost, que els assimila a treballadors per compte d'altri, a l'efecte de la seva inclusió en el règim general de la Seguretat Social, sota les condicions següents:
 - L'acció protectora és la corresponent al règim general de la Seguretat Social, amb les exclusions següents:
 - Incapacitat laboral transitòria i invalidesa provisional i subsidi per recuperació professional.
 - Protecció a la família.
 - Desocupació.
 - Les contingències de malaltia i d'accident, qualsevol que sigui el seu origen, es consideraran en tot cas com a comunes i no laborals, respectivament, i els serà d'aplicació el règim jurídic previst per a aquestes en el règim general de la Seguretat Social (art. 2).
 - Les diòcesis assumeixen els drets i les obligacions establerts per als empresaris en el règim general de la Seguretat Social.

- El Reial decret 2398/1977 està desplegat per l'Ordre de 19 desembre de 1977, que regula determinats aspectes relatius a la inclusió del clergat diocesà de l'Església catòlica en el règim general de la Seguretat Social.
- Per la seva part, el Reial decret 3325/1981, de 29 de desembre, regula la inclusió dels religiosos i religioses (de dret pontifici) de l'Església catòlica en el règim especial de treballadors autònoms.
 - Aquest Reial decret està desplegat per l'Ordre de 19 d'abril de 1983.
 - I per l'Ordre TAS/820/2004, de 12 març, es produeix la incorporació al règim especial de la Seguretat Social dels treballadors per compte propi o autònoms dels religiosos de dret diocesà de l'Església catòlica.

15. LLOCS DE CULTE I CEMENTIRIS

15.1. Normativa acordada

15.1.1. Llocs de culte evangèlics (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FEREDE)

- **Definició legal de lloc de culte:** «Amb caràcter general, són llocs de culte de les esglésies pertanyents a la FEREDE els edificis o locals que estiguin destinats de forma permanent i exclusiva a les funcions de culte o assistència religiosa, quan així ho certifiqui l'església respectiva amb la conformitat de la Comissió Permanent de la FEREDE» (art. 2.1).
- **Garanties d'indemnitat:**
 - **Inviolabilitat:** «Els llocs de culte de les esglésies pertanyents a la FEREDE tenen inviolabilitat en els termes establerts en les lleis» (art. 2.2).
 - **Expropiació forçosa:** «En cas d'expropiació forçosa, haurà de ser escoltada prèviament la Comissió Permanent de la FEREDE, llevat de raons d'urgència, seguretat i defensa nacionals o greus d'ordre o seguretat públics» (art. 2.3).
 - **Demolició:** Els llocs de culte de les esglésies pertanyents a la FEREDE no podran ser demolits sense ser privats prèviament del seu caràcter religiós, a excepció dels casos previstos en les lleis, per raó d'urgència o perill» (art. 2.4).

15.1.2. Llocs de culte jueus (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE)

- **Definició legal de lloc de culte:** «Amb caràcter general, són llocs de culte de les comunitats pertanyents a la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya els edificis o locals que estiguin destinats de forma permanent i exclusiva a les funcions de culte, formació o assistència religiosa, quan així ho certifiqui la comunitat respectiva amb la conformitat de la Secretaria General de la FCI» (art. 2.1).
- **Garanties d'indemnitat:**
 - **Inviolabilitat:** «Els llocs de culte de les comunitats pertanyents a la FCI tenen inviolabilitat en els termes establerts en les lleis» (art. 2.2).
 - **Expropiació forçosa:** «En cas d'expropiació forçosa, haurà de ser escoltada prèviament la Secretaria General de la FCI» (art. 2.3).
 - **Demolició:** «Els llocs de culte de les comunitats pertanyents a la FCI no podran ser demolits sense ser privats prèviament del seu caràcter sagrat, a excepció dels casos previstos en les lleis per raó d'urgència o perill» (art. 2.4).
 - **Registre:** «Els llocs de culte podran ser objecte d'inscripció en el Registre d'Entitats Religioses» (art. 2.5).

- **Cementiris jueus:** «Els cementiris jueus tindran els beneficis legals que aquest article estableix per als llocs de culte. Es reconeix a les comunitats israelites pertanyents a la FCI el dret a la concessió de parcel·les reservades per als enterraments jueus als cementiris municipals, així com el dret de posseir cementiris jueus privats, amb subjecció al que disposi la legislació de règim local i de sanitat. S'adoptaran les mesures oportunes per al compliment de les regles tradicionals jueves, relatives a inhumacions, sepultures i ritus funeraris, que es realitzaran amb intervenció de la comunitat jueva local. Es reconeix el dret a traslladar als cementiris pertanyents a les comunitats israelites els cossos dels difunts jueus, tant dels actualment inhumats en cementiris municipals com d'aquells la mort dels quals es produeixi en una localitat en la qual no hi hagi cementiri jueu» (art. 2.6).

15.1.3. Llocs de culte musulmans (article 2 de l'Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE)

- **Definició legal de lloc de culte:** «Amb caràcter general, són mesquites o llocs de culte de les comunitats islàmiques pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya els edificis o locals destinats de forma exclusiva a la pràctica habitual de l'oració, la formació o l'assistència religiosa islàmica, quan així ho certifiqui la comunitat respectiva, amb la conformitat de l'esmentada Comissió» (art. 2.1).
- **Garanties d'indemnitat:**
 - **Inviolabilitat.** «Els llocs de culte de les comunitats islàmiques membres de la Comissió Islàmica d'Espanya gaudeixen d'inviolabilitat en els termes establerts per les lleis» (art. 2.2).¹²³
 - **Expropiació forçosa.** «En cas d'expropiació forçosa haurà de ser escoltada prèviament la Comissió Islàmica d'Espanya, i els llocs de culte no podran ser demolits sense ser privats prèviament del seu caràcter sagrat, a excepció dels casos previstos en les lleis, per raons d'urgència o perill. També quedaran exceptuats de l'ocupació temporal i imposició de servituds en els termes previstos en l'article 119 de la Llei d'expropiació forçosa» (art. 2.2).
 - **Registre.** «Els llocs de culte podran ser objecte d'inscripció en el Registre d'Entitats Religioses» (art. 2.4).
- **Cementiris islàmics:** «Els cementiris islàmics tindran els beneficis legals que estableix el número 2 d'aquest mateix article per als llocs de culte [...]. Es reconeix a les comunitats islàmiques pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya el dret a la concessió de parcel·les reservades per als enterraments islàmics als cementiris municipals, així com el dret a posseir cementiris islàmics propis. S'adoptaran les mesures oportunes per al compliment de les regles tradicionals islàmiques relatives a inhumacions, sepultures i ritus funeraris, que es realitzaran amb intervenció de la comunitat islàmica local. Es reconeix el dret a traslladar als cementiris pertanyents a les comunitats islàmiques els cossos dels difunts musulmans, tant els actualment inhumats en cementiris municipals com els d'aquells la mort dels quals es produeixi en una localitat en la qual no hi hagi

¹²³ La garantia d'inviolabilitat s'estén als arxius i altres documents pertanyents a la Comissió Islàmica d'Espanya, així com a les seves comunitats membres (art. 2.3 de l'Acord amb la CIE).

cementiri islàmic, amb subjecció al que disposi la legislació de règim local i de sanitat» (art. 2.5).

15.1.4. Llocs de culte catòlics (article 1.5 de l'Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre afers jurídics)

- «Els llocs de culte tenen garantida la seva inviolabilitat d'acord amb les lleis. No podran ser demolits sense ser privats prèviament del seu caràcter sagrat. En cas de la seva expropiació forçosa, caldrà escoltar abans l'autoritat eclesiàstica competent.»
 - Com que no existeix una definició legal de lloc de culte catòlic, cal entendre que ho serà el que sigui erigit com a tal de conformitat amb el dret canònic, si bé el tradicional i públic coneixement del caràcter de lloc de culte de la majoria dels temples pertanyents a l'Església justifica l'absència d'una previsió legal semblant a la continguda en els acords amb les confessions minoritàries.

15.2. Normativa estatal

15.2.1. Normativa estatal central

15.2.1.1. Reial decret 2159/1978, de 23 de juny. Reglament de planejament per al desplegament de la Llei sobre règim del sòl i ordenació urbana (desplega la Llei sobre règim del sòl i ordenació urbana de 1976)

- Als plans **generals municipals d'ordenació urbana**, instrument d'ordenació integral del territori que inclou un o diversos termes municipals complets, correspon determinar els elements fonamentals de l'estructura general adoptada per a l'ordenació urbanística del territori (art. 15 del Reglament).
 - Dins de les determinacions de caràcter general que han de contenir els plans generals municipals d'ordenació hi ha la de l'estructura general i orgànica del territori, integrada pels elements determinants del desenvolupament urbà i, en particular, pel sistema general de comunicació i les seves zones de protecció; la d'espais lliures destinats a parcs públics i zones verdes en proporció no inferior a cinc metres quadrats per habitant, i la d'equipament comunitari i per a centres públics (art. 19.1.b del Reglament).
 - Dins dels elements fonamentals de l'estructura general i orgànica de l'ordenació del territori, el pla general ha de definir, entre altres coses, i com ja s'ha dit, el sistema general d'equipament comunitari, que comprendrà tots els centres al servei de tota la població destinats a usos diversos d'interès comunitari, entre els quals es troben els sanitaris, assistencials, religiosos i cementiris (art. 25 del Reglament). Aquests equipaments es fixaran en funció de les necessitats del conjunt de la població a la qual han de servir, i haurà de quedar garantida en el pla general l'obtenció del sistema general i l'equipament comunitari, qualssevol que

siguin les característiques de les unitats de planejament que es proposin.

- Els plans generals municipals d'ordenació també contenen, com a determinacions de caràcter general, la classificació del sòl (art. 19.1.a del Reglament). I dins del que es classifiqui com a sòl urbà, els plans generals contindran, a més de les determinacions de caràcter general, les determinacions corresponents a l'emplaçament reservat per a temples, centres docents, públics o privats, assistencials i sanitaris i altres serveis d'interès públic i social que formin part de l'equip urbà comunitari, en proporció adequada a les necessitats col·lectives i a les característiques socioeconòmiques de la població (art. 29.1.i del Reglament).
- També els plans parcials contindran, entre d'altres, les determinacions corresponents a emplaçaments reservats per a temples, centres assistencials i sanitaris i altres serveis d'interès públic i social (art. 45.1.i del Reglament).
- Quant a la situació concreta de les àrees destinades a l'equipament que hagin de reservar-se per a temples, centres assistencials, sanitaris, parcs esportius i altres serveis d'interès públic i social, quan l'ús dominant ho exigeixi, s'establirà estudiant-la en relació amb les xarxes viària i de transeünts, a fi de garantir la seva accessibilitat i obtenir la seva integració en l'estructura urbanística del pla (art. 51 del Reglament).

15.2.1.2. Llei 49/1978, de 3 novembre, d'enterrament en cementiris municipals

- Malgrat la carència d'exposició de motius, aquesta Llei sembla que té la virtualitat d'aplicar l'imminent (per no proclamat encara constitucionalment) principi de no-discriminació per motius religiosos en l'espai dels cementiris. Per aquest motiu la Llei obre amb la proclamació de l'obligació dels ajuntaments que els enterraments que s'efectuïn als seus cementiris es realitzin sense cap discriminació per raons de religió ni per qualssevol altres (art. 1). A aquest efecte, mana als ajuntaments, en els cementiris municipals on hi hagués llocs separats destinats als que fins ara es denominaven cementiris civils, restablir la comunicació amb la resta del cementiri; i revisar les seves ordenances i reglaments per excloure les restriccions que poguessin contenir al principi de no-discriminació, tant en el règim de cementiris com en el dels serveis funeraris (disposicions transitòries primera i segona).
- La Llei es refereix a la possibilitat de practicar ritus funeraris sobre cada sepultura de conformitat amb el que hagués disposat el difunt o amb el que la família determini, i també a la possibilitat de celebrar actes de culte a les capelles o llocs destinats al culte en els esmentats cementiris, a l'efecte de la qual cosa s'hi autoritzarà als qui ho sol·licitin l'establiment de les capelles o llocs de culte (art. 2 de la Llei).
- Finalment, la Llei mana als ajuntaments que construeixin cementiris municipals quan en el seu terme no hi hagi lloc d'enterrament en el qual pugui complir-se el que disposa la mateixa Llei, és a dir, quan no es pugui assegurar la pràctica d'un enterrament sense discriminació per motius religiosos o anàlegs.

15.2.2. Legislació autonòmica. Catalunya: Llei 2/2002, de 14 març, d'urbanisme

- Segons l'article 148.3.a de la Constitució espanyola, les comunitats autònomes poden assumir competències en matèria d'ordenació del territori, urbanisme i habitatge. Això vol dir que a través dels seus respectius estatuts les comunitats autònomes poden assumir competències exclusives en aquestes matèries, com així ha fet Catalunya a través de l'article 149 del seu Estatut d'autonomia, aprovat mitjançant la Llei orgànica 6/2006, de 19 de juliol.¹²⁴
- Els plans d'ordenació urbanística municipal són l'instrument d'ordenació urbanística integral del territori d'un o més municipis (art. 57 de la Llei d'urbanisme de Catalunya).
- Correspon als plans d'ordenació urbanística municipal, com a mínim, entre altres coses, c) Definir l'estructura general que s'ha d'adoptar per a l'ordenació urbanística del territori (art. 57). Aquesta estructura general i model de territori, la desenvolupen els plans d'ordenació urbanística municipal per a cada classe de sòl (art. 58 de la Llei).
- Segons l'article 34.1 de la Llei d'urbanisme de Catalunya, l'estructura general del territori la configuren els sistemes urbanístics generals, que estan integrats pels terrenys que el planejament urbanístic reserva per a les comunicacions, per als equipaments comunitaris i per als espais lliures públics, si el seu nivell de servei és d'àmbit municipal o superior.¹²⁵
 - I el sistema urbanístic d'equipaments comunitaris comprèn els centres públics, els equipaments de caràcter religiós, cultural, docent, esportiu, sanitari, assistencial, de serveis tècnics i de transport i altres equipaments d'interès públic o d'interès social» (art. 34.4).
- Segons l'article 58 de la Llei, els plans d'ordenació urbanística municipal en sòl urbà apliquen les tècniques de qualificació o zonificació del sòl i de reserva o afectació d'aquest per a sistemes urbanístics generals i locals, i respecten en tot cas la proporció adequada a les necessitats de la població.

¹²⁴ Segons el mateix Estatut, que la competència sigui exclusiva significa que correspon a la Generalitat de Catalunya de manera íntegra la potestat legislativa, la potestat reglamentària i la funció executiva; que únicament a la Generalitat correspon l'exercici d'aquestes potestats i funcions, mitjançant les quals pot establir polítiques pròpies, i que el dret català, en matèria de les competències exclusives de la Generalitat, és el dret aplicable al seu territori amb preferència sobre qualsevol altre.

¹²⁵ Els sistemes urbanístics locals es defineixen en l'art. 34.2 de manera semblant, però es refereixen a «un àmbit d'actuació de sòl urbà o de sòl urbanitzable delimitat o el conjunt de sòl urbà d'un municipi, d'acord amb el que estableixi, en aquest últim cas, el pla d'ordenació urbanística municipal o el programa d'actuació urbanística municipal».

16. ALTRES QÜESTIONS CULTURALS

16.1. Acord de 3 de gener de 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu sobre ensenyament i afers culturals

16.1.1. Mitjans de comunicació social

- Salvaguardant els principis de llibertat religiosa i d'expressió, l'Estat vetllarà perquè siguin respectats en els seus mitjans de comunicació social els sentiments dels catòlics i establirà els corresponents acords sobre aquestes matèries amb la Conferència Episcopal Espanyola (art. 14 de l'AEAC).
 - En relació amb aquesta matèria, la Llei 4/1980, de 10 gener, de l'Estatut de la radiodifusió i la televisió, estableix, en l'article 4, que l'activitat dels mitjans de comunicació social de l'Estat s'inspirarà, entre altres principis, en el del respecte al pluralisme polític, religiós, social, cultural i lingüístic, i, en l'article 24, molt més interessant, que la disposició d'espais a RCE, RNE i TVE es concretarà de manera que accedeixin a aquests mitjans de comunicació els grups socials i polítics més significatius, tenint en compte criteris objectius, com la representació parlamentària, la implantació sindical, l'àmbit territorial d'actuació i altres de similars. Resulta obvi que per la seva implantació l'Església catòlica té dret a tenir presència en la programació de la ràdio i la televisió públiques. Fora d'aquestes previsions, aquesta matèria no ha rebut cap altre desenvolupament ni n'ha estat subscrit cap acord amb l'Església.

16.1.2. Patrimoni històric artístic i documental

- L'Església reitera la seva voluntat de continuar posant al servei de la societat el seu patrimoni històric, artístic i documental i concertarà amb l'Estat les bases per fer efectius l'interès comú i la col·laboració d'ambdues parts, a fi de preservar, donar a conèixer i catalogar aquest patrimoni cultural en possessió de l'Església, de facilitar la seva contemplació i estudi, d'aconseguir la seva millor conservació i d'impedir qualsevol classe de pèrdues en el marc de l'article 46 de la Constitució (art. 15 de l'AEAC).
 - Per donar compliment a aquest precepte es va crear una comissió mixta que el 30 d'octubre de 1980 va aprovar els criteris bàsics per fer efectiu l'interès comú de l'Estat i l'Església sobre els béns culturals dels quals són titulars «per qualsevol dret o relació jurídica» persones jurídiques eclesiàstiques. En aquestes bases l'Estat reconeix la importància religiosa i cultural dels béns, així com la funció primordial de culte i fins religiosos de molts d'aquests béns, que haurà de ser respectada, de la mateixa manera que l'Església reitera la seva voluntat de continuar posant-los al servei cultural del poble espanyol, i es compromet a cuidar-los i usar-los de conformitat amb el seu valor cultural. L'Estat, així mateix, es compromet a una cooperació eficaç, tècnica i econòmica, per a la conservació i l'enriquiment d'aquest patrimoni, atenent al seu interès i les limitacions (referents a ús, gaudi i disposició) que disposen les lleis

sobre aquest tipus de patrimonis. Aquests criteris bàsics estableixen com a «primer estadi de la cooperació tècnica i econòmica» la realització d'un «inventari» de tots els béns de caràcter historicoartístic i documental, així com també d'una relació d'arxius i biblioteques eclesiàstics d'interès històric, artístic o bibliogràfic. Mitjançant l'Acord de 30 de març de 1982 la comissió mixta per al desenvolupament de l'AEAC va establir les normes per a la millor realització de l'inventari.

- A partir d'aquestes normes bàsiques, les diverses autoritats competents de l'Estat (administracions central, autonòmica i local) i de l'Església (diòcesi, bàsicament), poden estipular acords per a la millor conservació, ús i gaudi de tot aquest patrimoni eclesiàstic.

16.2. Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la FCIE¹²⁶

16.2.1. Patrimoni històric, artístic i cultural jueu

- «L'Estat i la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya col·laboraran en la conservació i foment del patrimoni històric, artístic i cultural jueu, que continuarà al servei de la societat, per a la seva contemplació i estudi [...]. L'esmentada col·laboració s'estendrà a la realització del catàleg i inventari del patrimoni referit, així com a la creació de patronats, fundacions o un altre tipus d'institucions de caràcter cultural» (art. 13).
 - Sobre el patrimoni cultural jueu existeix un idèntic interès i unes idèntiques previsions que respecte del patrimoni cultural catòlic (v. *supra*), i succeirà el mateix respecte del patrimoni cultural islàmic (v. *infra*).

16.2.2. Denominacions de productes alimentaris i cosmètics

- «D'acord amb la dimensió espiritual i les particularitats específiques de la tradició jueva, les denominacions “Casher” i les seves variants “Kasher”, “Kosher”, “Kashrut” i aquestes associades als termes “U”, “K” o “Parve” són les que serveixen per distingir els productes alimentaris i cosmètics elaborats d'acord amb la llei jueva [...]. Per a la protecció de l'ús correcte d'aquestes denominacions, la FCIE haurà de sol·licitar i obtenir del Registre de la Propietat Industrial els registres de marca corresponents, d'acord amb la normativa legal vigent. Complerts els requisits anteriors, aquests productes, a l'efecte de comercialització, importació i exportació, tindran la garantia d'haver estat elaborats d'acord amb la llei i la tradició jueves quan portin als seus envasos el corresponent distintiu de la FCI» (art. 14).

¹²⁶ En el cas de l'Acord amb la FERED, a part de l'ensenyament de la religió no es preveuen altres aspectes culturals, la qual cosa és a causa de la mateixa idiosincràsia del protestantisme a Espanya (és probable que no existeixi un patrimoni històric, artístic i cultural d'interès general, i tampoc no reclamen els protestants el reconeixement de cap altra singularitat cultural). En el cas de jueus i musulmans, d'acord amb la regulació continguda en els acords, és probable que hi hagi uns béns culturals a les seves mans que siguin d'interès general, així com també reclamen la protecció de determinades singularitats culturals, com la distinció de productes pel seu origen.

- La protecció de la denominació dels productes alimentaris i cosmètics elaborats d'acord amb la llei jueva es dispensa a través de la Llei 17/2001, de 7 de desembre, de marques, ja que l'Acord condiona la protecció a la inscripció de la marca en el Registre de la Propietat Industrial (actualment, Oficina Espanyola de Patents i Marques). Serà mitjançant el registre, de conformitat amb les prescripcions de la Llei de marques, que s'adquirirà el dret de propietat sobre la marca o denominació («Casher» i les seves variants). Vista la remissió de l'Acord al dret sobre la propietat industrial, ens podem preguntar si aquell fa alguna aportació substantiva al dret de marques. Sembla excessiva una interpretació en el sentit que l'Acord reserva a la FCI el dret a obtenir el registre de la marca «Casher», de tal manera que només aquesta entitat pugui utilitzar la marca en el tràfic econòmic. D'altra banda, tal com està descrita en l'Acord, la denominació «Casher», i les seves derivades, sembla que siguin una «marca de garantia» de les previstes en l'article 68 de la Llei de marques, de tal manera que, sent el seu titular la FCI, la marca o denominació s'utilitzaria sota el control i autorització del seu titular.

16.2.3. Sacrifici d'animals

- «El sacrifici d'animals que es realitzi d'acord amb les lleis jueves haurà de respectar la normativa sanitària vigent» (art. 14).
 - En aquest cas, la remissió explícita i escaçada a les lleis generals de sanitat impedeix que el sacrifici d'animals (matança d'animals per al consum humà) pugui realitzar-se prescindint de cap norma civil. Només la coincidència de les lleis religioses amb les civils permetrà l'aplicació de les primeres.

16.3. Acord de cooperació de l'Estat espanyol amb la CIE

16.3.1. Patrimoni històric, artístic i cultural

- «L'Estat i la CIE col·laboraran en la conservació i foment del patrimoni històric, artístic i cultural islàmic, que continuarà al servei de la societat, per a la seva contemplació i estudi [...]. L'esmentada col·laboració s'estendrà a la realització del catàleg i inventari del patrimoni referit, així com a la creació de patronats, fundacions o un altre tipus d'institucions de caràcter cultural» (art. 13).¹²⁷

16.3.2. Denominació de productes alimentaris

- «D'acord amb la dimensió espiritual i les particularitats específiques de la llei islàmica, les denominacions «Halal» són les que serveixen per distingir els productes alimentaris elaborats d'acord amb la llei islàmica [...]. Per a la protecció de l'ús correcte d'aquestes denominacions, la CIE haurà de sol·licitar i obtenir del Registre de la Propietat Industrial els registres de marca corresponents, d'acord amb la normativa legal vigent [...]. Complerts els

¹²⁷ V. *supra*, comentaris de l'Acord amb l'FCI.

requisits anteriors, aquests productes, a l'efecte de comercialització, importació i exportació, tindran la garantia d'haver estat elaborats d'acord amb la (Llei i la tradició jueves; Llei islàmica) quan portin als seus envasos el corresponent distintiu de la CIE.»¹²⁸

16.3.3. Sacrifici d'animals

- «El sacrifici d'animals que es realitzi d'acord amb les (lleis jueves; lleis islàmiques) haurà de respectar la normativa sanitària vigent» (art. 14).¹²⁹

16.3.4. Alimentació en centres públics

- «L'alimentació dels internats en centres o establiments públics i dependències militars i la dels alumnes musulmans dels centres docents públics i privats concertats que ho sol·licitin es procurarà adequar als preceptes religiosos islàmics, així com l'horari dels àpats durant el mes de dejuni (Ramadà)» (art. 14 de l'Acord de cooperació amb la CIE).
 - Del precepte contingut en l'Acord, sembla que es desprèn una inversió de la càrrega de la prova, de tal manera que a l'Administració correspondrà demostrar que en un cas concret no ha pogut adequar l'alimentació als preceptes religiosos islàmics.
 - L'article 230 del Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari, estableix, en congruència amb l'acordat, que «l'autoritat penitenciària facilitarà que els fidels puguin respectar l'alimentació, els ritus i els dies de festa de la seva respectiva confessió, sempre que ho permetin les disponibilitats pressupostàries, la seguretat i la vida del centre i els drets fonamentals dels interns restants».

¹²⁸ Ídem.

¹²⁹ Ídem.

APÈNDIX

17. DRET ECLESIASTIC COMPARAT: MODELS ACTUALS DE DRET ECLESIASTIC EN L'ÀMBIT DE LA UNIÓ EUROPEA¹³⁰

- Convé en aquest punt reflexionar sobre la relació existent entre el concepte de «model d'Estat» quant al tractament del factor religió present en la societat i el mateix concepte de dret eclesiàstic. Es pot pensar que en qualsevol estat hi ha un dret eclesiàstic, de la mateixa manera que existeix un dret civil o un dret penal. Realment no sabem si en qualsevol estat hi ha un dret civil i un dret penal com els coneixem a Espanya. Quant al dret eclesiàstic, sembla que no a tot arreu coneixen aquest dret, ja sigui com a disciplina acadèmica, ja sigui com a ciència jurídica, ja sigui el que vulgui que sigui que pugui merèixer una consideració jurídica específica. Tanmateix, no sembla que pugui donar-se cap dificultat per descriure en cada estat un «model» quant al tractament del factor religió, perquè són coses diferents. També dependrà, òbviament, del concepte de dret eclesiàstic que es manegi. Posem un exemple. Un país que respecti la llibertat religiosa i es declari laic, però que no hagi regulat cap matèria d'interès comú de l'Estat i de les confessions religioses —per exemple, seria una matèria d'interès comú l'assistència religiosa en els centres penitenciaris o en les forces armades—, tindrà dret eclesiàstic? No sembla que pugui admetre's que un estat que es limita a proclamar aquells principis, però sense prestar cap atenció específica en la regulació de matèries que són d'interès de les confessions religioses, disposi d'un dret eclesiàstic. Un estat que no tracta específicament el factor religió, que no el considera amb normes jurídiques diferents, difícilment podrem dir que tingui un dret eclesiàstic.
- Des del nostre punt de vista, que hi hagi dret eclesiàstic té molt a veure amb l'assumpció del principi de cooperació amb les confessions per part dels estats. La qual cosa exigeix com a pas previ considerar d'una manera específica les creences de la societat i les confessions que representen aquestes creences. Només a través de la cooperació amb les confessions es podran establir les qüestions que interessin alhora a aquestes i a l'Estat, les matèries d'interès comú sobre les quals establir una regulació. Aquestes matèries interessin a les confessions, per raons òbvies, i si interessin a l'Estat no és per raons religioses, ja que partim del pressupòsit d'estats laics o neutrals, sinó perquè produeixen algun tipus de benefici social al conjunt de la població, benefici que sovint és intangible —per exemple, la contribució a la pau social o al benestar dels ciutadans— però que també pot ser tangible —per exemple, quan les confessions posen a disposició de tota la societat el seu patrimoni cultural.
- Un dret eclesiàstic unilateral de l'Estat, d'altra banda, no té sentit, excepte per regular les condicions legals sota les quals calgui considerar les confessions religioses (adquisició de personalitat jurídica i reconeixement de la seva autonomia), regulació que no s'adoptarà si no es volen tenir relacions amb les esmentades confessions. Per acordar, prèviament cal considerar. I si no s'acorda amb les confessions, com se sabrà què interessa als ciutadans creients?

17.1. ALEMANYA: principals trets del dret eclesiàstic alemany¹³¹

¹³⁰ Abans de l'última ampliació.

- Estadístiques oficials sobre una població de 80 milions d'habitants (1993):
 - Evangèlics: 28,9 milions
 - Catòlics: 28,1 milions
 - Musulmans: 1,65 milions (0,1 milions són alemanys)
 - Jueus: 37.000
 - No professen: 16 milions.
- Principis constitucionals del dret eclesiàstic alemany (model d'Estat quant al tractament del factor religiós):
 - Llibertat religiosa
 - L'article 4 de la Llei fonamental de la República Federal d'Alemanya del 23 de maig de 1949¹³² diu que «la llibertat de creença i de consciència i la llibertat de confessió religiosa i ideològica són inviolables», així com també que «es garantirà el lliure exercici del culte».
 - El mateix article 4 integra dins de la llibertat de consciència l'objecció de consciència al servei militar: «Ningú no podrà ser obligat, contra la seva consciència, a realitzar el servei militar amb armes. La regulació es farà per una llei federal.»
 - Altres manifestacions del dret fonamental de llibertat religiosa es troben a la Constitució de Weimar (1919):¹³³ «Ningú no està obligat a manifestar les seves conviccions religioses. Les autoritats no tindran el dret de preguntar sobre la pertinença a una comunitat religiosa, llevat que d'això depenguin drets i deures, o així ho exigeixi una enquesta estadística disposada per llei [...]. Ningú no podrà ser forçat a un acte o celebració religiosa, o a participar en pràctiques religioses o a emprar una fórmula religiosa de jurament» (art. 136).
 - Igualtat religiosa
 - El principi d'igualtat en matèria religiosa és establert en l'article 3 de la Llei fonamental de Bonn: «Totes les persones són iguals davant de la llei [...]. Ningú no podrà ser perjudicat ni afavorit a causa del seu sexe, la seva ascendència, la seva raça, el seu idioma, la seva pàtria i el seu origen, les seves creences i les

¹³¹ Per a l'explicació dels principals aspectes dels drets eclesiàstics dels estats de la Unió Europea s'ha tingut en compte el text següent: GERHARD ROBBERS, *Estado e Iglesia en la Unión Europea*, Madrid, Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, Servicio de Publicaciones, 1996 (en col·laboració amb el Consorci Europeu per a l'Estudi de les Relacions Estat-Església). Per la seva part, tots els textos constitucionals dels estats de la Unió Europea es poden trobar a l'adreça següent: <http://constitucion.rediris.es/PortadaDERECONS.html>.

¹³² La Llei fonamental de Bonn de 1949 és la Constitució federal alemanya, la qual incorpora, com a constitucionals, els art. 136 a 141 de l'antiga Constitució de Weimar de 1919, que es refereixen al tractament de la qüestió religiosa.

¹³³ L'art. 140 de la Llei fonamental de Bonn declara les disposicions dels articles 136, 137, 138, 139 i 141 de la Constitució alemanya de l'11 d'agost de 1919 com a part integrant d'aquella Llei fonamental, i es refereixen a la religió i a les societats religioses.

seves concepcions religioses o polítiques. Ningú no podrà ser perjudicat a causa d'un impediment físic.

- La Constitució de Weimar també conté manifestacions del principi d'igualtat en l'article 136: «Els drets i deures civils i cívics no seran condicionats ni limitats per l'exercici de la llibertat de culte [...]. Gaudir dels drets civils i cívics, així com l'admissió als càrrecs públics, són independents de la confessió religiosa.»
- Separació (laïcisme o aconfessionalitat)
 - Aquest principi, contingut en l'article 137 de la Constitució de Weimar, està expressat de tal manera que es noti la ruptura amb la tradició alemanya d'Estat confessional protestant: «No existeix una Església d'Estat.»
- Cooperació amb les confessions:
 - El principi de cooperació amb les confessions es manifesta en la regulació de les «societats religioses» que contenen els articles 137 i següents de la Constitució de Weimar, que es refereixen a la seva llibertat d'associació, la seva capacitat jurídica, la seva autonomia, la seva capacitat per ser corporacions de dret públic i percebre impostos (amb base al cens de contribuents civils) i el seu dret a prestar assistència religiosa en els hospitals, els establiments penals o altres establiments públics.
 - El desenvolupament del principi queda plasmat en els concordats (Església catòlica, vigent el de 1933) i acords amb les altres confessions, que s'ocupen de les matèries següents:
 - Nomenament de bisbes
 - Garantia i organització de les classes de religió
 - Assistència religiosa en les forces armades
 - Finançament de les confessions
 - Estatut jurídic.
- Regulació bàsica en matèries concretes d'interès comú.
 - Estatut de les confessions. Existeixen dos tipus de confessions:
 - Corporacions de dret públic (no són Administració)
 - Associacions de dret privat (comunes).
 - Ensenyament de la religió:
 - Protegida constitucionalment
 - Assignatura ordinària en els plans d'estudis
 - Voluntària.
 - Facultats de teologia:
 - Públiques i cogestionades (Estat-confessions).
 - Finançament. Fonts:

- Ajut estatal directe
- Impostos eclesiàstics (pagats pels fidels)
- Ajuts indirectes (per a la realització d'activitats d'interès general).

17.2. ÀUSTRIA:¹³⁴ Principals característiques del dret eclesiàstic austríac

- Estadístiques (1991)
 - Gairebé un 80 % de la població es declara catòlica
 - Protestants, musulmans i altres confessions són minoritaris.
- Principis constitucionals¹³⁵
 - Principi (dret) de llibertat de consciència i de religió.
 - L'article 14 de la Llei constitucional de 1867 garanteix a tots els individus una completa llibertat de consciència i de creences, sense que el gaudi dels drets civils o el compliment de les obligacions civils depengui de les creences religioses. Així mateix declara que ningú no podrà ser obligat a practicar actes de culte o a participar-hi, en la mesura que ningú no està subordinat a cap autoritat eclesiàstica.
 - Principi d'igualtat i no-discriminació per raó de religió:
 - L'article 7 de la Llei constitucional de 1920 declara a tots els nacionals de la federació iguals davant de la llei, amb exclusió de qualsevol privilegi basat en circumstàncies com el naixement, el sexe, l'estat civil, la classe social o la religió.
 - Principi d'autonomia de les confessions (reconegudes):
 - L'article 15 de la Llei constitucional de 1867 reconeix el dret de llibertat religiosa i l'autonomia de tota església i societat religiosa reconeguda per la llei.
 - D'aquí s'interpreta un principi de neutralitat o aconfessionalitat.
 - No se'n deriva, tanmateix, un principi de separació. La referència a un eventual «reconeixement» de les confessions, la referència en l'article 17 de la Norma fonamental al paper de les confessions en la instrucció religiosa a les escoles i la resta de disposicions infraconstitucionals porten a interpretar un principi de cooperació: la religió i les esglésies i confessions són considerades positivament i influeixen en l'àmbit públic.

¹³⁴ A Àustria hi ha dos textos amb caràcter fonamental, una Llei constitucional federal de 1920 i una Llei bàsica sobre drets generals dels austríacs de 1867, Llei declarada constitucional de la federació per la Llei constitucional de 1920.

¹³⁵ Continguts en la Llei de drets fonamentals de 1867.

- El dret a la instrucció religiosa dins de l'escola també té rang constitucional, en la mesura que l'article 17 de la Llei de 1867 atribueix a cada església i societat religiosa la tasca d'impartir la instrucció religiosa a l'escola.
- Fonts del dret eclesiàstic austríac:
 - Constitució de 1920
 - Únicament declara el principi d'igualtat religiosa (art. 7).
 - Llei constitucional de 1867:
 - Conté les principals normes del dret constitucional austríac en matèria eclesiàstica.
 - Acords amb la Santa Seu
 - És un dret eclesiàstic particular de l'Església catòlica a Àustria.
 - Són acords bilaterals de dret internacional.
 - Normes de rang legal:
 - Llei de 20 de maig de 1874 relativa al reconeixement legal de les confessions religioses.¹³⁶
 - Moltes lleis contenen prescripcions de dret eclesiàstic (considerat doctrinalment com un «dret transversal»).
- Estatut jurídic de les esglésies i confessions religioses: depèn del tipus de confessió:
 - Les reconegudes anteriorment a la Llei de 20 de maig de 1874 tenen un estatut determinat per lleis especials i específiques de cada confessió (catòlics, evangèlics, ortodoxos, jueus, musulmans) i la consideració de corporacions de dret públic.
 - Les altres són reconegudes en virtut de les disposicions de la mateixa Llei de 1874,¹³⁷ que determina també el seu estatut.
- Matèries específiques:
 - Ensenyament de la religió
 - Gestionada per les esglésies i confessions
 - Equiparada a les altres assignatures obligatòries
 - No és obligatòria, però se n'ha de sol·licitar l'exempció.
 - Facultats de teologia
 - Sostingudes per l'Estat per garantir la formació del clero.
 - Mitjans de comunicació social
 - El factor religiós influeix en la planificació de la programació

¹³⁶ V. l'art. 15 de la Llei constitucional de 1867 sobre drets declarats a les esglésies i confessions «reconegudes».

¹³⁷ El reconeixement, mitjançant reglament, està subjecte a l'acreditació de la condició religiosa i estable de l'església o confessió.

- Les confessions tenen representants en òrgans de participació de telespectadors i radiooïdors en l'administració dels mitjans de comunicació
- Ministres de culte
 - Tenen dret a la Seguretat Social
 - No tenen relació laboral amb les seves confessions
 - Tenen reconegut el secret professional
 - Exempció del servei militar.
- Finançament de les confessions
 - Rendes del patrimoni
 - Prestacions estatals directes
 - Impost eclesiàstic.
- Assistència religiosa
 - En les forces armades
 - Capellans militars catòlics i evangèlics.
 - En hospitals públics i centres penitenciaris
 - Pot establir-s'hi el servei.
- Matrimoni
 - Es pot contreure matrimoni religiós, però sense conseqüències civils.

17.3. BÈLGICA:¹³⁸ Principals aspectes del dret eclesiàstic belga

- Estadístiques (no oficials, 1987)
 - Catòlics: 75 %
 - No creients: 12 %
 - Musulmans: 1,5 %
 - Protestants: 1 %
 - No es pronuncien: 10 %.
- Principis del dret eclesiàstic belga (recollits en la Constitució belga de 1831, CB):
 - Llibertat religiosa (art. 19 i 20 de la CB)
 - «Es garanteixen la llibertat de cultes, el seu exercici públic i la llibertat de manifestar la pròpia opinió sobre qualsevol assumpte, sens perjudici de la repressió dels delictes comesos en l'exercici d'aquestes llibertats.» (art. 19 de la CB).

¹³⁸ Té una constitució de 1831, l'última redacció de la qual és de 1994.

- «Ningú no pot ser obligat a participar de cap manera en actes i cerimònies de culte, ni a observar-ne els dies de descans.» (art. 20 de la CB).
 - Es podria oposar a l'autonomia la prohibició de matrimonis religiosos abans dels civils:
 - «El matrimoni civil sempre ha de precedir la benedicció nupcial, excepte en els casos que la llei, si escau, estableixi.» (art. 21 de la CB).
 - Igualtat religiosa (art. 11, no s'hi esmenta la religió):
 - «Cal assegurar, sense discriminació, el gaudi dels drets i les llibertats reconeguts pels belgues. A aquest efecte, les lleis i els decrets garanteixen especialment els drets i les llibertats de les minories ideològiques i filosòfiques.»
 - Separació/laïcisme/aconfessionalitat:
 - Com a reconeixement d'autonomia de les confessions en l'article 21:
 - «L'Estat no pot intervenir ni en el nomenament ni en la presa de possessió dels ministres de cap culte concret, ni a prohibir-los que es relacionin amb els seus superiors o que publiquin els seus escrits, sens perjudici, en aquest darrer cas, de la responsabilitat ordinària en matèria de premsa i publicació.»
 - Es podria oposar a l'autonomia la prohibició de matrimonis religiosos abans dels civils.
 - Cooperació amb les confessions
 - L'article 181 disposa salaris i pensions per als ministres de culte (i per a representants d'organitzacions que prestin auxili moral equiparable):
 - «Els salaris i les pensions dels ministres de culte són a càrrec de l'Estat; els fons necessaris per fer-hi front s'han d'incloure anualment en el pressupost.»
 - «Els salaris i les pensions dels representants de les organitzacions reconegudes per la llei que ofereixen una assistència moral d'acord amb una concepció filosòfica no confessional són a càrrec de l'Estat; els fons necessaris per fer-hi front s'han d'incloure anualment en el pressupost.»
 - L'Estat atorga protecció i ajuda a les confessions i les organitzacions no confessionals, en reconeixement de la seva importància social.
- Estatut de les confessions:
 - Reconeixement legal d'algunes confessions religioses pel seu valor social i la seva aportació a la comunitat (catòlics, protestants, jueus,

anglicans, musulmans i ortodoxos grecs i russos), amb les conseqüències següents:

- Autonomia d'organització i funcionament
 - Percepció, a càrrec de l'Estat, de salaris per als seus ministres de culte (i també d'allotjament)
 - Reconeixement de personalitat jurídica civil
 - Ajuts per a la construcció i renovació d'immobles
 - Emissions gratuïtes en ràdio i televisió
 - Poden nomenar capellans per a l'exèrcit i les presons, a càrrec del pressupost estatal
 - Per a l'organització d'activitats com la sanitat i l'educació s'han de subjectar a la legislació civil comuna.
- Confessions no reconegudes: les altres
- Matèries específiques
 - Ensenyament de la religió:
 - Protegida constitucionalment. Article 24 de la CB:
 - «La comunitat organitza un ensenyament neutre. La neutralitat implica especialment el respecte de les concepcions filosòfiques, ideològiques o religioses dels pares i els alumnes.»
 - «Les escoles organitzades pels poders públics ofereixen, fins al final de l'ensenyament obligatori, la possibilitat de triar entre l'ensenyament d'una de les religions reconegudes o l'ensenyament de la moral no confessional.»
 - «Tothom té dret a una educació en el respecte dels drets i les llibertats fonamentals. L'accés a l'educació és gratuït fins al final de l'ensenyament obligatori.»
 - «Tots els alumnes en edat d'escolarització tenen dret a rebre, amb càrrec a la comunitat, una educació moral o religiosa.»
 - Assignatura ordinària en els plans d'estudis
 - Voluntària.
 - Facultats de teologia:
 - Públiques i cogestionades (Estat-confessions).
 - Finançament. Fonts:
 - Ajut estatal directe
 - Impostos eclesiàstics (pagats pels fidels)
 - Ajuts indirectes (per a la realització d'activitats d'interès general).

- Assistència religiosa
 - En centres penitenciaris:
 - Capellans de confessions reconegudes remunerats per l'Estat.
 - En hospitals públics:
 - Lliure accés a les instal·lacions dels capellans de confessions reconegudes.
 - En les forces armades:
 - Capellans militars designats per les confessions reconegudes, nomenats i remunerats per l'Estat, que no són funcionaris.
- Matrimoni
 - Només és permès el matrimoni civil (el religiós abans del civil està penat).

17.4. DINAMARCA:¹³⁹ Principals aspectes del dret eclesiàstic danès

Capítol II [El rei]

.....

Article 6 [Membre de l'Església d'Estat]

El rei ha de pertànyer a l'Església evangèlica luterana.

Article 13 [Responsabilitat dels ministres]

El rei no és responsable dels seus actes; la seva persona és sacrosanta. Els ministres són responsables de la conducció del Govern; la llei en determina la seva responsabilitat.

- Principis constitucionals
 - Església d'Estat (art. 4 i 66 de la Constitució de Dinamarca, CD)
 - «L'Església evangèlica luterana és l'Església nacional de Dinamarca i, com a tal, té el suport de l'Estat.» (art. 4)
 - «La llei estableix la constitució de l'Església nacional.» (art. 66); «La llei estableix el règim de les comunitats religioses dissidents de l'Església nacional.» (art. 69)
 - Llibertat religiosa (art. 67 i 68 de la CD)
 - «Els ciutadans poden formar comunitats per al culte a Déu d'acord amb les seves conviccions, sempre que no s'ensenyi ni es faci res contrari a la bona moral o a l'ordre públic.» (art. 67)
 - «Ningú no està obligat a fer donacions a cap confessió diferent de la pròpia.» (art. 68)
 - No-discriminació per motius religiosos (art. 70 de la CD)

¹³⁹ Dinamarca té una Constitució de 1953.

- «Per raó de creença o d'origen, ningú no pot ser privat de gaudir completament dels seus drets civils i polítics, ni d'obviar el compliment dels deures civils comuns.»
- Estatut jurídic de les confessions:
 - L'Església evangèlicoluterana forma part de l'Administració, i els seus ministres de culte són funcionaris.
 - Altres confessions estan reconegudes legalment, amb els efectes següents:
 - Autoritzar matrimonis religiosos amb eficàcia civil
 - Autoritzar altres actes amb eficàcia civil.
- Altres matèries:
 - Ensenyament de la religió:
 - L'evangèlicoluterana és obligatòria i equiparada a les altres assignatures obligatòries, encara que dispensable.
 - Finançament estatal de les confessions
 - Només l'Església evangèlicoluterana:
 - Ajut estatal i salaris dels ministres de culte
 - Impost eclesiàstic
 - Rendes del patrimoni.
 - Assistència religiosa
 - Capellans militars (formen part de l'exèrcit).
 - Matrimoni religiós
 - Té eficàcia civil (no només l'evangèlicoluterà).

17.5. FINLÀNDIA:¹⁴⁰ principals aspectes del dret eclesiàstic finlandès

- Estadístiques (1993): gairebé tota la població és evangèlicoluterana.
- Principis constitucionals:
 - Llibertat religiosa i de consciència (art. 11 de la Constitució finlandesa, CF):
 - «Totes les persones gaudeixen de llibertat de religió i de consciència.»
 - «La llibertat de religió i de consciència implica el dret a professar i practicar religions, el dret a expressar conviccions i el dret a pertànyer o no a comunitats religioses. Ningú no està obligat a practicar una religió contra la seva consciència.»
 - Igualtat i no-discriminació per motius religiosos (art. 6 de la CF):

¹⁴⁰ La Constitució finlandesa és de 1999, i se'n pot trobar una traducció espanyola oficial a <http://www.om.fi/constitution/3897.htm>.

- «Les persones són iguals davant de la llei.»
- «No es pot, sense motiu admissible, atorgar tractament desigual a cap persona per raó del seu sexe, edat, origen, idioma, religió, conviccions, opinions, estat de salut, minusvalidesa o un altre motiu inherent a l'individu.»
- Església d'Estat,¹⁴¹ amb les implicacions següents:
 - L'organització i l'administració de l'Església evangèlicoluterana es regula per llei.¹⁴²
 - «En la Llei de l'Església s'establirà la forma d'organització i d'administració de l'Església evangèlica luterana» (art. 76 de la CF).
 - «L'ordre d'establiment de la Llei de l'Església i el dret d'iniciativa sobre aquesta es regiran pel que estableixi la Llei esmentada» (art. 76 de la CF).
 - L'Estat nomena els bisbes i els sacerdots són funcionaris (mantinguts econòmicament per l'Estat, com resulta obvi).
 - L'Estat recapta impostos per a l'Església oficial.
 - Es reconeix el dret a rebre ensenyament de la pròpia confessió.
 - El matrimoni religiós té eficàcia civil (i és la forma habitual de contreure matrimoni).

17.6. FRANÇA:¹⁴³ principals aspectes del dret eclesiàstic francès

- Estadístiques: més del 80 % de la població es declara catòlica.
- Principis (continguts en la Constitució de 1958 i en la Llei de 1905 de separació entre l'Església i l'Estat):
 - Laïcisme (separació)
 - Segons l'article 1 de la Constitució francesa, «França és una república indivisible, laica, democràtica i social que garanteix la igualtat davant de la llei de tots els ciutadans sense distinció d'origen, raça o religió i que respecta totes les creences. La seva organització és descentralitzada».
 - Evoluciona cap a una consideració del fet religiós com una cosa positiva (per garantir les condicions del lliure exercici del culte).
 - A determinades regions de l'est el sistema jurídic és de cooperació.

¹⁴¹ L'església ortodoxa també és una Església d'Estat regulada per llei i amb un estatus de persona de dret públic. Les altres confessions es constitueixen dins del marc jurídic de la Llei de llibertat religiosa 267/1922.

¹⁴² El règim intern i les qüestions doctrinals són regulats per un reglament emanat de l'Església.

¹⁴³ França té una Constitució de 1958, que es pot trobar en una traducció «oficial» a l'espanyol a <http://www.assemblee-nationale.fr/espanol/8bb.asp>.

- Igualtat religiosa
- Llibertat de consciència (del mateix art. 1 de la Constitució francesa i, per remissió, de la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789, actualment vigent)
 - «Ningú ha de ser incomodat per les seves opinions, inclusivament religioses, a condició que la seva manifestació no pertorbi l'ordre públic establert per la llei» (art. 10 de la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789).
- Estatut de les confessions:
 - Les confessions religioses no estan reconegudes (encara que es preveu la possibilitat que aquestes constitueixin associacions, a l'efecte d'obtenir determinats avantatges, com ara els fiscals).
- Matèries específiques
 - Està prevista l'assistència religiosa facilitada per l'Estat en centres públics (exèrcit, hospitals, presons, col·legis).

17.7. GRÈCIA:¹⁴⁴ principals aspectes del dret eclesiàstic grec

- Principis constitucionals:
 - L'Església ortodoxa és Església d'Estat, la qual cosa significa:
 - La religió ortodoxa és la religió oficial de l'Estat:
 - «La religió dominant a Grècia és la de l'Església ortodoxa oriental de Crist. L'Església ortodoxa de Grècia, que reconeix com a cap Nostre Senyor Jesucrist, està indissolublement unida, quant al dogma, a la Gran Església de Constantinoble i a les altres esglésies cristianes homodoxes, i observa immutablement, com les altres esglésies, els sants canons apostòlics i sinòdics, així com les tradicions sagrades. És autocèfala i és administrada pel Sant Sínode, compost per tots els bisbes en funcions i pel Sant Sínode Permanent, que, derivat d'aquell, està constituït conforme al que prescriu la Carta Estatutària de l'Església i d'acord amb les disposicions del Tom Patriarcal de 29 de juny de 1850 (mil vuit-cents cinquanta) i de l'Acta sinòdica de 4 de setembre de 1928 (mil nou-cents vint-i-vuit)» (art. 3 de la Constitució de Grècia, CG).
 - «No s'oposa a les disposicions del paràgraf anterior el règim eclesiàstic establert a certes regions de l'Estat» (art. 3 de la CG).
 - «El text de les Sagrades Escriptures és inalterable, i queda prohibida la seva traducció oficial en una altra forma de

¹⁴⁴ La Constitució de Grècia és de 1975.

llenguatge sense el consentiment previ de l'Església autocèfala de Constantinoble» (art. 3 de la CG).

- L'estatut de l'Església ortodoxa està regulat per Llei.
- L'Església ortodoxa és una persona de dret públic.
- Condiciona el jurament del president de la República:
 - «Abans d'assumir les seves funcions, el president de la República farà davant de la Cambra de Diputats el jurament següent: “JURO, en nom de la Santíssima Trinitat Consubstancial i Indivisible, observar la Constitució i les lleis, vetllar per la fidel interpretació de totes, defensar la independència nacional i la integritat del país, salvaguardar els drets i llibertats dels hel·lens i servir l'interès general i el progrés del poble grec.”» (art. 33).
- L'ensenyament de la religió a les escoles es fa d'acord amb la doctrina ortodoxa (encara que hi cap l'exempció per als no ortodoxos):
 - «La instrucció constitueix una missió fonamental de l'Estat, i tindrà per objectiu l'educació moral, cultural, professional i física dels hel·lens, així com el desenvolupament de la seva consciència nacional i religiosa i la seva formació com a ciutadans lliures i responsables» (art. 16 de la CG).
- L'Església ortodoxa està sostinguda per l'Estat.
- Es pot contreure matrimoni religiós o matrimoni civil.
- Les altres confessions s'organitzen com a associacions civils.¹⁴⁵
- Llibertat religiosa (art. 13 de la CG):¹⁴⁶
 - «La llibertat de consciència religiosa és inviolable. El gaudi dels drets individuals i polítics no podrà estar condicionat a les creences religioses de la persona.»
 - «Serà lliure tota religió coneguda, i les pràctiques de culte podran exercir-se sense restriccions sota la salvaguarda de les lleis, si bé l'exercici del culte no podrà atemptar contra l'ordre públic ni els bons costums, i queda prohibit tot proselitisme.»
 - «Els ministres de totes les religions conegudes estaran sotmesos a la mateixa vigilància de l'Estat i a les mateixes obligacions davant d'aquest que els de la religió dominant.»
- Igualtat i no-discriminació per raó de religió:¹⁴⁷
 - «Els hel·lens són iguals davant de la llei» (art. 4 de la CG).

¹⁴⁵ S'entén, no obstant això, que l'Església catòlica i la protestant són també persones de dret públic.

¹⁴⁶ Malgrat la prohibició del proselitisme, que s'entén que forma part del contingut essencial d'aquest dret fonamental.

¹⁴⁷ Malgrat el que implica reconèixer una església com a oficial.

- «Els homes i les dones hel·lens tindran els mateixos drets i obligacions» (art. 4 de la CG).
- «Ningú no podrà ser dispensat del compliment dels seus deures davant l'Estat o negar-se a acatar les lleis per raó de les seves conviccions religioses» (art. 13 de la CG).

17.8. IRLANDA:¹⁴⁸ principals aspectes del dret eclesiàstic irlandès

- Estadístiques (1981)
 - 95 % de la població catòlica.
- Principis constitucionals (art. 44 de la Constitució d'Irlanda, CI)
 - Llibertat religiosa
 - «Dins de les exigències de l'ordre públic i de la moral es garanteixen a tots els ciutadans la llibertat de consciència i la lliure professió i pràctica de la religió» (art. 44.1 de la CI).
 - Aconfessionalitat o neutralitat:
 - No-subvenció per l'Estat de les confessions:
 - «L'Estat es compromet a no subvencionar cap religió» (art. 44.2 de la CI).
 - Reconeixement de l'autonomia de les confessions
 - «Tota confessió religiosa tindrà dret a administrar els seus assumptes propis, a posseir, adquirir i administrar béns mobles i immobles i a mantenir institucions amb finalitats religioses o benèfiques» (art. 44.5 de la CI).
 - Igualtat religiosa
 - «Tots els ciutadans tindran, en tant que persones, la mateixa consideració davant de la llei» (art. 40 de la CI).
 - «L'Estat no podrà imposar incapacitats ni fer cap discriminació per raó de professió, creença o categoria religiosa» (art. 44.3 de la CI).
 - El principi de cooperació no es preveu expressament a la Constitució, però sí que es desprèn d'algunes de les seves manifestacions i de normes de rang inferior.
- Estatut de les confessions
 - No n'existeix un reconeixement específic:
 - No tenen personalitat jurídica ni capacitat d'obrar.
 - Podrien acollir-se al dret comú d'associació, però no solen fer-ho.
- Matèries específiques
 - Ensenyament de la religió:

¹⁴⁸ La Constitució d'Irlanda és de 1937.

- La majoria d'escoles de primària i secundària són d'iniciativa privada i confessionals (catòliques), encara que finançades en gran part per l'Estat: es pot demanar l'exempció d'ensenyament de la religió.
 - «La legislació d'ajut estatal a les escoles no discriminarà entre les escoles sotmeses a la direcció de les diferents confessions religioses, ni serà de tal índole que afecti perjudicialment el dret de tot nen d'assistir a una escola que rebi fons públics, sense haver d'assistir a la formació religiosa en l'esmentada escola» (art. 44.4 de la CI).
- Assistència religiosa
 - Existeixen capellans remunerats amb fons públics a l'exèrcit i a les presons, com a garantia de l'exercici de la llibertat religiosa.
- Matrimoni
 - Es pot celebrar matrimoni civil o matrimoni religiós amb efecte civil (encara que no existeixi un acord amb la Santa Seu).

17.9. ITÀLIA:¹⁴⁹ principals aspectes del dret eclesiàstic italià

- La dada estadística (1996?):
 - El 90 % dels alumnes a les escoles estudia religió catòlica
 - El 70 % dels matrimonis es contreuen en forma canònica
 - El 30 % dels italians participa en la missa dominical.
- Principis constitucionalitzats del dret eclesiàstic italià:¹⁵⁰
 - Llibertat religiosa (art. 19 de la Constitució d'Itàlia):
 - «Tothom té dret a professar lliurement la pròpia fe religiosa ja sigui de manera individual o associada, a fer-ne propaganda i a exercitar en privat o en públic el culte, sempre que no es tracti de ritus contraris als bons costums.»
 - Igualtat religiosa i de no-discriminació per motius religiosos:
 - «Tots els ciutadans tenen la mateixa dignitat social i són iguals davant la llei, sense distinció de sexe, raça, llengua, religió, opinions polítiques, condicions personals o socials.» (art. 3).
 - «Totes les confessions religioses són igualment lliures davant la llei.» (art. 8).
 - «El caràcter eclesiàstic i la finalitat religiosa o de culte d'una associació o institució no poden ser causa d'especials limitacions legislatives, ni de càrregues fiscals especials per a la constitució, la capacitat jurídica i qualsevol forma d'activitat de l'associació o de la institució.» (art. 20).

¹⁴⁹ La Constitució italiana és de 1947.

¹⁵⁰ En els seus principis, i fins i tot en el desenvolupament d'aquests principis, el dret eclesiàstic italià s'assembla molt a l'espanyol.

- Aconfessionalitat (independència de l'Estat o autonomia dels grups religiosos):
 - «L'Estat i l'Església catòlica són, cadascun en el seu propi ordre, independents i sobirans.» (art. 7).
 - «Les confessions religioses diferents de la catòlica tenen dret a organitzar-se segons els seus propis estatuts, mentre no vagin en contra de l'ordenament jurídic italià.» (art. 8).
- Cooperació:
 - «Les seves relacions [entre l'Estat i l'Església catòlica] són regulades pels Pactes del Laterà.» (art. 7).
 - «Les modificacions dels Pactes, acceptades per totes dues parts, no requereixen un procediment de revisió constitucional.» (art. 7).
 - «Les seves relacions [de les confessions religioses diferents de la catòlica] amb l'Estat són regulades per llei mitjançant acords amb els representants corresponents.» (art. 8).
- Estatut jurídic de les confessions
 - El reconeixement jurídic de les confessions es produeix en tres graus de diferent intensitat, quant a la consideració de la condició religiosa del grup:
 - Reconeixement segons les normes de dret comú.
 - Reconeixement d'acord amb una llei especial que regula l'exercici dels cultes admesos:¹⁵¹
 - Pressupòsit per establir acords amb l'Estat.¹⁵²
 - Reconeixement de l'Església catòlica (com a subjecte de dret públic internacional).¹⁵³
- Matèries específiques:
 - Ensenyament de la religió a les escoles:¹⁵⁴
 - Ensenyament de la religió catòlica: finançada per l'Estat.
 - Ensenyament de la religió de confessions amb acord: que s'imparteixi depèn de la demanda per part dels alumnes, i no està finançada per l'Estat.

¹⁵¹ Com en el cas d'Espanya, es discuteixen els requisits per adquirir personalitat jurídica com a confessió religiosa (la qual cosa suposa discutir el mateix concepte de «confessió religiosa»). L'adquisició de personalitat jurídica produeix diversos beneficis, com l'autonomia (capacitat d'autoregular-se) o els de tipus econòmic (beneficis fiscals).

¹⁵² Establert l'Acord, en realitat s'obre un nou estatus per a la confessió (les possibilitats d'exercici del dret de llibertat religiosa), encara que això no canvia la forma a través de la qual ha estat reconeguda.

¹⁵³ L'Església catòlica té el seu propi estatut definit per l'Acord (tractat internacional) de Vila Madama de 1984, al qual han seguit altres acords sobre matèries concretes.

¹⁵⁴ La seva regulació és molt semblant a l'espanyola, i, en general, pot dir-se que és una assignatura d'oferta obligatòria, voluntària per a l'alumne i inclosa en els plans d'estudi (que també preveuen un ensenyament alternatiu al de la religió).

- Les altres confessions simplement tenen dret a utilitzar espais escolars multifuncionals en horari no lectiu.
- Dret laboral:
 - Són eficaces les clàusules de salvaguarda de la identitat de la confessió (per inadmetre o acomiadar un treballador que qüestionari els principis religiosos de la confessió).
- Finançament de les confessions:
 - Assignació tributària (percentatge de l'IRPF): aplicable a l'Església catòlica i a altres confessions amb acord.
 - Deduccions en l'impost sobre la renda de les persona físiques de les donacions a les confessions: mateix criteri d'aplicació.
 - Altres formes previstes en lleis sectorials.
- Assistència religiosa:
 - Als catòlics:
 - En les forces armades: a través de capellans militars.
 - En centres penitenciaris: capellans retribuïts per l'Estat.
 - En hospitals: capellans retribuïts per l'Estat.
 - Confessions amb acord:
 - Es permet als ministres de culte l'accés a les presons i els hospitals.
 - En el cas de les forces armades, en principi es dona permís per assistir a actes de culte a la localitat més pròxima, encara que també es preveu la celebració d'aquests actes a les dependències militars.
 - Confessions sense acord: similar al cas anterior (previst en el dret unilateral de l'Estat).
- Estatut dels ministres de culte
 - Definició de ministre de culte: remissió a les normes pròpies de cada confessió.
 - Exempció del servei militar.
 - Secret d'ofici.
- Matrimoni religiós
 - N'és prevista l'eficàcia civil a l'empara dels acords amb les confessions i de normes unilaterals de l'Estat.

17.10. LUXEMBURG:¹⁵⁵ principals aspectes del dret eclesiàstic luxemburguès

- Estadístiques:

¹⁵⁵ La Constitució de Luxemburg és de 1868.

- El 90 % de la població és catòlica.
- Principis constitucionals:
 - Llibertat religiosa (art. 19 i 20 de la Constitució luxemburguesa, CL).¹⁵⁶
 - «Es garanteixen la llibertat de cultes, el seu exercici públic i la llibertat de manifestar opinions religioses, sens perjudici de la repressió dels delictes comesos en l'exercici d'aquestes llibertats.»
 - «Ningú no pot ser obligat a participar de cap manera en actes i cerimònies de culte, ni a observar-ne els dies de descans.»
 - Aconfessionalitat: l'article 22 de la CL condiona l'autonomia de les confessions, i en el mateix sentit l'article 106:
 - «La intervenció de l'Estat en el nomenament i la presa de possessió dels líders religiosos, el procés de designació i revocació dels altres ministres de culte, el dret que tenen de relacionar-se amb els seus superiors o de publicar els seus escrits i decisions, com també les relacions de l'Església amb l'Estat, són objecte de convenis que, si escau, s'han de sotmetre a la Cambra de Diputats.»
 - «Els salaris i les pensions dels ministres de culte són a càrrec de l'Estat i estan regulats per llei.»
 - Igualtat religiosa: l'article 11 reconeix en general la igualtat de tothom davant de la llei:
 - «En l'Estat no hi ha cap distinció d'ordre. [...] Els luxemburgesos són iguals davant la llei.»
 - Cooperació: els articles 22 i 106 de la CL van en el sentit de la cooperació entre l'Estat i les confessions.¹⁵⁷

17.11. HOLANDA:¹⁵⁸ principals aspectes del dret eclesiàstic holandès

- Estadístiques. Sobre una població de 15 milions d'habitants (1996):
 - 5 milions de catòlics
 - 5 milions d'evangèlics
 - 0,5 milions de musulmans
 - altres.
- Principis:

¹⁵⁶ L'obligació del matrimoni civil que precedeix el religiós (art. 21 de la CL) es pot interpretar com una restricció a la llibertat religiosa.

¹⁵⁷ La cooperació amb l'Església catòlica és significativa, i hi ha la voluntat per ambdues parts que es produeixi: l'Estat protegeix l'Església, i aquesta ajuda l'Estat a legitimar-se. Resulta un plantejament pròxim a la confessionalitat o al regalisme, que s'explica per la petita dimensió del país. Això explica unes previsions com les que contenen els art. 22 i 106 de la CL (que també s'expliquen a partir del «vigent» concordat de 1801), aplicables, en principi, a altres confessions. A part de l'Església catòlica, també estan reconegudes per l'Estat altres confessions minoritàries.

¹⁵⁸ La Constitució holandesa és de 1983.

- Llibertat religiosa i de creences (art. 6 de la Constitució holandesa, CH)
 - «Tothom té dret a manifestar lliurement la seva religió o creença, individualment o col·lectivament, sens perjudici de la responsabilitat que exigeix la llei.»
 - «Les normes que afecten l'exercici d'aquest dret en espais oberts s'han de regular per llei, a l'efecte de protegir la salut, en benefici del trànsit i per combatre o prevenir desordres.» (possibilitat de regular per llei l'exercici del dret en espais oberts).
- Igualtat i no-discriminació per motius religiosos (art. 1 de la CH).
 - «Tothom a Holanda ha de rebre un tracte igualitari en les mateixes circumstàncies. La discriminació per raons religioses, de creença, d'opinió política, de raça o sexe, o basada en qualsevol altre motiu, no és permesa.»
- Separació Estat-confessions:
 - Actitud positiva per garantir l'eficàcia del dret, que es manifesta, constitucionalment, en l'àmbit de l'educació (art. 23 de la CH):
 - «L'ensenyament que ofereixen les autoritats públiques s'ha de regular per llei, i ha de respectar la religió o les creences de tothom.»
 - «Els estàndards requerits a les escoles que reben, parcialment o totalment, fons públics s'han de regular per llei, sens perjudici, en el cas de les escoles privades, de la llibertat d'oferir una educació religiosa o d'acord amb altres creences.»
 - Reconeixement de la independència o autonomia de les confessions respecte de l'Estat.
- Pluralisme religiós (actua com a metaprincipi).
- Estatut jurídic de les confessions:
 - Reconeixement específic com a confessions (autonomia)¹⁵⁹
 - Associacions i fundacions de dret comú.
- Matèries específiques:
 - Ensenyament de la religió
 - A les escoles públiques (voluntària).
 - Dret laboral
 - La relació de serveis entre un ministre de culte i la seva confessió no es considera contracte laboral.
 - Finançament estatal de les confessions
 - Es financen serveis especials, com l'assistència religiosa en les forces armades o en establiments penitenciaris.

¹⁵⁹ Per ser confessió s'exigeix una organització estructurada i que la idea de religió hi estigui involucrada.

- Les donacions a confessions produeixen beneficis fiscals.
- Es concedeixen ajuts econòmics a activitats d'interès general (no específicament religioses) realitzades per les confessions.
- Assistència religiosa
 - Prevista i finançada per l'Estat en les forces armades, els centres penitenciaris i els establiments hospitalaris, en funció de la vinculació de l'Estat al centre o establiment de què es tracti i del caràcter de l'estada en el centre (es concep com una manera de fer efectiu el dret de llibertat religiosa).
- Matrimoni
 - El matrimoni religiós no té eficàcia civil.
 - És obligatori celebrar el matrimoni civil abans del religiós.
 - És sancionat penalment el ministre de culte que assisteixi a la celebració d'un matrimoni religiós abans d'haver-se celebrat el civil.

17.12. PORTUGAL:¹⁶⁰ principals aspectes del dret eclesiàstic portuguès

- Estadístiques (1991, no oficials): 65 % catòlics (la resta de cultes són minoritaris).
- Principis:
 - Llibertat religiosa (art. 41 de la Constitució portuguesa, CP):
 - «La llibertat de consciència, de religió i de culte és inviolable.»
 - «Ningú no pot ser perseguit, privat de drets o eximit d'obligacions o deures cívics a causa de les seves conviccions o pràctica religiosa.»
 - «Ningú no pot ser preguntat per cap autoritat sobre les seves conviccions o pràctica religiosa, excepte per a l'obtenció de dades estadístiques no identificables individualment, ni ser perjudicat per negar-se a respondre.»
 - «Es garanteix la llibertat d'ensenyament de qualsevol religió, impartida en l'àmbit de la confessió respectiva, així com la utilització de mitjans de comunicació social propis per al desenvolupament de les seves activitats.»
 - «Es garanteix el dret a l'objecció de consciència, en els termes que estableixi la llei.»
 - Igualtat i no-discriminació per religió (art. 13 de la CP):
 - «Tots els ciutadans tenen la mateixa dignitat social i són iguals davant de la llei.»

¹⁶⁰ La Constitució de la República Portuguesa data de 1976, i se'n pot trobar una traducció «oficial» a l'adreça següent: http://www.parlamento.pt/espanhol/const_leg/crp_esp/index.html.

- «Ningú no pot ser privilegiat, beneficiat, perjudicat, privat de qualsevol dret ni eximit de cap deure per raó d'ascendència, sexe, raça, llengua, territori d'origen, religió, conviccions polítiques o ideològiques, instrucció, situació econòmica o condició social.»
 - Separació i autonomia de les esglésies i comunitats religioses respecte de l'Estat (art. 41 i 43 de la CP):
 - «Les esglésies i altres comunitats religioses estan separades de l'Estat i són lliures en la seva organització i en l'exercici de les funcions del seu culte.»
 - «L'Estat no pot programar l'educació ni la cultura seguint qualssevol directrius filosòfiques, estètiques, polítiques, ideològiques o religioses.»
 - «L'ensenyament públic no serà confessional.»
 - Cooperació (s'indueix de la legislació subconstitucional)
- Estatut jurídic de les confessions
 - Església catòlica: regulat pel Concordat de 1940 (i Protocol de 1975), amb les conseqüències següents:
 - Reconeixement de la personalitat jurídica de l'Església catòlica i dels ens que la componen.
 - Reconeixement d'una sèrie de drets que li atorguen un estatut privilegiat:
 - Autonomia d'organització i funcionament
 - Exempció general d'impostos
 - Exempció d'algunes obligacions legals per als seus ministres de culte (per exemple, obligacions militars)
 - Llibertat d'accés per prestar assistència religiosa en centres estatals
 - Obligació de l'Estat de permetre l'ensenyament de la religió catòlica a l'escola pública
 - Eficàcia civil del matrimoni canònic.¹⁶¹
 - Les altres confessions: el seu estatut és regulat per la Llei 4/1971, de llibertat religiosa, amb les conseqüències següents:
 - La concessió de personalitat jurídica està subjecta al compliment de determinats requisits.
 - És restrictiva quant a la concessió de drets.¹⁶²

¹⁶¹ Com es pot comprovar, el tracte que rep l'Església catòlica a Portugal és molt semblant al que rep a Espanya, la qual cosa té a veure amb l'instrument de la mateixa naturalesa (el concordat) amb què es configura el seu estatut.

¹⁶² Es repeteix un esquema típic dels països de tradició catòlica, que consisteix que l'estatut jurídic de l'Església catòlica està regulat mitjançant un concordat, mentre que a les altres confessions se'ls aplica una llei de llibertat religiosa. No obstant això, en el cas d'Espanya i Itàlia també altres confessions disposen d'estatuts específics acordats amb l'Estat.

17.13. REGNE UNIT: principals aspectes del dret britànic quant al tractament del factor religiós

- No té constitució escrita
- Principis:
 - Llibertat religiosa (per la seva adhesió al Conveni Europeu de Drets Humans)
 - Igualtat per motius de religió (per la seva adhesió al conveni esmentat)
 - Església d'Estat: hi ha dues esglésies d'Estat:¹⁶³
 - Església anglicana o d'Anglaterra (episcopaliana):
 - La seva cap és la reina de la Gran Bretanya
 - El seu dret és dret anglès, emanat del Parlament:
 - Les reformes del dret eclesiàstic són a iniciativa del Sínode General (òrgan eclesiàstic) i han d'estar autoritzades pel Parlament i aprovades per la reina.
 - Església d'Escòcia (presbiteriana):
 - La reina només és membre d'aquesta Església.

17.14. SUÈCIA:¹⁶⁴ principals aspectes del dret suec quant al tractament del factor religiós

- Prop del 90 % de la població pertany a l'Església de Suècia (evangelicoluterana).
- Principis:
 - Llibertat religiosa (art. 1 i 2 de la Constitució sueca)
 - Segons l'article 1 del capítol II de la Constitució sueca, tot ciutadà tindrà garantida davant la comunitat la «llibertat de religió, això és, la llibertat d'unir-se a d'altres per formar una comunitat religiosa i per practicar la religió pròpia».¹⁶⁵
 - L'article 2 del mateix capítol afegeix, en el que suposa una altra manifestació del dret de llibertat religiosa, que «tot ciutadà estarà protegit contra qualsevol autoritat que l'obligui a pertànyer a una associació o comunitat religiosa o a donar a conèixer la seva opinió».

¹⁶³ Les altres confessions no tenen un reconeixement específic, encara que poden ser considerades a algun efecte.

¹⁶⁴ La constitució sueca és de 1975, i al seu costat també té rang constitucional la Llei de successió, que determina que el monarca de Suècia haurà de professar la confessió evangèlica sueca, i que serà exclòs del dret de successió a la Corona sueca qualsevol membre de la família reial que no professi aquesta fe.

¹⁶⁵ És concebuda com una llibertat d'exercici col·lectiu, la qual cosa resulta molt singular. Queden exclosos del dret el rei de Suècia i qui pretengui exercir els seus drets successoris (a la Corona).

- Església d'Estat. Regulada per Llei del Parlament en els aspectes següents:
 - Pertinença a aquesta Església
 - Estructura orgànica
 - Règim del personal
 - Recursos econòmics
 - Nomenament de càrrecs
 - S'encomana al Sínode General la regulació del funcionament intern de l'Església, que afecta els punts següents:
 - Doctrina
 - Himnari
 - Ordenació del culte
 - Oficis clericals
 - Sagraments
 - Litúrgia
 - Missions.